

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nuša Vučkíč

Retorična vizija osvoboditve: govor Nelsona Mandele leta 1964

Magistrsko delo

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nuša Vučkíč

Mentor: doc. dr. Andrej Škerlep

Retorična vizija osvoboditve: govor Nelsona Mandele leta 1964

Magistrsko delo

Ljubljana, 2015

Education is the most powerful weapon which you can use to change the world.

~Nelson Mandela~

Zahvala

Iskrena hvala mentorju, doc. dr. Andreju Škerlepu, za vso pomoč, strokovne nasvete, konstruktivne kritike in potrpežljivost.

Hvala staršem, ker so mi omogočili študij, me spodbujali in mi nesebično stali ob strani.

Hvala prijateljem, ki verjamejo vame.

Retorična vizija osvoboditve: govor Nelsona Mandele leta 1964

Magistrsko delo obravnava področje sodne retorike, ki ima hkrati specifične razsežnosti politične in slavlne retorike. Delo analizira diskurz obrambe v obdobju najbolj intenzivnega procesa dekolonizacije, ki predstavlja eno izmed najpomembnejših sprememb v zgodovini Južne Afrike. Najprej sem predstavila nekatere elemente retorične kritike, ki združuje sistem klasične in sodobne retorične teorije kot instrument analize besedila govora, nato pa sem jo uporabila kot metodo za analizo sodne retorike v govoru Nelsona Mandele, ki ga je ta imel 20. aprila 1964 na sodišču v Pretorii. Mandela je bil gonilna sila v boju proti apartheidu, ki je temeljil na nenasilni in mirni spravi, vendar se je na zatožni klopi znašel zaradi obtožbe, ki ga je bremenila priprave nasilne vstaje in sodelovanja s komunisti. Ugotovila sem, da je njegova retorična vizija, ki predstavlja svobodo in enakopravnost afriškega ljudstva, v celoti patriotski in nacionalistični cilj, ki ga motivira trpljenje črncev. Mandelova argumentacija prikaže njegov politični aktivizem kot moralno legitimnega, zato pomeni proces v Rivonii temeljni premik v boju proti sistemu apartheida ter v pojmovanju vrednot človeškega dostojanstva in enakopravnosti.

Ključne besede: sodna retorika, retorična kritika, retorična vizija, Nelson Mandela, apartheid.

The rhetorical vision of liberation: Nelson Mandela's speech held in 1964

The master thesis covers the field of judicial rhetoric, which also includes specific elements of political and celebratory rhetoric. The work analyses the discourse of defence during an intense decolonization process, representing one of the most important changes in the history of South Africa. Firstly, I have emphasized some elements concerning rhetorical criticism. The latter combines the classical and contemporary rhetorical theory systems and uses them as an instrument for analysing the speech text. Then, I have used this approach as a method for studying judicial rhetoric in Nelson Mandela's speech held on 20 April 1964 in a courtroom in Pretoria. Mandela was the driving force in the fight against apartheid, which was based on a non-violent and peaceful reconciliation. However, he was brought before court and accused of organising a violent uprising as well as collaborating with communists. I have found out that his rhetorical vision, which emphasizes freedom and equality of the African people, pursues a completely patriotic and nationalistic aim motivated by the suffering of the black population. Mandela's arguments display his political activism as morally legitimate. Consequently, the trial in Rivonia can be defined as a milestone in the fight against apartheid and understanding the values of human dignity as well as equality.

Keywords: judicial rhetoric, rhetorical criticism, rhetorical vision, Nelson Mandela, apartheid.

Kazalo

1	UVOD.....	6
1.1	Opredelitev problema	6
2	ORIS KLASIČNE RETORIKE	8
2.1	Retorika kot veščina govorništva	8
2.2	Retorični kanoni	10
2.3	Klasični retorični žanri	15
3	SODOBNA RETORIKA IN RETORIČNA KRITIKA	23
3.1	Nekatere značilnosti retoričnega pojmovanja diskurza	24
3.2	Retorična kritika in retorična situacija.....	25
3.3	Kolektivna fantazija in retorična vizija govornika	28
3.4	Retorični pristop k političnemu diskurzu	30
4	ŠTUDIJA PRIMERA: GOVOR NELSONA MANDELE V SODNEM PROCESU LETA 1964.....	32
4.1	Nelson Mandela kot borec za svobodo.....	32
4.2	Zgodovinski in politični kontekst – apartheid v Južni Afriki.....	34
4.3	Vprašanje človekovih pravic in enakopravnosti.....	38
4.4	Proces sojenja v Rivonii	40
4.5	Analiza govora: »To je ideal, za katerega sem pripravljen umreti«	43
5	SKLEP	54
6	LITERATURA	57
	Priloga: Transkript Mandelovega govora na sodišču v Pretorii (20. april 1964).....	63

1 UVOD

Naj bo kazen, ki se Vaši milosti zdi primerna zame, za zločin, za katerega sem obtožen pred tem sodiščem, kakršnakoli, je lahko sodišče prepričano, da me bo, ko bo moja kazen izvršena, še vedno gnala moja vest, kakor vedno žene vse ljudi; ko bom odslužil svojo kazen, me bo še vedno gnalo moje neodobravanje rasne diskriminacije proti mojemu ljudstvu, in znova se bom po najboljših močeh posvetil boju za odpravo teh krivic, dokler ne bodo končno enkrat za vselej odpravljene. Opravil sem svojo dolžnost do svojega ljudstva in do Južne Afrike. Ne dvomim, da bodo zanamci razglasili, da sem bil nedolžen in da so tisti zločinci, ki bi jih morali privedi pred to sodišče, v resnici člani vlade (Nelson Mandela 2010, 363).

1.1 Opredelitev problema

Nelson Mandela je bil gonilna sila v boju proti rasizmu v Južni Afriki, za številne pa še danes velja za narodnega heroja, kar je podkrepila Nobelova nagrada za mir. Gojil je idejo demokratične in svobodne družbe, ki je temeljila na nenasilni in mirni spravi, kar je vseskozi izražala njegova retorika, ki se zdi nepremagljiva. Mandela je sanje, ki so ga držale pokonci med sedemindvajsetimi leti v zaporu, delil z Martinom Luthrom Kingom mlajšim, da nekoč ljudi v njegovi državi ne bodo sodili po barvi kože, temveč po njihovih dejanjih (Carlin 2009, 13). Kot impresivna politična figura in izreden retorik je z elementi retorične fantazije afriško ljudstvo poskušal mobilizirati za dosego skupne vizije, ki je v takratnih razmerah predstavljala zgolj fantazijo. Retorična fantazija je določen pogled na retorični problem, ki ga govornik v svoji retoriki posreduje naslovnikom kot najboljši možen način reševanja problema. Temelji na čustvenem izzivu, ki ga sproži v občinstvu, da se dejavno vključijo vanjo (Bormann 1972). Bormann (1982) v tem kontekstu razlaga tudi o teoriji simbolnega zблиževanja, s katero je možno preučiti pretekle komunikacijske dogodke, hkrati pa pojasnjuje, zakaj se ljudje poistovetijo z drugo osebo ali celo postanejo njen čustveni simpatizer. Govor na sodišču v Pretorii ni bil klasičen obrambni zagovor, ampak skoraj štiriurni govor, ki ga je Mandela končal z besedami, implicirajočimi neomajno željo po enakopravnosti: »To je ideal, za katerega upam, da bom lahko živel in ga dosegel. Toda to je ideal, za katerega sem, če bo treba, pripravljen tudi umreti« (Antič, 2009, 305). Celoten govor pomeni ključno prelomnico v boju proti rasizmu in je ravno iz teh razlogov retorično zanimiv.

Kot opredelitev retorične situacije, ki jo je razvil Lloyd Bitzer, bom na podlagi zgodovinskih in družboslovnih virov postavila Mandelo v okvir apartheida in boja črncev za enakopravnost. Retorično situacijo namreč sestavlja kontekst retoričnega dejanja, ki ga sestavljajo govorec, določena tema oziroma problematika in občinstvo (Bitzer 1968, 6). Z rabo različnih simbolov govorec želi občinstvo prepričati, naj sprejmejo neko idejo in ravnajo v skladu z njo. V osnovi gre za problematizirane teme, ki so odprte za različna prepričanja, vrednote in pozicije (Herrick 2006). Namen magistrske naloge je ugotoviti, kakšne so zgodovinske, politične in moralne razsežnosti govora.

Izhajala bom iz naslednjih raziskovalnih vprašanj.

- Kakšen vpliv je imel govor v procesu boja črncev proti rasistični ideologiji apartheida?
- Kje se kažejo čustvene in moralne razsežnosti govora?
- Kako je zgodovinski kontekst govora vplival na pojmovanje vrednot človeškega dostojanstva in enakopravnosti?

Osrednji analitični okvir temelji na retorični kritiki, njegovo težišče pa je v moči prepričljivosti. Temeljni pristop retorične kritike kot metode (Kuypers 2009) je, da uporabi sistem klasične retorike ter nekatere sodobne retorične teorije kot instrument analize besedila govora, postavljenega v retorično situacijo, kar omogoči, da v besedilu govora izpostavi njegove retorične značilnosti, v retorični situaciji, v kateri je bil govor izveden, pa njegove diskurzivne učinke. V Mandelovem primeru so to socialne in politične posledice v zgodovinski perspektivi boja proti apartheidu v Južni Afriki.

Magistrska naloga bo sestavljena iz teoretičnega in praktičnega dela. V teoretičnem bom s pomočjo primarnih in sekundarnih virov ter literature predstavila retoriko kot večščino govorništva in izpostavila elemente klasične retorike. V nadaljevanju se bom dotaknila sodobne retorike in retorične kritike kot analitičnega okvira s poudarkom na retorični situaciji in viziji. V nalogi bom predstavila tudi ideološko razsežnost politične retorike, saj politične retorike ne moremo obravnavati ločeno od ideologije. Praktični del naloge bo zajemal analizo Mandelovega govora na sodišču v Pretorii, ki je znan tudi kot *primer Rivonia – Država proti Nelsonu Mandeli in drugim*.

2 ORIS KLASIČNE RETORIKE

Naj bo retorika zmožnost teoretično dognati, kaj je v slehernem primeru potencialno prepričljivo. To namreč ni naloga nobene druge veščine, kajti vsaka druga veščina poučuje in prepričuje o svojem predmetu (Aristotel 2011, 92).

2.1 Retorika kot veščina govorništva

Klasični retoriki so retoriko obravnavali kot veščino, zato je treba magistrsko delo graditi na njenih temeljnih elementih in značilnostih, ki so neko osnovno izhodišče. Retorika namreč izhaja iz grške besede *rhetoriké* in pomeni *umetnost ali veščino* javnega govornika, vendar o neki splošni definiciji retorike ne moremo govoriti, saj so se teoretiki skozi stoletja naslanjali vsak na svojo definicijo. Besedo omenja že Platon ter jo označi kot *tehniko* ali *orodje*, ki ga lahko apliciramo na katerikoli retorični predmet, saj je osnova za sistematično analizo govorov. Retorika temelji na metodi, ki jo obravnava kot človeški fenomen in ni okvir zgolj za praktično rabo, temveč za celoten sistem retorične kritike. Tako kot jo lahko uporabimo za konstrukcijo govora, je primerna tudi za analizo in evalvacijo drugih oblik diskurza (Kennedy 2007, 20).

Čeprav ima v sodobnem času retorika negativen prizvok, ki je povezan s področjem politike in se nanaša na prazno govoričenje, je bilo v okvirih klasične retorike njeno pojmovanje popolnoma drugačno. Včasih je retorika služila sprejemanju odločitev, reševanju sporov in posredovanju pri sprejemanju pomembnih odločitev. Starodavni učitelj in retorik Aristotel jo je definiral kot moč odkrivanja ustreznih argumentov, ki so ustrezni za določeno situacijo. Za retorike, kot sta bila Aristotel in rimski govornik Cicero, je bila sredstvo za najboljši način ukrepanja, ko se niso strinjali o pomembnih političnih, verskih ali družbenih temah. Pravzaprav je bila retorika povezana s celotnim konceptom državljanstva (Crowley in Hawhee 2004, 1). Aristotel, Platonov učenec, jo je razumel kot veščino, ki je sredstvo prepričevanja množice na javnem kraju. Torej kot praktično in sistematično umetnost, *techne*, ki ni funkcija nobene druge umetnosti razen dialektike (Herrick 2006, 76). Tudi Cicero jo je v svojem spisu *De Oratore* opisal kot veščino »dobrega govorjenja«. Vendar se ta definicija nanaša bolj na področje izražanja (Cicero 1988, 201), medtem ko nas v pričujočem delu zanima predvsem retorika, ki temelji na argumentaciji. Če ne bi obstajalo nestrinjanje, retorika niti ne bi bila potrebna, vendar obstaja, zato je njena vloga še kako pomembna. Tudi

Kenneth Burke je izpostavil, da ne moremo zanikati prisotnosti sporov in sovraštva, ki sta značilna motiva retoričnega izražanja. Vsak sporočevalec ima določen namen, retorika pa določa, kako bo to vplivalo na prepričanje, delovanje in čustva občinstva (Crowley in Hawhee 1999, 2).

Obstajata ozko in široko pojmovanje retorike. Ozko obravnava retoriko eksplicitno kot prepričevanje množičnega občinstva, torej prepričevalni diskurz, kot ga razume Aristotel v svoji znameniti Retoriki. Široko pojmovanje retorike pa je razvil šele George Campbell, ki je retoriko opisal kot »grand art of communication«. Retoriko je razumel kot govornikovo sposobnost prilagoditi diskurz njegovemu namenu (Škerlep 2009, 840–841). Fossova v knjigi *Contemporary Perspectives on Rhetoric* (1991, 23) navaja, da je Campbellovo definicijo retorike prevzel tudi Richards, teoretik, ki je menil, da je treba tradicionalno obravnavo retorike nadomestiti z zametki filozofske discipline, ki razkriva temeljne zakone rabe jezika. V teh okvirih izpostavi tudi to, da je treba retoriko obravnavati na podlagi analize besed, ki so najmanjša enota za razumevanje pomena. To je tudi vidik, ki loči klasično retoriko od sodobne. S tem obenem nakaže, da se široko pojmovanje retorike nanaša na interdisciplinarno povezovanje različnih področij, ki retoriko umešča na področje različnih vrst diskurza.

Aristotel je izpostavil nekatere najpomembnejše koncepte, ki jih lahko uporabimo kot retorični okvir. Prvič, identificira tri oblike prepričevanja, ki izhajajo iz dejavnikov v vsaki govorni situaciji: zanesljivi značaj govorca (etos), logična argumentacija (logos), in emocionalni učinek, ki ga ustvarita govornik in besedilo z namenom, da bi prepričala občinstvo. Drugič, razlikuje med tremi oblikami retorike, ki se nanašajo na pretekli, sedanjí ali prihodnji čas. Če občinstvo presoja preteklo dejanje, govorimo o sodni retoriki, če presoja prihodnje delovanje, govorimo o svetovalni retoriki, če je občinstvo zgolj opazovalec v sedanjosti, pa govorimo o slavlilni retoriki. Tretjič, obravnava področje treh retoričnih kanonov: inventio (iznajdba), dispositio (urejanje), elocutio (jezikovni izraz). Retorični kanoni so v osnovi najbolj znan Cicerov (1954) prispevek, zato njega zanima vseh pet, tudi memoria (pomnjenje) in pronuntiatio (izvajanje). Četrtoč, govori o sredstvih prepričevanja, ki jih deli na umetnostna (logična argumentacija) in neumetnostna (direktni dokazi). Petič, Aristotel poudari, da se znotraj retorike govornik zmeraj sooča s konceptom verjetnosti – kaj bi se lahko zgodilo oziroma kaj se lahko zgodi glede na to, kakšni so izidi v večini primerov, ki jih opredeljuje takšna situacija. In šestič, pravi, da retorična sredstva izhajajo s področij drugih disciplin, kot sta politika in etika, vendar njihova formalna struktura temelji na topiki,

strategiji argumentov, ki je uporabna znotraj katerekoli teme (Kennedy 2007, 20–21). To so nekatera osnovna izhodišča, na katerih bom gradila teoretični okvir klasične retorike, ki bo služil kot orodje za analizo govora.

2.2 Retorični kanoni

Ključno izhodišče za obravnavo govora so retorični kanoni, ki predstavljajo dele, iz katerih je govor sestavljen. Še pred Cicerovimi retoričnimi razpravami je bila retorika iz praktičnih pedagoških vzrokov razdeljena na pet delov: *inventio* (iznajdba, invencija), *dispositio* (urejanje), *elocutio* (jezikovni izraz), *memoria* (pomnjenje) in *pronuntiatio* (izvajanje) (Corbett in Connors 1999, 17). V klasičnem smislu je dovršenost govora temeljila na omenjenih retoričnih kanonih, ki jih je Cicero obdelal v svoji *Rhetorica ad Herennium* (1954). Prve tri kanone je omenjal že Aristotel v *Retoriki* (2011), medtem ko zadnja dva nista bila predmet njegove obravnave, čeprav je za uspešen govor pomembna sinteza vseh. V magistrskem delu se bom ukvarjala predvsem z osnovnimi elementi prvega ter nekoliko manj drugega in tretjega kanona.

2.2.1 Inventio

Najpomembnejši del v okviru klasične retorike je prvi kanon, tako imenovani *inventio*; to je latinski termin za invencijo, iznajdbo, ki se ukvarja z vprašanjem, kako razviti učinkovite argumente. Invencija je tako imenovana formula za odkrivanje argumentov, ki pomaga odkriti podporo za dokaze in jih osmisli s pravilno interpretacijo (Cicero 1954, 8).

Aristotel je izpostavil dve vrsti argumentov oziroma sredstev prepričevanja, na kateri se lahko govornik opre. Loči zunanja (netehnična, neumetnostna) in notranja (tehnična, umetnostna) sredstva prepričevanja. Pravzaprav govorimo o retoričnih in neretoričnih argumentih. Zunanja sredstva niso del večine umetnosti, saj izvirajo zunaj nje, govornik pa jih mora uporabiti, ne iznajti, saj že obstajajo znotraj retorične situacije. Kot neposredne zunanje dokaze navede zakone, pričevanja, pisne pogodbe, zgodovinske dokumente in prisege (Corbett in Connors 1999). Antična retorika k temu dodaja še govornice, maksime in pregovore. Vse, kar je zapisano ali javno objavljeno, se pojmuje kot natančen in zaupanja vreden dokaz, ki je dejstvo. Temeljni retorični dokazi torej temeljijo na pričevanjih (ang. *testimony*) in podatkih

(ang. *data*). Pričevanja temeljijo na posameznikih, ki lahko iz določenih razlogov podajo relevantna dejstva ali argumente. Pričevanje predstavlja izjavo, ki jo poda priča o določenem dogodku ali stvari. Nasprotno podatki vsebujejo kakršnakoli dejstva ali statistiko, ki je relevantna za retorično situacijo in s tem konstitutivna za sam diskurz. Dejstva se nanašajo na nekaj, kar je empirično dokazano. Zunanja sredstva prepričevanja so torej situacijsko umeščena (Crowley in Hawhee 2004, 220). Včasih so dejstva ali izjave zanesljive, včasih niso, to je odvisno predvsem od tega, ali je vir ugleden in ustrezno kvalificiran za podajanje teh informacij (Crowley in Hawhee 2004, 220). Takšne načine dokazovanja uporabljajo govorniki v sodnem zagovoru, vendar jih lahko apliciramo tudi na druge retorične prakse. V tem smislu govorimo o obstoječih dejstvih. Govorec mora vedeti, ali takšni podporni argumenti obstajajo, in jih znati poiskati. Cicero je izpostavil, da se zunanji dokazi nanašajo predvsem na avtoriteto, ki jo je skupnost dodelila tistim, ki jo ustvarjajo, zato jih označi kot pričevanja. Glede na Cicerovo postavko lahko trdimo, da so dejstva neke vrste pričevanja, saj je njihova natančnost odvisna od osebe, ki jih podaja kot dejstva na podlagi svojega ugleda v družbi. Iz teh razlogov lahko po drugi strani dvomimo o njihovi zanesljivosti. Prav tako so lahko v različnih časovnih obdobjih predmet različne interpretacije (Crowley in Hawhee 2004, 220). Nasprotje zunanjih sredstev prepričevanja so notranja sredstva prepričevanja, ki so predmet veščine in tehnike govornika. Med ta prepričevalna sredstva štejemo *etos*, *patos* in *logos*, ki predstavljajo racionalni, emocionalni in etični apel (Corbett in Connors 1999, 17–18). Pogosto zunanjih argumentov ne moremo enostavno vpeljati v argument, ne da bi si pri tem pomagali z notranjimi sredstvi prepričevanja, zato sta obe obliki med sabo tesno povezani (Crowley in Hawhee 2004, 222). Etos, patos in logos se nanašajo na govorca, občinstvo in govor, dober govornik pa jih bo združil v kakovostno ravnovesje.

2.2.1.1 Etos, patos, logos

V antični Grčiji so bila ta sredstva pomemben del retorike in s tem prepričevanja. Če želi govorec doseči spremembo pri občinstvu, se jim ne more izogniti. Lahko uporabi zgolj eno sredstvo prepričevanja ali pa vsa tri (Corbett in Connors 1999). Etos je najmočnejše sredstvo prepričevanja, še posebej takrat, ko logos ne opravlja več svoje osrednje vloge najmočnejšega orodja. Etos izraža govornikovo osebnost in ugled. Nanaša se na govornikovo znanje, sposobnosti argumentiranja, poštenost, načelnost in odgovornost (Corbett in Connors 1999, 72). Aristotel ga opisuje v svoji drugi knjigi Retorike, kjer poudarja prepričevalni potencial

govornikove osebnosti oziroma osebne kredibilnosti. Etos se nanaša na samo vsebino govora in iz nje izhaja, govornik ga ne more zgraditi na podlagi predhodnega ugleda. Temelji na treh elementih: govornikovi inteligenci, vrlini in dobrohotnosti, v kombinaciji s patosom in logosom pa je ključnega pomena za sodno retoriko, saj predstavlja govornikovo kredibilnost. Izmed vseh oblik prepričevanja ga Aristotel označi kot potencialno najbolj prepričljivega. Ko je občinstvo prepričano, da je govorec dober, pošten in zaupanja vreden človek, dobrohoten in odkrit, da poseduje neko znanje, obstaja tudi velika verjetnost, da bodo verjeli njegovim besedam (Herrick 2006, 84–85).

Poleg etosa mora govornik uporabiti tudi patos, odkriti mora način, kako lahko pri poslušalcih vzbudi in obvlada določena čustva (Corbett in Connors 1999, 18). Čeprav se nanašajo na čustva občinstva, mora govornik včasih tudi sam priti do stopnje, ko občuti čustva, ki jih želi vzbuditi drugim (Crowley in Hawhee 2004, 126). Kaže se v moči izbranih besed, določeni meri humorja, stopnjevanju napetosti in načinu podajanja. Predstavlja torej čustveni naboj, ki je še posebej pomemben za občinstvo, ki raje poslušša navdušene in čustveno nabite govore. Če je smoter retorike prepričevanje, se mora retorik ukvarjati tudi z iskanjem načinov, kako pri občinstvu vzbuditi določena čustva (Corbett in Connors 1999, 18). Ko Aristotel govori o patosu, govori o tem, kako občinstvo »postaviti v določen okvir razmišljanja«. To so torej čustva, o katerih je poslušalec prepričan, da jih občuti (Herrick 2006, 83). Pri etosu velja, da govorec prepričuje s svojo osebnostjo, pri patosu pa so v ospredju čustveni apeli, ki podkrepijo sporočilo, kar se potem prenese na poslušalca. Lahko bi celo rekli, da s pomočjo patosa govorec na določen način podžge množico. Tako Aristotel poudarja, da obstaja zveza med čustvi in razsodnostjo. Govorec namreč želi prepričati oziroma vplivati na presojo, pri čemer je stimulacija čustev zelo pomembna, čustva torej vplivajo na presojo (Herrick 2006, 83–84).

Nasprotje čustvenega apela je dokazovanje na podlagi dejstev. Logos je po Aristotelu sredstvo dokazovanja, ki ga najdemo v argumentiranju, saj mora govornik svoja stališča dokazati oziroma argumentirati. Lahko se preprosto nanaša zgolj na eno besedo ali pa na množico besed v govoru. Tesno ga povezujemo s posameznikovim intelektom in racionalnostjo. Ravnati v skladu z logosom pomeni »ravnati inteligentno«. Logos je torej razumsko dokazovanje in se nanaša na notranjo logiko teme (Herrick 2006, 83). Govornik se obrača na razum, inteligenco občinstva, podaja logične dokaze za tisto, kar trdi. Dokazovanje s pomočjo racionalnosti temelji na spoštovanju občinstva. Na eni strani govorec uporablja dokaze, ki so

objektivni, na primer dokumente, pričevanja, pogodbe, na drugi strani pa je snov, ki temelji na njegovi argumentirani razpravi. Ravno v tem delu se pokaže vrlina govornika (Cicero 1954, 187).

2.2.1.2 Topike

Izhodiščna točka vsakega prepričevalnega diskurza je *topika*, ki je del invencije. Topika je določena tema, vprašanje, na katero želimo odgovoriti, ali problem, ki ga nameravamo rešiti, torej predmet diskurza. Preden določena tema postane predmet diskurza, jo je treba oblikovati v trditev, ki temelji na logični razsežnosti in potrjuje ali zanika predmet razprave. Ta trditev v nadaljevanju nakazuje, na podlagi česa bo govornik gradil svojo argumentacijo (Corbett in Connors 1999, 27). Grška beseda *topoi* namreč v prevodu pomeni »mesto«. Topike so klasični retoriki razvili za pomoč pri iskanju tem za dokazovanje s pomočjo strategije etosa, patosa in logosa. Aristotel razlikuje med *splošnimi* in *posebnimi* topikami. Splošne so tisti argumenti, ki so primerni za vse vrste diskurza, posebne pa so primerne zgolj za določeno vrsto diskurza. Nekateri argumenti so denimo značilni izključno za argumentacijo v sodnih postopkih (Corbett in Connors 1999, 19). Posebne topike se torej nanašajo na klasične retorične žanre: sodni, svetovalni in slavlilni in so osrednja mesta, na katerih so zbrani argumenti. Povezujemo jih z logosom, racionalnim načinom prepričevanja, ki temelji na razumu (Corbett in Connors 1999, 85). Posebnost teh topik je torej ta, da so umeščene le na določeno retorično področje. Katere topike so značilne za določen žanr, bom navedla v sklopu obravnave posameznega žanra.

2.2.2 Dispositio

V sklopu invencije sem torej govorila o iznajdbi oziroma določitvi snovi, ki temelji na iskanju argumentov in je najmočnejše prepričevalno sredstvo, hkrati pa tudi eden izmed temeljnih elementov, ki jih bom uporabila v analizi. V nadaljevanju se bom dotaknila še retoričnih kanonov *dispositio* in *elocutio*, ki ju lahko smiselno umestim v analizo, *memorio* in *pronunciatio* pa puščam ob strani, saj prideta v poštev predvsem pri obravnavi zvočno in slikovno posnetega govora, kar se nanaša na samo izvedbo govora.

Na tem mestu nadaljujem z retoričnim kanonom *dispositio*, ki se nanaša na organizacijo govora. Klasični retoriki so bili enotni, da je organizacija govora drugi pomemben del retoričnega kanona. Prvotno je klasično pojmovanje *dispositio* vsebovalo zgolj dva procesa: izbor argumentov ter organizacijo teh argumentov na jasen in prepričljiv način (Crowley in Hawhee 2004). Organizacija govora pa je kasneje postala predmet ureditve različnih delov govora v smiselno celoto, ki pritegne občinstvo (Cicero 1954, 8). Klasični retoriki so jih razdelili na pet delov. Prvi del je *uvod*, v katerem mora govornik pridobiti pozornost občinstva s tem, da napove, o čem bo govoril. Sledi *pripovedovanje* oziroma navajanje dejstev ali okoliščin, ki se nanašajo na predmet diskurza. Naslednji element je *dokazovanje dejstev*, torej predstavitev glavnih dokazov oziroma argumentov, ki mu sledita *zavrnitev* nasprotnikovih dokazov in *sklep*, ki je povzetek glavnih točk, s katerimi še enkrat poudari stališče, in ki temelji na umetniški razsežnosti retorike (Corbett in Connors 1999, 256). Organizacija je torej dobro zamišljena zasnova govora, pri kateri mora govornik upoštevati zaporedje, razmerje in poudarek določenih delov, ustreznih temi, priložnosti, namenu ali občinstvu (Corbett in Connors 1999, 259).

2.2.3 Elocutio

Nekoliko obširneje se je treba dotakniti tudi področja stilistike, saj ima vsak govornik svoj značilen stil. Klasični retoriki so obravnavanje *stila* v celoti aplicirali na istoimenski retorični kanon *elocutio*, ki se nanaša na jezikovno izražanje. Tukaj ne govorimo o običajni rabi slovnice, ampak o nenavadni rabi in ureditvi besed, ki so hkrati sredstvo prepričevanja. To sta dve povsem ločeni področji. V ospredju torej ni retorika kot jezikoslovna disciplina, ampak retorika v pomenu govorništva. Bistvo stila je, da lahko en izraz nadomestimo z drugim, kot sinonim pa lahko proizvede popolnoma drug pomen (Crowley in Hawhee 2004, 278). Razumevanje retorične funkcije stila temelji na odnosu med vsebino in obliko govora. Vendar to ne pomeni, da ima stil zgolj okrasno funkcijo in da je sredstvo izražanja misli. Seveda ima vlogo obeh omenjenih funkcij, njegova temeljna vloga pa je, da je eno izmed razpoložljivih sredstev prepričevanja. Stil vzbuja pri občinstvu določen čustveni odziv in je sredstvo vzpostavljanja ustrezne etične podobe (Corbett in Connors 1999, 338).

Obstajajo štiri lastnosti, ki ločijo prepričljiv slog od manj prepričljivega. Med lastnosti prepričljivega sloga štejemo *natančnost*, *jasnost*, *ustreznost* in *okrašenost*. Govornik mora pri rabi besed slediti natančnosti v smislu ustreznosti besed, ki so slovnično pravilne (Crowley in

Hawhee 2004, 280). Jasnost pomeni sposobnost jasnega prenašanja pomena besed v okvirih vsakdanje rabe (Crowley in Hawhee 2004, 281). Občinstvo mora te besede poznati in jih razumeti. Ustreznost se nanaša na to, da moramo slog prilagoditi dani situaciji (govorcu, občinstvu, priložnosti, temi govora) (Crowley in Hawhee 2004, 282), okrašenost pa pomeni izjemnost stila v smislu okrašenosti oziroma nenavadne in nevsakdanje rabe jezika (Crowley in Hawhee 2004, 285).

Najpomembnejša izmed omenjenih lastnosti je okrašenost, ki se v govoru nanaša na tri področja: *stavčne figure*, *miselne figure* in *trope*. Ta del retorike se nanaša na retoriko kot teorijo o izraznih sredstvih. Stavčne in miselne figure poznamo pod terminom retorične figure. Figura pravzaprav pomeni odmik od osnovnega pomena besede. »Uporaba figure spremeni obliko jezika, tako kot sprememba v drži ali poziciji spremeni obliko telesa« (Crowley in Hawhee 2004, 285). Miselne figure vključujejo umetniško spreminjanje idej, občutkov in konceptov. Oddaljujejo se od običajnih vzorcev pomikanja med argumenti. Z miselnimi figurami govornik preusmerja pozornost poslušalcev, poudarja bistvo, zavlačuje, prekinja (Crowley in Hawhee 2004, 285). Nekateri primeri miselnih figur so *retorična vprašanja*, *paradoksi*, *ironije*, *apostrofi*, *oksimoroni* (Crowley in Hawhee 2004). Nasprotno stavčne figure vsebujejo nenavadne jezikovne vzorce, kot je ponavljanje ali skupna postavitve podobnih besed ali konstrukcij (Crowley in Hawhee 2004, 285). Primeri stavčnih figur so *epifora*, *anafora*, *stopnjevanje* (Crowley in Hawhee 2004). Trop pa je nadomestitev ene besede ali fraze z drugo, torej so to preneseni besedni pomeni (Crowley in Hawhee 2004, 285). Med trope med drugim uvrščamo *metafore*, *metonimije*, *primere ali komparacije* (Crowley in Hawhee 2004).

2.3 Klasični retorični žanri

Aristotel je prvi opredelil žanre klasične retorike, ki so med ključnimi elementi njegove retorične teorije in so sestavni del retoričnega kanona. To so sodna, svetovalna in slavlilna retorika. Cicero pa v tem okviru govori o retoričnem smotru oziroma cilju (*cause*), ki se navezuje na določen žanr. Pravi, da javni govornik o zadevah razpravlja v okviru prava in običajev, ki so določeni znotraj neke skupnosti, pri čemer ga zmeraj vodi določen cilj. To je sodna retorika. Slavlilna retorika temelji na hvali ali graji določene osebe ter vprašanju odgovornosti. Za svetovalno (politično) retoriko pa sta značilni prepričevanje in odvrčanje od nečesa. Govornik tukaj poskuša na podlagi spodbujanja, nagovarjanja ali odvrčanja

spodbuditi publiko k razumnemu delovanju, medtem ko sodna retorika temelji na pravni polemiki, za katero je značilna sodna argumentacija. Namen sodne retorike je na podlagi sodnega postopka obtožbe in obrambe ugotoviti resnico (Cicero 1954, 5).

2.3.1 Svetovalna retorika

Aristotel je menil, da je svetovalna retorika znotraj določenih govorov pomembnejša kot sodna, ker ima vpliv na več ljudi, saj obravnava širša vprašanja. Svetovalna retorika je v bistvu politična retorika, saj govornik poskuša doseči, da občinstvo nekaj stori, ali občinstvo odvrča od nekega dejanja, torej je cilj koristno ali škodljivo. Politična retorika, o kateri razpravlja Aristotel, se osredotoča na najugodnejši potek političnih ukrepov ali dogodkov. Njen temelj je tehtanje dokazov za določeno politiko ali nadaljnje ukrepe ali proti njim. Usmerjena je torej na prihodnost in vpliva na presojo o tem, kaj je treba storiti. Vodilno načelo svetovalnega govorništva je koncept *eudaimonia*, ki pomeni dobrobit človeštva, srečo ali izpolnitev. Najsplošnejši cilj politične retorike pa je vzpostavitev politike in uresničevanje ukrepov, ki prispevajo k blaginji državljanov. Zato ni dovolj, da politični govornik pozna področja prava, politike, ekonomije, trgovanja in podobna, ampak mora razumeti tudi dejavnike državljanskega življenja, ki prispevajo k splošnemu dobremu. Način razmišljanja, razglabljanja in sklepanja, ki je značilen za deliberativno retoriko, je značilen tudi za sprejemanje kakršnihkoli drugih odločitev. Svetovalna retorika je torej povezana z ukrepi, ki so usmerjeni v prihodnost in smotrno rabo virov. Politični retorik pa mora vedeti, kako si občinstvo zamišlja dobro prihodnost, kaj je v njihovo korist in kaj v škodo, ter hkrati imeti predstavo o razpoložljivih virih, časovnem okviru in ovirah, ki lahko stojijo nasproti (Herrick 2006, 80–81).

Tudi za svetovalno retoriko so značilne določene topike. Če govornik želi prepričati občinstvo, naj nekaj stori, ga želi prepričati, da je to dobro ali da ima neke prednosti. Za svetovalno retoriko sta značilni dve osrednji topiki, ki temeljita na evokacijah vrednot: topika *koristi* (*utilitas*) oziroma tisto, kar je nečesa vredno in je *dobro* (*bonum*), ter topika *nekoristi* (*dignitas*) oziroma tisto, kar je nevredno. Pravzaprav lahko govorimo o topiki javnega dobrega. Torej se nanaša na praktično razsežnost, ki se ukvarja s tem, kaj je za družbo koristno in nekoristno. Pri tem je treba upoštevati tudi naravo predmeta, o katerem razpravljamo, in naravo občinstva, predvsem njegov interes, običaje, raven izobrazbe in podobno. Občinstvo je namreč glavna determinanta uspešnosti govora. Dejstvo je tudi, da so

nekatero stvari same po sebi boljše od drugih. Če želi govornik občinstvo prepričati, da je nekaj ugodno, mora vedeti, kaj občinstvo pojmuje kot dobro in kakšna je hierarhija dobrega. Cicero je svojem delu *Rhetorica ad Herennium* izpostavil, da se v govorih pogosteje pojavlja topika *prednosti* kot *ugodnosti*. Svetovalni diskurz velikokrat prepričuje tudi o dobrobiti *sreče* ali odvrča od določenega dejanja, ker to vodi v *nesrečo*. Sreča je še ena izmed topik svetovalnega diskurza, njeni podtopiki pa sta *vredno* in *koristno*. Pogosto sta uporabni tudi topiki *mogoče* in *nemogoče* (Corbett in Connors 1999, 121–123).

2.3.2 Slavilna retorika

Naslednji izmed retoričnih žanrov je slavilna retorika. Ta je del slovesnosti, kjer govornik hvali ali graja določeno osebo, skupino, institucijo ali dogodek, kot je državna slovesnost. Navezuje se na sedanost, kajti vsi govorniki hvalijo ali grajajo glede na trenutno stanje. Če se svetovalna retorika ukvarja z vprašanjem smotrnosti oziroma koristi, sodna retorika pa z vprašanjem pravice, se slavilna retorika ukvarja z vprašanjem časti, torej določene vrline ali pomanjkljivosti. Ta oblika govorništva predstavlja priložnost za okrepitev vrednot, ki se nanašajo na ustrezno vedenje, in podpira vrline, kot so pogum, čast in odkritost. Cilj slavilnega govorništva je poglobiti privrženost neki že sprejeti vrednoti. Slavilna retorika v diskurzu povzdigne krepostnost oseb ali stvari s tem, da izpostavi nekatere vrednote, ki štejejo kot pomembne za družbo in služijo kot vir zgledovanja (Herrick 2006, 81).

Slavilna retorika včasih prehaja v svetovalno, včasih pa sodno retoriko. V primerjavi s svetovalno retoriko poskuša občinstvo impresionirati z zgovornostjo na podlagi laskanja. Ko govornik nekoga hvali, poskuša neposredno vplivati na občinstvo, da to stori enako, zato gre po drugi strani tudi za svetovalno retoriko. Podobno je, ko govornik nekoga graja; takrat slavilna retorika prehaja v sodno retoriko, saj tako kot odvetnik v sodni dvorani poskuša razbremeniti ali diskreditirati neko osebo. Posebni topiki, ki sta relevantni za slavilno retoriko, sta *krepost* (plemenitost) oziroma vrлина, torej prednosti in dosežki določene osebe ali skupine, in *slabost*, ki se nanaša na nizkotnost določene osebe. Ko govornik nekoga hvali, bo izpostavil dobre lastnosti in dosežke, če ga graja, pa bo pohvalil slabe lastnosti in pomanjkljivosti ter neuspehe. Dejstvo je, da je občinstvo bolj privrženo hvali kot pa graji. Tudi v tem primeru je treba dobro poznati občinstvo, njihovo starost, spol, stopnjo izobrazbe, dosežke, prednosti. Ker govornik hvali ali graja na podlagi vrednot, obstajajo take, ki so univerzalne v vseh kulturah in imajo svojega manjvrednega nasprotnika:

pogum/strahopetnost, pravičnost/nepravičnost, zmernost/nezmernost, preudarnost/nespamet, sočutje/sebičnost, radodarnost/skopuškost, zvestoba/nezvestoba, prijaznost/neprijaznost. Če določena vrлина občinstva ne zadeva, je ni pametno uporabiti. To velja tudi, če ni ustrezna za situacijo, v kateri se odvija diskurz (Corbett in Connors 1999, 126–130).

2.3.3 Sodna retorika

Sodna retorika je eden izmed klasičnih retoričnih žanrov, ki jo poleg svetovalne (politične) in slavlilne retorike omenja Aristotel. Tudi v Mandelovem govoru gre primarno za sodno retoriko, zato je treba izpostaviti njene ključne elemente. Sodna retorika se nanaša na govorništvo v sodni dvorani, vendar jo lahko razširimo na katerikoli diskurz, znotraj katerega govornik poskuša braniti ali obsoditi posameznikova dejanja. Navezuje se na pretekli čas, saj so sojenja zmeraj povezana z dejanji, ki so se zgodila v preteklosti, pri čemer sta ključni vprašanji, kaj se je zgodilo in kdo je to naredil. Znotraj sodne dvorane nedvomno govorimo o *diskurzu obtožbe* in *obrambe*. Diskurz obtožbe se nanaša na diskurz tožilca, ki vlaga obtožnico. Sodni postopek se namreč začne z obrazložitvijo obtožbe. Diskurz obrambe običajno zavzema odvetnik, vendar je v primeru Rivonia Mandela tisti, na kogar se nanaša diskurz obrambe. Tretja vrsta diskurza pa je *diskurz sodnika*, ki vodi postopek in izreka sodbo. Osrednja elementa, ki se navezujeta na to obliko diskurza, sta *pravičnost* in *nepravičnost*, njuni sredstvi prepričevanja pa torej *obtožba* in *obramba* (Corbett in Connors 1999, 23). Sodna retorika rekonstruira preteklost in se ne ozira na prihodnost, zato mora govornik na podlagi dokazov, ki so na voljo za zagovarjanje določenega stališča, prepričati sodišče oziroma poroto. Hkrati mora biti govornik dober opazovalec človeškega značaja, saj lahko na podlagi vrednot, ki so značilne za določeno družbo, vpliva na dojemanje pravičnosti (Herrick 2006, 82).

Osrednja značilnost sodne retorike je torej sojenje, ki vsebuje različne jezikovne prakse, govornik pa ima na voljo obširen spekter prepričevalnih metod. Sodna retorika je zavestno strukturiran jezikovni sistem, ki ustvarja napetost nasprotij in prikazuje praktično resnico človeškega položaja. Sodišče je tisto, ki mora pri iskanju resnice to napetost razrešiti na izrazito kontekstualni in specifični ravni ter vpeljati praktično modrost, ki sovпада z določeno skupnostjo (Burns 2004, 442). Pomembno je razumevanje sojenja kot oblike retorike, ki mora združiti moralne razsežnosti in temeljna dokazna dejstva. Praktična presoja temelji na kontekstu vrednot. Sodna retorika pa ustvarja pogoje za interpretacijo nekega dejanja skozi

nasprotovanje teh vrednot (Burns 2004, 443). Samo sojenje je po navadi sestavljeno iz uvodnih izjav obeh strani, podajanja dokazov, neposrednega in navzkrižnega zasliševanja in sklepnega argumenta oziroma govora (Burns 2004, 443). Za našo obravnavo je pomemben predvsem sklepni govor, kjer se govornik na eni strani pomika med pomenom in resnico, predvsem pa med pomembnostjo vrednot in stališč, ki so implicitne že v uvodni izjavi, na drugi strani pa med globoko vrednostjo spoštovanja osebe, ki se ji sodi s spoštovanjem pravnega reda in resnice. To, kar mora storiti govornik, je, da poskuša občinstvu vnovič predstaviti svojo teorijo in stališče tako, da prepriča občinstvo z interpretacijo norm, ki izhajajo iz vsakdanjega življenja. V tem kontekstu razsodba ni logičen rezultat, ampak je ravno tisti maneverski prostor med dejstvi in normami, spoštovanjem posameznika kot človeka in njegovimi smotri. Najboljše retorične metode sklepnega govora so analogije oziroma znane izkušnje; najmočnejše orožje je namreč zgodba, ki temelji na primerjavi z znanim predmetom. Nič ne more prepričljiveje premakniti občinstva kot primerjava z nečim, kar občinstvo iz lastnih izkušenj ve, da je res. Zgodba je torej najpomembnejše orodje sojenja, ker je struktura naracije najboljša oblika za razumevanje človeške izkušnje. Okoliščine pa so pri tem bistvenega pomena (Burns 2004, 448–449). In kar je najpomembnejše: vsaka zgodovinska naracija ima prikriti ali odkriti namen moraliziranja nekega dejanja. Končno sojenje zahteva reševanje političnih, empiričnih in moralnih vprašanj. Tudi Aristotelov pojem praktične modrosti in preudarnosti poudarja intuitivno moč uma, ki neposredno zaznava moralne podrobnosti določenega položaja (Burns 2004, 452–453).

Teoretično lahko govornik razpravlja o katerikoli temi, kajti retorika kot taka nima neke določene ustrezne vsebine, v praksi pa je vsak govor edinstven izziv. Govornik mora poiskati argumente v podporo stališču, ki ga zagovarja. Če se sklicujemo na Cicero, ta pravi, da se lahko govornik pri iskanju argumentov opira na lastno inteligenco, določeno metodo/umetnosti ali na delavnost in marljivost. Za posameznika, ki ima naraven, intuitivni čut za ustrezne argumente, to vsekakor pomeni prednost. Tisti, ki so za to sposobnost prikrajšani, se ravnaajo po določeni metodi, sistemu argumentacije. Invencija je torej sistem za odkrivanje in zbiranje argumentov, ki služijo za podporo ali dokaz neke trditve ali stališča. V tem smislu lahko govorimo o obdelovanju gradiva, ki ga je govornik zbral (Corbett in Connors 1999, 17). Pri invenciji gre za iskanje že razpoložljivih informacij, ki jih govornik mora prilagoditi temi govora. Bistvo sodne retorike ni zgolj iskanje pravih besed v diskurzivnem smislu, temveč celotno govornikovo razmišljanje o tem, kako naj zagovarja svoje stališče, da bo dosegel naklonjenost občinstva. Govor mora ustrezati konkretni situaciji,

času, predvsem pa občinstvu. Na podlagi tega govornik oblikuje besedišče. Pomena retorike v okviru sodnega diskurza torej ne moremo zožiti zgolj na teoretične razsežnosti retorike, ki jo razumemo kot umetnost komunikacijske veščine, saj je to pravzaprav temelj vsake retorike. Če želimo razumeti retoriko kot orodje sodnega diskurza, ki poteka v sodni dvorani, se moramo vrniti h klasičnemu pojmovanju retorike kot prepričevalnemu diskurzu in sredstvu argumentacije (Corbett in Connors 1999, 27).

2.3.3.1 Formula stasis

Govornik, ki želi oblikovati argumente za svoj govor na sodišču, si ne bo pomagal zgolj z Aristotelovo topiko, ampak bo uporabil formulo stasis, s katero pridemo do resnice nekega spornega vprašanja prek prepričevalnih argumentov (Corbett in Connors 1999, Hohmann 2001, 742). V sodni retorični situaciji namreč lahko resnico dosežemo le z argumentacijo, ki obravnava obe strani; na podlagi tega se razkrije, kdo ima boljše argumente (Hohmann 2001, 741). Formula stasis izhaja s področja sodne retorike, kjer se uporablja za reševanje spornih vprašanj v okviru obtožbe ali obrambe. Kasneje se je razširila tudi na druga področja, ki si pomagajo s pripravo podobnih strategij. Razvila je sistem, ki je govornikom v podporo pri identifikaciji osrednjih vprašanj oziroma tem v polemičnih situacijah, hkrati pa pomaga identificirati tudi ustrezne argumente. Njena funkcija torej pomeni osrednje mesto v retorični teoriji invencije, saj predstavlja postopek odkrivanja sporne točke ali *stasis*. Formula temelji na štirih temeljnih vprašanjih, ki so temeljni elementi spora in pomagajo odkriti točko nestrinjanja oziroma strinjanja. Prvič je to *stasis dejstev* oziroma *domneve* (*verjetnosti*) (*stasis stochamos*).¹ Tukaj se sprašujemo, kakšna so dejstva nekega spornega vprašanja. Ali dejanje obstaja ali ne? Ali se je to, kar tožba trdi, res zgodilo? Ali je X res storil Y? Drugič je to *stasis definicije* (*stasis horos*), kjer nas zanima, kako lahko to dejanje/stvar definiramo. Kako se pravno imenuje storjeno dejanje? Tretjič je to *stasis kvalitete* (*stasis poiotes*), pri čemer nas zanima, kako vrednotimo okoliščine spornega vprašanja. Kakšne vrste je to dejanje/stvar? Je bilo dejanje pravilno, upravičeno, napačno? Ali so kakšne oteževalne, olajševalne okoliščine? In četrtič je to *stasis postopka* (*stasis metalepsis*).² Kakšni postopki so bili uporabljeni za reševanje spornega vprašanja? Ali je treba dejanje obravnavati s formalnimi postopki? Je

¹ V knjigi *Ancient Rhetorics for Contemporary Students* Crowleyjeva in Hawheejeva (2004, 67) v primerjavi s Hofmannom (2001) ne govorita o dejstvih, ampak o vprašanju domneve (*conjecture*). Ne gre toliko za to, kakšna so resnična dejstva, ampak za domnevo, kakšna so dejstva oziroma kakšno je stanje.

² Crowleyjeva in Hawheejeva (2004, 67) četrto vprašanje označita kot vprašanje politike (*policy*), torej kaj je treba v postopku storiti.

dotično sodišče pooblaščen za reševanje spornega vprašanja? Kako teče proces pred sodiščem? Je tožba pravočasna? (Hohmann 2001, 741–742; Crowley in Hawhee 2004, 67).

Najprej je treba ugotoviti, kakšen je status oziroma stanje, v katerem smo. Govornik mora identificirati, zakaj bo govoril v določeni situaciji in kaj bo govoril. Pomembno je vedeti, kaj je bistvo problema, zato je izhodišče dejanska ali potencialna točka nestrinjanja, ki o določeni temi obstaja med govorcem in občinstvom. Vendar je ta stična točka v argumentativnem dialogu začasna, kajti večš govornik se lahko z dobrim argumentom od nje odmakne. Pravzaprav lahko o točki stasis (gr. stasis = stanje, položaj, stališče) govorimo kot o spornem vprašanju, ki je temeljno za retorično argumentacijo (Crowley in Hawhee 2004, 53–54). Reševanje spornega vprašanja z omenjeno strukturo temelji na tem, da začnemo pri dejstvih in se na določen način glede na okoliščine pomikamo navzgor (Hohmann 2001, Crowley in Hawhee 2004). Če obstaja strinjanje o relevantnih dejstvih spornega vprašanja, se zadeva premakne na vprašanje definicije, sicer se začne argumentacija o dejstvih. Po tem ključu se pomikamo naprej. Če obstaja strinjanje o definiciji, se zadeva premakne na vprašanje kvalitete, sicer se začne argumentacija o definiciji, in tako naprej (Crowley in Hawhee 2004, 67). Pomembno je, da formulo obravnavamo kot postopek procesa in ne kot analitično ločene kategorije (Hohmann 2001, 742). O formuli stasis na določen način razpravlja tudi Aristotel v *Retoriki*. Govori o procesu vse od priznanja domnevnega dejanja do pravne opredelitve dogodka in v tem kontekstu poudarja pomembnost definicije. Prav tako izpostavi pomembnost nezapisanih zakonov, ki so pomembno dopolnilo zapisanim zakonom, kajti pravo ne more popolnoma regulirati neskončnih možnosti verjetnih okoliščin. K temu doda osnovno interpretacijo argumentov, ki pojasnjujejo zvezo z zapisanimi in nezapisanimi zakoni, nasprotujočimi zakoni, dvoumnostjo in pravičnostjo (Hohmann 2001, 742).

Sodna retorika odkriva dejstva, ki so relevantna za sprejemanje odločitev. Poleg tega pomaga oblikovati tisto, kar že vemo ali verjamemo. Kakšen je torej odnos med retoriko in resnico? Nekateri teoretiki zatrjujejo, da retorika pravzaprav *ustvarja* resnico. Če se naslonimo na zgodovino retorike, bomo našli različne odgovore. Če je resnica absolutna, je vloga retorike pri njenem odkrivanju minimalna. Retorika lahko celo predstavlja grožnjo resnici. Vendar ima po drugi strani, če je resnica stvar družbenega strinjanja, retorika pomembno vlogo pri oblikovanju našega pogleda na resnico (Herrick 2006, 24). Dejstva so tista, ki so merilo resnice in objektivnosti, vendar imajo lahko različno težo. Če izhajamo s stališča, da resnica obstaja in lahko do nje pridemo skozi komunikacijo, je to možno storiti na dva načina: z

nevtravno enakovredno predstavitev dejstev obeh strani ali s prepričljivo argumentacijo strani, ki je v slabšem položaju, vendar je zaradi dobre argumentacije v prednosti (Scott 1999, 10). Resnica ni nespremenljiva, ampak je pogojna, predvsem pa je povezana s časovno razsežnostjo: lahko je rezultat procesa interakcije v danem trenutku. Retorika torej ni zgolj sredstvo za odkrivanje resnice, ampak tudi za ustvarjanje resnice (Scott 1999, 13). Reševanje spornih vprašanj je tako stvar različnih interpretacij. V dani retorični situaciji pa se izkaže, katera interpretacija je na podlagi argumentov najbolj utemeljena. To lahko v celoti apliciramo na odkrivanje resnice v sodnih postopkih, kjer se hkrati spopadajo normativna določila in retorični boj, ki je pravi pokazatelj vrednosti resnice (Scott 1999).

Pomembno se je vprašati, kako sodna retorika razkrije resnico nekega dejanja. To je možno na podlagi treh vidikov. Prvi je objektivni, ki na proces sojenja gleda objektivno, saj je celoten sodni diskurz omejen z moralnimi in pravnimi določili. Drugi vidik preuči subjektivno stran, ki poskuša teoretično preučiti stališče občinstva. Tretji vidik pa se nanaša na filozofsko razumevanje resnice. Na sojenju prevladuje vidik, najbližji položaju, ki je občinstvu najbolj pravičen (Burns 2004, 451). Aristotel poudarja, da je moč retorike prav v tem, da s lahko prepričljivim govorništvom pomaga do uveljavitve resnice in pravičnosti (Aristotel 2011).

2.3.3.2 Topike sodne retorike

Klasična retorika je največ pozornosti pri posebnih topikah posvetila ravno sodni retoriki. Posebne topike sodnega diskurza so se razvile iz prizadevanja, da bi ugotovili status primera, kot to omogoča formula stasis. Posebni topiki, ki sta značilni za sodni diskurz, sta *pravičnost* (prav) in *krivica* (narobe). Nadalje obstajajo še podtopike pravičnosti in krivice, ki so še posebej uporabne v procesu sojenja. Prva podtopika so *dokazi*, kjer nas zanima, kakšni so ti. Kako, kdaj, kje in kdo je zbral dokaze? So ti zanesljivi? So natančni? So relevantni? So posledica ali stvar okoliščin? Je priča, ki je dokaze zbrala, kredibilna? Naslednja podtopika so *definicije*. Tukaj se vprašamo, kakšna je obtožba. Kakšna je pravna definicija domnevne krivice? Kateri zakon je bil kršen? Zapisan ali nezapisan? Kdo je domnevni oškodovanec? Je to posameznik ali skupnost? Je žrtvi storjena škoda proti njeni volji? Kakšen je obseg škode? Sodni diskurz vsebuje tudi topiko *motiva* oziroma *vzroka*, ki se ukvarja z vprašanjem, ali je bila domnevna krivica storjena namerno ali nenamerno. Če je bila storjena namerno, kaj je bil vzrok? Priložnost, prisila, naravna nagnjenost? Kaj je bil vzrok, če je bila storjena namerno?

Navada, premislek, strast, poželenje? Če je bila storjena namerno, kakšen je bil motiv? Korist, maščevanje, kazen, užitek? Kakšna oseba je tisti, ki je storil krivico? Kakšne so olajševalne okoliščine? (Corbett in Connors 1999, 120–130). To so primeri posebnih topik sodne retorike.

V sklopu splošnih topik bom omenila le *pričevanja*, ki jih je kot podlago za ustvarjanje argumentov navedel že Aristotel kot zunanja sredstva prepričevanja in se navezujejo na sodno retoriko (Corbett in Connors 1999, 112). Pričevanja so torej dejstva, ki obstajajo kot dokazi. Pomembna elementa pričevanja, ki se nanašata na sodno retoriko in sta relevantna za našo obravnavo, so *dejstva v obliki fizičnih dokumentov* in *priče* oziroma *prisege*. Priče so osebe, ki podajo izjave oziroma odgovarjajo na določena vprašanja, ki lahko razjasnijo sporno dejanje. Vendar so včasih imele večjo težo, kot jo imajo danes, saj lahko naletimo na primer neiskrenosti in neodkritosti, kar je predvsem v škodo, ne pa v korist (Corbett in Connors 1999, 112). Fizična dejstva pa so dokumenti, ki zajemajo statute, pogodbe, oporoke, zapise in tako dalje. Kljub veliki vlogi pričevanja je na drugi strani vprašanje avtentičnosti teh dokumentov. Lahko gre zgolj za kopijo izvornika, ni dokaza, da je avtor dokumenta dotična oseba, obstaja neki drugi dokument, ki ga razvrednoti, in podobno. Prav tako so dokumenti odprti za različne interpretacije (Corbet in Connors 1999, 118).

3 SODOBNA RETORIKA IN RETORIČNA KRITIKA

Zdi se mi obžalovanja vredno, da družboslovci samodejno ignorirajo Aristotelovo retoriko. Ne pravim, da je njegov prispevek k tej zadevi končen. Ampak sprejemam, da je njegova obravnava tematike v svojih temeljih pravilna. K temu lahko dodamo nova dognanja in jih ustrezno razvijamo. Temelj, ki je bil postavljen pred 2000 leti, je osnova, na kateri lahko gradimo (Burke 1967, 327).

Klasična retorika je osnovni temelj, iz katerega izhaja vsak govornik, zato jo je treba dopolniti z nekaterimi elementi sodobne retorike, ki zaokrožijo celotno vlogo retorične kritike. Osredotočila sem se zgolj na nekatere avtorje, ki pomembno prispevajo k področju sodobne retorike in sovpadajo s teoretičnimi izhodišči za analizo govora. Dotaknila se bom nekaterih značilnosti retoričnega pojmovanja diskurza, koncepta retorične kritike in retorične situacije ter Bormannove retorične fantazije.

3.1 Nekatere značilnosti retoričnega pojmovanja diskurza

Ena izmed sodobnih postavk retorike je retorično pojmovanje diskurza, ki oriše nekatere njegove značilnosti, pomembne za razumevanje temeljnih izhodišč. V nadaljevanju izhajam s stališča, da so javni diskurzi retorični. Že Aristotel je o retoriki govoril kot o prepričevalni veščini javnega diskurza, zato ta definicija izenači retorični diskurz s prepričevalnim. Govorim o komunikacijski veščini, s pomočjo katere govornik odkrije ustrezne ideje in jih ubesedi v govoru tako, proizvede diskurz, ki je primeren za dano situacijo. Retorika v ožjem smislu nadzira diskurz in ljudi usmerja v določeno delovanje. Tudi skozi široko pojmovanje retorike ugotovimo, da je diskurz retoričen, saj retorika diskurz prilagaja svojemu namenu (Herrick 2006, 96).

Retorično pojmovanje diskurza zajema širok spekter značilnosti, vendar bom omenila zgolj nekatere, ki jih Herrick (2005, 7–17) omenja v svojem delu *The History and Theory of Rhetoric*. Herrick pravi, da je retorični diskurz *načrtovan*. Če razmišljamo o retoriki kot o načrtovani rabi simbolov, je to povezano z odločitvami o tem, kako bo retorik nagovoril občinstvo. Nekateri klasični retoriki so razvili sisteme za načrtovanje govorov. Cicero je denimo za proces odkrivanja argumentov in dokazov uporabil *inventio*, ki sem ga obravnavala kot enega izmed petih retoričnih kanonov. Naslednja značilnost, ki jo omeni, je ta, da je diskurz *prilagojen občinstvu*. Občinstva ne smemo razumeti strogo v tradicionalnem smislu, kot velike skupine ljudi, temveč kot heterogeno množico posameznikov, ki imajo različno znanje, interese, vrednote, prepričanja, izkušnje in družbeni status. Dober govornik mora predvideti, kakšno občinstvo bo nagovoril. Zato govornik občinstvo naslavlja v okvirih svojih motivov, ki pripomorejo k doseganju zadanih ciljev. Vselej pa mora delovati v okviru vrednot, izkušenj, prepričanj, družbenega statusa in aspiracije občinstva. Retorični diskurz je tudi *motiviran*. V retoriki ljudje namreč ravnaajo simbolično, na način, ki pripomore k doseganju njihovih ciljev. Govorec naslavlja občinstvo na podlagi zastavljenih ciljev, zato načrtovanje in prilagajanje govora potekata v želji, da bi te cilje dosegel. Motiv retoričnega diskurza vključuje poskus spreobrnitve, iskanje sodelovanja ali iskanje konsenza, ki vodi v skupinsko akcijo, iskanje kompromisa, strinjanja ali zgolj preprosto željo govorca, da bi ga razumeli. Te cilje doseže z uskladitvijo lastnih motivov s predanostjo občinstva. Pri tem ne moremo mimo tega, da imajo človeški motivi moralne razsežnosti, lahko so dobri ali slabi. Naslednja značilnost je *odzivnost* retoričnega diskurza. Retorični diskurz je odziv na neko situacijo ali prejšnjo retorično trditev, zato velja, da je retorika situacijska in dialoška.

Situacijska zato, ker je oblikovana kot odziv na splet okoliščin, določen čas in prostor, razrešitev problema in občinstvo. V osnovi gre za interakcijo, izmenjavo mnenj in odgovorov. Tako kot lahko govorec predvidi, kakšno bo njegovo občinstvo, lahko predvidi tudi, kakšen bo odziv tega občinstva. Govorec predvidi določen mentalni koncept občinstva in se na tak način odziva, saj predvideva, da bo takšen tudi odziv občinstva. Nadalje Herrick izpostavi, da je retorični diskurz *usmerjen k prepričevanju*. Osrednja značilnost retoričnega diskurza je njegov prepričevalni moment. Občinstvo je treba prepričati, naj sprejme neko idejo in ravna v skladu z njo na zapomnljiv ali celo pretresljiv način. Govornik to doseže z različnimi retoričnimi elementi. In kot zadnje se retorični diskurz *ukvarja z negotovimi temami*. Herrick s tem opisuje teme, ki morebiti nimajo dokončnega odgovora. Dodaja, da so to resne teme, ki so predmet nestrinjanja in so odprte za različna prepričanja, vrednote in pozicije. »Umetnost retorike se naslanja na negotove teme, ki jih moramo presojsati, ker se moramo na podlagi tega odločiti in ker so preišljene odločitve potrebne« (Herrick 2005, 7-16).

Škerlep (2004, 41) pravi, da retorični diskurz obravnava konkretna, specifična vprašanja praktičnega delovanja, ki so bistveno zaznamovana z možnostjo, da je lahko nekaj tudi drugače oziroma da neka teza in dokaz zanjo držita z večjo ali manjšo verjetnostjo. Dodaja, da so javni diskurzi javno govorništvo, »ki sicer lahko vključuje tudi znanstvene resnice, a jih mora pri vključitvi v javni diskurz preudarno prilagoditi občinstvu in situaciji ter jih prepričljivo predstaviti«.

3.2 Retorična kritika in retorična situacija

Retorična kritika ne temelji zgolj na prvinah klasične retorike, temveč se naslanja na nekatere sodobne retorične teorije, ki jih pri celoviti obravnavi ne moremo zaobiti in so ključni pokazatelj težišča prepričljivosti. Sodobna analiza vključuje pristop retorične kritike kot metode, ki omogoča natančen in kritičen pogled v delovanje same retorike, torej na kakšen način poskuša prepričati in vplivati na občinstvo. Retorična kritika ima zato širšo vlogo, v splošnem z njo ugotavljamo, kako govorniki z retoriko povzročajo spremembe v ožjem ali širšem okolju. Kuypers dodaja, da z retorično kritiko osvetlimo in ovrednotimo razsežnosti človeške aktivnosti, ki tako postanejo dostopnejše in razumljivejše (Kuypers 2012, 13).

Retorična kritika izhaja iz ideje, da temeljne retorične značilnosti obstajajo znotraj diskurza in skupine ljudi, zato mora retorični kritik najprej identificirati kategorijo diskurza, torej to, v

kateri retorični žanr spada (Benoit 2009, 77). V veliko primerih so žanri skupine med sabo povezanih diskurzov, med sabo se prepletajo, zato jih lahko apliciramo na različne retorične situacije. Retorični žanri so torej situacijski in hkrati omejeni na določene odzive. Imajo skupne značilnosti, ki jih lahko identificiramo in opišemo (Benoit 2009, 78–79). Po drugi strani pa vsak žanr definira določeno občinstvo, ki se znotraj različnih situacij tudi različno odzove. Še zmeraj pa so retorični žanri skupine diskurzov, ki imajo skupne vsebinske, stilne in situacijske značilnosti (Benoit 2009, 79–80). Retorična definicija žanra ni povezana zgolj z obliko diskurza, ampak tudi z namenom nastanka. Benoit pravi, da situacija in namen, ki ga diskurz želi doseči, sovpadata, vendar nista identična. Ni pa zmeraj tako, da je govornikov namen v skladu s situacijo. V osnovi sta različna koncepta. Oba vplivata na ustvarjanje diskurza. Burke omenja dejavnike, ki vplivajo na to. Na ustvarjanje diskurza vplivata situacija, v kateri diskurz nastaja, ter govornikov namen in cilji, ki jih želi doseči. Naslednji dejavnik je narava govornika. Na ustvarjanje diskurza vplivajo tudi komunikacijska sredstva vključno z medijem komuniciranja (Benoit 2009, 81–82).

Kako stvari dojemamo, kaj vemo in izkušamo ter kako ravnamo, so rezultati *simbolov*, ki jih ustvarimo in ponotranjimo. Zato naša komunikacija temelji na tem, kar že poznamo. In iz tega izhaja retorična kritika (Foss 2004, 3). Retorika pogosto vključuje namerno in zavestno izbiro simbolov, vendar lahko včasih raba določenih besed sproži simbolno interpretacijo, čeprav govorec ni imel tega namena. V takih primerih je interpretacija pomena pogosto drugačna od tistega, kar je želel sporočiti govorec. Variacija pomenov, ki jih simboli lahko sprožijo, je obsežna (Foss 2004, 5). Ena izmed komunikacijskih funkcij retorike je tudi ta, da nam pove, kakšna je realnost. Realnost pa ni nekaj ustaljenega, ampak se spreminja glede na simbole, ki jih komuniciramo. Kar pojmuje kot resnično, je odvisno od tega, kako stvari označimo in kako o njih govorimo (Foss 2004, 6). Fossova opredeljuje retorično kritiko kot metodo, ki sistematično raziskuje in razlaga simbolna dejanja in artefakte z namenom, da bi bolje razumeli retorične procese (Foss 2004, 6–8). Nadalje je treba opredeliti *retorično situacijo* kot element retorične kritike. Opredeljevanje retorične situacije ne opisuje zgolj retorične situacije, v kateri govorec ustvari retorični diskurz, ampak nas pri tem zanima tudi narava retorične situacije, v kateri se retorični diskurz odvija. Zanima nas, kakšne so njegove značilnosti in kakšne učinke ima (Bitzer 1968, 1).

Sodoben model retorične situacije je razvil Lloyd Bitzer, ki izpostavlja, da prisotnost retoričnega diskurza vključuje tudi prisotnost retorične situacije. Ne moremo pa trditi

nasprotno; ni nujno, da retorična situacija zmeraj vključuje retorični diskurz, je pa pogoj za njegov obstoj. Retorični diskurz nastane kot neposreden odziv na retorično situacijo (Bitzer 1968, 2). Da bi pojasnili odnos med retoriko in situacijo, v kateri se odvija, izhajamo z naslednjega stališča: retorika je pragmatična, obstaja zato, da bi sprožila neko dejanje ali spremembo, in kar je najpomembneje, retorika je način spreminjanja realnosti. Ustvarja namreč diskurz, ki spreminja realnost skozi mediacijo misli in dejanj. V tem smislu ima retorika zmeraj prepričevalni moment (Bitzer 1968, 3).

Retorično situacijo sestavljajo trije elementi: *govornik, določena tema oziroma problematika in občinstvo*. Retorična situacija se zgodi, kadar se govorec, občinstvo, medij (govor ali besedilo) in kontekst združijo ter oblikujejo retorično dejanje (govor ali besedilo). Retorično situacijo ustvarjajo in definirajo trije elementi: *izziv, občinstvo in strukturne omejitve situacije*. Pri tem je izziv potreba ali nuja, »ki izhaja neposredno iz okoliščin, nekaj, kar zahteva takojšnje delovanje in razrešitev«. Občinstvo so »osebe, na katere lahko govornik s svojim govorom vpliva in ki so lahko v nadaljnjem razvoju posredujoči dejavnik pri spremembi situacije, ki jo govornik želi doseči«. Strukturne omejitve situacije (denimo kolektivna verovanja občinstva, govorniku dostopni dokazi) pa »sestojijo iz tistih elementov situacije, ki jih mora govornik upoštevati, ker predstavljajo sestavne dele situacije, hkrati pa so lahko pomembni elementi samega govora« (Bitzer 1968, 6). Prvi pogoj za nastanek retoričnega besedila ali govora je torej določen izziv, ki ga je treba razrešiti. V teh okvirih dejansko govorimo o določenem problemu, ki ga govorec s svojo retoriko poskuša rešiti. Če retorik nima nobenega vpliva na izziv, ta nima retoričnih razsežnosti. In obratno, vsak izziv, za katerega obstaja rešitev, vendar ne temelji na razpravi, ni nujno retoričen. Občinstvo je naslovnik, ki se ga določen izziv dotika. Povedano drugače, občinstvo je skupek posameznikov, ki jih govorec nagovori, s tem pa vpliva na to, da izziv razrešijo. Na vsako situacijo vplivajo tudi različne strukturne omejitve, ki jih mora govorec upoštevati za doseganje rešitve problema, na primer vrednote, dejstva, prepričanja. Ločimo dve vrsti strukturnih omejitev: tiste, ki obstajajo znotraj družbenega konteksta, in tiste, ki jih govorec vključi sam (Bitzer 1968, 6–8).

Retorično situacijo je treba razumeti kot temeljno idejo oziroma koncept retorične teorije. Retorika je situacijska. Pri tem ne poudarjam zgolj tega, da je razumevanje govora odvisno od razumevanja retorične situacije, v kateri se je govor odvijal. Pravzaprav noben govor ni popolnoma razumljiv, dokler ne razumemo pomena konteksta (Bitzer 1968, 3). Da bi pojasnili situacijsko razsežnost retorike, moramo poudariti značilnost, ki je temeljna; retorično delo je

pragmatically, saj ustvarja določene spremembe. Tudi Bitzer (1968, 4) poudarja, da je retorika način spreminjanja realnosti. Govorec spreminja realnost tako, da ustvarja diskurz, v katerem je občinstvo skozi misli in delovanje tako močno vpleteno, da postane mediator spremembe. V tem smislu je retorika zmeraj prepričevalna. Treba je razumeti, da posamezen diskurz obstaja zaradi specifičnega stanja ali situacije, ki izzove določeno izjavo ali govor. Retorična situacija je pogoj retoričnega diskurza (Bitzer 1968, 6).

Retorična kritika zmeraj postavlja v ospredje to, kaj je govornik z izvedbo svojega govora dosegel v neki politični, družbeni, kulturni in zgodovinski situaciji ter s kakšnimi sredstvi je to dosegel. V celoti je možno rekonstruirati zgodovinske in politične izzive, s katerimi je govornik soočen pred samim govorom, ter posledice govornikovega nastopa (Škerlep 2009, 841). Vsako retorično delo, naj bo to govor ali besedilo, torej nastane zaradi družbeno pogojenega dogodka, ki se je zgodil v določenem času in na določenem kraju. Ravno poznavanje retorične situacije je ključno za analizo retoričnih artefaktov (Bitzer 1968, 3), ki pride do izraza skozi zgodovinsko in politično razsežnost Mandelovega govora.

3.3 Kolektivna fantazija in retorična vizija govornika

Za razliko od klasičnih levičarjev, ki razsvetljensko verjamejo, da so fakti pomembnejši od fantazij in da bodo fakti ljudem odprli oči, je Mandela verjel, da so fakti premalo, da so fantazije pomembnejše od faktov, da fantazije ljudem lajšajo dostop do faktov in resnice, da resnice ni brez dobre naracije in da ljudje, ki jih skušaš mobilizirati, nujno potrebujejo zgodbo. Vedno zmaga ta, ki zna zgodbo povedati bolje kot drugi (Marcel Štefančič v Carlin 2009, 340).

Teorija retorične kritike torej razlaga, kako retorika deluje, saj kritik skozi retorično analizo pride do določenih zaključkov, tudi na podlagi retorične situacije. Za celovito obravnavo Mandelovega govora je treba pojasniti še en vidik sodobne retorike, ki ga je razvil Bormann. Bormann (1972) v svojem besedilu govori o retorični viziji govornika, ki je sestavljena iz retoričnih fantazij. Gre za metodo retorične kritike, ki se je v sklopu preučevanja komuniciranja razvila poleg številnih drugih metod (Foss 2009). Bormann je začetnik metode *fantasy-theme*, kot jo poimenuje. V prevodu lahko torej govorimo o *metodi fantazijske teme*, ki omogoča vpogled v stališča določene skupine (Foss 2009, 97).

Procese komuniciranja v skupinah je raziskoval že Robert Bales, ki je v svojem delu *Personality and Interpersonal Behaviour* spregovoril o dinamičnem procesu skupinske fantazije. Ugotovil je, da je skupinska fantazija povezana s fantazijo posameznika, ki preide v skupno fantazijo med govornikom in občinstvom. Bales ni govoril zgolj o prepričevalnem diskurzu, ampak je dodal nove razsežnosti retorične kritike (Bormann 1972, 396). Ugotovil je, da je skupinska fantazija pomembna stična točka med govornikom in občinstvom (Foss, 2009). Temelje obnašanja, ki jih je postavil Bales, je Bormann (1982, 50) nadgradil skozi splošno *teorijo simbolnega zблиževanja*, ki razlaga človeško komunikacijo na podlagi dinamične razsežnosti družbenega delovanja. Temelji na predpostavki, da komunikacija prek simbolnih pomenov ustvarja realnost (Foss 2009). Kot sem že omenila, je človeška komunikacija simbolno delovanje, vendar se simbolno delovanje zgodi šele takrat, ko se simbolni svetovi skozi komunikacijo približujejo, v nekaterih primerih celo prekrivajo. Teorija vključuje tudi pojav čustvene vpletenosti, ki izhaja iz simbolnega delovanja. In ravno iz izkustva simbolnega zблиževanja nastane *skupinska fantazija* (Bormann 1982, 50).

Bales (v Bormann 1972, 397) med drugim vpelje koncept fantazijske verige, ki se zgodi, ko določena fantazija izhaja iz prejšnje fantazije in se ta proces ponavlja. Ko skupina večkrat sodeluje v fantazijskih verigah, začne oblikovati svojo lastno kulturo, podobno miselnost in prepričanje. Poudariti je treba, da fantazijske verige izhajajo iz dramatičnih dogodkov, ki so se zgodili v preteklosti in so vezani na sedanost. Pogosto je določen problem, ki ga je treba razrešiti, zrcalna slika situacije, ki je tukaj in zdaj, ter odnosa z zunanjim okoljem. Problem, ki izhaja iz preteklega časa in prostora, se navezuje na sedanost, na določene znake, lokacije in dogodke. Skupina se odzove emocionalno in s tem pokaže predanost določenemu stališču. Tako z veriženjem pridobi motivacijo za določeno delovanje.

V nadaljevanju izpelje idejo o fantazijski temi. Ta izhaja iz procesa veriženja znotraj skupinske komunikacije in nosi sporočilo o dogodku v preteklem času. Je odziv na resničen družbeni problem, zato se osredotoča na pretekle izkušnje ali na vizijo v prihodnosti. Na eni strani je torej skupinska fantazijska tema, na drugi pa fantazijska tema posameznika, ki je osredotočena zgolj na reševanje problemov (Bormann 1982, 52). Retorična kritika ugotavlja, kako se v okviru veriženja razvijejo fantazijske teme. Bormann pojasni identificiranje fantazijske teme. Pravi, da je treba prepoznati značilne vzorce dramatičnih situacij oziroma simbolnega delovanja, ki se ponavljajo skozi komunikacijo (Bormann 1972, 401). Treba je izluščiti fantazijsko temo, na podlagi katere se oblikuje retorična vizija, ki jo je govorec

poskušal izpostaviti. S pomočjo najdenih vzorcev torej ustvari model retorične vizije (Bormann 1972, 401–402). Fossova (2009, 98–99) dodaja, da lahko fantazijsko temo identificiramo v dveh korakih. V prvem je treba identificirati ključne besede ali fraze, ki se nanašajo na fantazijsko temo. To so običajno ponavljajoči se vzorci. V naslednjem koraku pa je treba te besede oziroma fraze oblikovati v tematske skupine. Reševanje problema v simbolični realnosti Bormann (1972, 398) torej povezuje z retorično vizijo. Retorična vizija izhaja iz fantazijske teme in se ustvarja skozi odnos med govorcem in občinstvom. Pri tem se nanaša na celoten komunikacijski kontekst. Odnos med retorično vizijo in posamezno fantazijsko temo pojasni, zakaj govorec ponavlja informacije, ki jih občinstvo že pozna. Uspešen govorec torej poudarja tisto, kar poslušalec že ve (Bormann 1972, 398).

3.4 Retorični pristop k političnemu diskurzu

V celotni retorični situaciji Mandelovega govora pride do politične razsežnosti, ki je ideološka in protirasistična. Mandela skozi svoj govor oblikuje retorično vizijo, ki pomeni svobodo in enakopravnost črncev, kar je v političnem smislu ideologija. Na drugi strani pa obstaja rasistična ideologija države, ki črnce obravnava kot državljane drugega reda. Ker prihaja do konflikta nasprotij, je treba razjasniti vlogo ideologije/učinek političnega diskurza.

Najprej je treba predstaviti koncept političnega diskurza, ki je temeljni za obstoj demokratične družbe, saj pomeni osnovo za javno reševanje družbenih problemov (Lilleker 2006, 1). Denton in Woodward (1990, 1) govorita o političnem diskurzu v smislu govornikove namere, s katero ta vpliva na dogajanje v političnem okolju. Pravita, da vir sporočanja ni ključen dejavnik politične komunikacije, ampak sta to vsebina in namen, ki ga želi doseči pri občinstvu. Z drugimi besedami, gre pravzaprav za namensko komuniciranje pri političnem reševanju družbenih problemov, kar izpostavlja tudi McNair (2009, 2). Res pa je, da se je z razvojem sodobnih množičnih medijev in političnih praks politični diskurz personaliziral, to pomeni, da igrajo poleg vsebine in namena pomembno vlogo tudi osebnosti govorcev. Politični diskurz torej služi za javno razpravljanje o *reševanju družbenih problemov* oziroma urejanju družbenih zadev na vseh področjih družbenega življenja. V javnih razpravah se izražajo interesi in ideologije različnih družbenih skupin, vprašanje pa je, kaj je pri obravnavanih problemih v javnem interesu, kar naj bi v idealnem smislu pokazala sama politična razprava, v manj idealnem svetu sodobnih družb pa se pogosto zgodi, da prevladajo interesi tistih družbenih skupin, ki imajo največ moči (politične, ekonomske, kulturne).

Van Dijk (1997, 16) kot eno izmed ključnih značilnosti političnega diskurza navaja *politične vrednote*. Na eni strani vrednote izhajajo iz tradicionalnega kulturnega izročila družbene in politične skupnosti, na drugi strani pa jih različne družbene skupine (razredi, stanovi, interesne skupine in tako dalje) razlagajo po svoje in vključijo v svoj pogled na svet. Na tem mestu prehajamo na področje ideologije. Družbene skupine vključijo vrednote v svoj kolektivni pogled na svet in tako se oblikujejo ideologije, ki se kažejo v diskurzu. Van Dijk (2001, 16–17) pravi, da je ideologija v diskurzu izražen sistem prepričanj, ki so skupna določeni družbeni skupini. Povedano drugače, v okviru družbenih skupin se oblikujejo skupna stališča, ki se v diskurzu izražajo kot ideologija. Družbene skupine vključijo vrednote, ki sicer večinoma izhajajo iz kulturne tradicije skupnosti oziroma širše civilizacije, v lasten kolektivni pogled na svet, v lasten ideološki diskurz, ki izraža kolektivne interese skupne in/ali kolektivna prepričanja (Van Dijk 2001, 22). Na podlagi skupne kulturne tradicije lahko ena družbena skupina razvije rasistični, druga pa protirasistični pogled na svet; vsaka vključi in po svoje organizira kulturne vrednote v svojo naracijo, ki upravičuje njena kolektivna prepričanja in njene interese. Nasprotujoče si ideologije so v latentnih ali manifestnih spopadih za prevlado, ki se kažejo v diskurzivnih bojih. Ideologija vladajočega razreda, skupine, ki ima največ ekonomskega, političnega in kulturnega kapitala, v družbi običajno dominira, druga oziroma druge ideologije pa so podrejene ali celo izrinjene. Dominantna ideologija izvaja ideološko hegemonijo in brani obstoječe stanje, v katerem vladajoči razred prevladuje, podrejena ideologija pa deluje subverzivno, ruši obstoječe stanje in ga želi spremeniti v skladu s svojimi prepričanji in interesi (Škerlep 1997, 246–248).

Retorični pristop k ideologiji, ki ga je najbolj odmevno razvil McGee v članku *The Ideograph: A Link Between Rhetoric and Ideology*, izhaja iz Burkove ideje retorike kot simbolnega delovanja. McGee ideologijo poveže s simboli, ki dajo običajnim stvarjem širšo dimenzijo. Poudari, da lahko govornik na podlagi *simbolne kritike*, ki je specifična oblika retorične kritike, argumente formulira na način, ki bo podprl njegovo stališče. Za McGeeja so simboli »ideografi«, kot jih imenuje, z njimi pa označuje predvsem tiste elemente govora, torej tiste besede, fraze in stavke, ki so vrednostno pozitivno ali negativno zaznamovani, kot na primer rasizem, enakopravnost, svoboda, črnci. Za McGeeja so to tisti strukturni elementi, ki po eni strani gradijo ideologijo, po drugi pa delujejo kot temeljne postavke argumentacije (McGee 1980, 5–7). Ideološke razsežnosti torej odpirajo različne možnosti interpretacij oziroma pomena v političnem diskurzu. Posameznik ni podvržen samo individualnim prepričanjem, saj so ta običajno del kolektivnih prepričanj skupine, ki ji pripada in s katero se

identificira (McGee 1980, 5–6). Moč političnega diskurza se torej kaže skozi proces simbolnega delovanja govorcev, ki govorijo v imenu družbenih skupin, katerih interese, vrednote in ideologije v svojem političnem diskurzu zastopajo. Tudi v Mandelovem govoru se kaže nasprotje interesov med Mandelo, ki zastopa interese podrejenega črnkega prebivalstva, in med predstavniki institucij apartheida.

4 ŠTUDIJA PRIMERA: GOVOR NELSONA MANDELE V SODNEM PROCESU LETA 1964

V tem poglavju bom predstavila Nelsona Mandelo kot simbol in steber upora proti rasizmu, zgodovinski kontekst apartheida in vprašanje človekovih pravic, saj so to pomembne okoliščine za obravnavo govora. Preden se bom lotila analize, v kateri bom s pomočjo nekaterih klasičnih in sodobnih elementov retorike analizirala Mandelov govor z zatožne klopi, bom predstavila še nekaj bistvenih poudarkov glede samega procesa sojenja v Rivonii.

4.1 Nelson Mandela kot borec za svobodo

Vaša Milost, z največjo silovitostjo sovražim rasno diskriminacijo v vseh njenih pojavnih oblikah. Proti njej se borim že vse življenje. Proti njej se borim zdaj, in tako bom počel do konca svojih dni. Z največjo silovitostjo sovražim sestavo, s katero sem obkrožen tukaj. Ob njej se počutim kot črnc na belskem sodišču. Ne bi smelo biti tako (Nelson Mandela 2010, 356).

Mandela je bil zgolj navaden politik, ampak zagotovo eden izmed največjih vizionarjev in zagovornikov človekovih pravic na svetu ter hkrati velika moralna podpora in avtoriteta Južnoafričanov. Predstavljal je simbol in steber upora proti rasizmu. Z osvoboditvijo izpod okov rasizma je številnim naslednjim rodovom omogočil preživetje tako na moralni kot fizični ravni.

Mandela se je rodil 18. julija 1918 v Mvezu, vasi v okrožju Umtata, ki je prestolnica dežele Transkei na jugovzhodu Južne Afrike. Poleg njegove trajne povezanosti s kraljevim rodom plemena Thembu (njegov oče je bil glavni svetovalec tega plemena) je bilo ime Rolihlahla edina stvar, ki mu jo je oče predal ob rojstvu. Ime Nelson, po katerem ga danes pozna ves

svet, je dobil šele v osnovni šoli. Izraz Rolihlahla dobesedno pomeni »potegniti drevesno vejo«, vendar je njegov natančnejši pogovorni pomen »povzročitelj težav«. Na določen način mu je torej že ime začrtalo prihodnost (Mandela 2010, 15). Mandela je bil najstarejši sin, in ko mu je pri dvanajstih umrl oče, je postal vladarjev varovanec. Bil je tudi prvi član družine, ki so ga poslali v šolo. Ker je njegov skrbnik zanj izbral nevesto, je Mandela pobegnil v Johannesburg, da bi se izognil plemenski poroki. Pri šestnajstih letih je na University College of Fort Hare začel študirati umetnost. Takrat se je spoprijateljil z Walterjem Sisulujem, ki ga je spodbudil k študiju prava. V Johannesburgu je nekaj časa deloval kot odvetnik pripravnik, kjer se je srečal z Oliverjem Tambom, ki je pozneje postal generalni predsednik Afriškega narodnega kongresa (ANC) (Anti-Apartheid Movement 1974, 121).

Že zelo zgodaj se je vključil v politiko in se leta 1943 tudi sam pridružil Afriškemu narodnemu kongresu. Skupaj z drugimi člani je pomagal ustanoviti Mladinsko ligo (Youth League), ki jo je z ofenzivno politiko preoblikoval v množično gibanje. Leta 1948, ko temnopolti niso smeli sodelovati na volitvah, na katerih je Nacionalna stranka svojo kampanjo gradila na apartheidu, so v okviru Mladinske lige na podlagi boja proti takšnemu sistemu pozvali k bojkotom in demonstracijam. Štirideseta leta so bila zanj pomembna tudi na osebnem področju, saj se je poročil in si ustvaril družino. Kljub temu ni opustil političnega boja, ampak se je še hitreje pomikal proti vrhu Afriškega narodnega kongresa. Leta 1952 je kot vodja igral pomembno vlogo v kampanji, s katero so kljubovali nepravičnim zakonom. Z namenom, da bi vključil množice, je potoval po Južni Afriki in ustanovil več uporniških enot. Ker so skupaj s prostovoljci stopili na belsko območje, si je prislužil svojo prvo obtožbo. Leta 1956 so ga zaradi suma izdaje spet zaprli, a tudi tokrat je bil oproščen (Anti-Apartheid Movement 1974, 121).

Vloga Mandele, ki je zmeraj delal za svoje ljudstvo, med drugim organiziral prostovoljce, ki jih je tako rekoč zbiral na ulicah, je postala še posebej pomembna, ko so leta 1960 prepovedali Afriški narodni kongres. K temu je pripomogel dogodek v Sharpevillu, ko so policisti streljali v neoborožene demonstrante. Mandela se je moral umakniti v ilegalo. Zapustil je dom in družino ter živel kot politični izobčenec. Leta 1961 se je vrnil k takrat nelegalnemu Afriškemu narodnemu kongresu, kjer je vse bolj prevzemal vodilno vlogo, vendar se je še vedno skrival in potoval pod različnimi imeni. V tem času je soustanovil oboroženo krilo kongresa Umkhonto we Sizwe. V ilegali je za nekaj časa zapustil tudi domovino, a se je pozneje vrnil. Po sedemnajstih mesecih uspešnega skrivanja so ga 5.

avgusta 1962 prijeli in ga obsodili na pet let zapora. Bremenili so ga nelegalnega odhoda iz države in nagovarjanja delavcev k stavki. Julija 1963, ko so odkrili skrivališče oboroženega krila, se je začelo eno izmed najbolj znamenitih sojenj v zgodovini. Znano je bilo pod imenom Rivonia. Nadaljnje obtožbe so Mandelo bremenile sabotaže in zarote za strmoglavljenje vlade s silo. Zagovarjal se je sam. Še danes odmeva njegova znamenita izjava z zatožne klopi in ob tej priložnosti služi kot izjemno izročilo afriškega boja proti apartheidu. Dokazal se je kot odličen nasprotnik rasni diskriminaciji. S tem govorom je izzival smrtno kazen, a ga je sodišče obsodilo na dosmrtno ječo. V zaporu je preživel sedemindvajset let. Čeprav je bil zapornik, je postajal vedno bolj vpliven. Ljudje so ga videli kot idejnega vodjo in mu vse bolj stali ob strani. Iz zapora so ga izpustili 11. februarja 1990. Svoj cilj, dosego enakopravnosti in obstoj temeljnih človekovih pravic, je dosegel s prvimi demokratičnimi volitvami aprila 1994. To je pomenilo konec režima apartheida, Mandela pa je bil izvoljen kot prvi temnopolti predsednik v državi, ki jo je toliko časa delilo rasno ločevanje. Je tudi dobitnik Nobelove nagrade za mir. Umrli je 5. decembra 2013 v Johannesburgu v 96. letu starosti (Anti-Apartheid Movement 1974, 121; Mandela 2010).

4.2 Zgodovinski in politični kontekst – apartheid v Južni Afriki

Bistvo Mandelovega govora je ravno neomajni boj proti rasizmu, ki je stoletja zaznamoval Južno Afriko. Temu zločinu proti človeštvu namenjam v svojem magistrskem delu poseben prostor predvsem zaradi njegovega svetovnozgodovinskega pomena, ki ga ne bo mogoče tako zlahka doumeti v vseh njegovih posledicah.

»Apartheid, kar pomeni ločenost, je naziv, s katerim je vlada Južne Afrike imenovala svoj sistem rasne segregacije, zatiranja in izkoriščanja.« Sistem apartheida je omogočal belcem, ki so predstavljali manj kot petino prebivalstva, da so vodili politiko južnoafriške republike. Svoboda gibanja ter politično in socialno ekonomske pravice temnopoltega prebivalstva so bile s tem močno omejene (Združeni narodi 1973, 3). Vendar apartheid ni zadeval zgolj Afričanov in temnopoltih, tudi Indijce. Predpostavka apartheida je bila, da za vedno utrdi belsko nadvlado. Na podlagi različnih zakonov in uredb je Afričane stoletja držal v nižjem položaju od belcev. Tisto, kar je bilo bolj ali manj stvarno, je pozneje postalo uzakonjeno (Mandela 2010, 127–128).

Belci so sledili politiki rasizma, že odkar so se Nizozemci in angleško govoreče prebivalstvo, ki so živeli v Afriki, z Aktom iz leta 1909 združili v Zvezo Južne Afrike. Naključna segregacija v preteklih tristo letih se je pozneje utrdila v zaničevalnem sistemu in neomajni moči (Združeni narodi 1973, 3). Leta 1948, ko je dekolonializacija postala neustavljivo dejstvo, je burski nacionalizem uspel z ofenzivo. Takrat so potekale belske splošne volitve in uveljavila se je stara burska misel o »beli Južni Afriki«. Afričani seveda niso mogli voliti. Skupaj z zmago Nacionalne stranke je bila zakonsko utemeljena politika apartheida, kar naj bi dobesedno pomenilo »ločen razvoj« ras, danes pa takšno razlikovanje poznamo kot rasizem (Južnič 1982, 1022). »Apartheid je bil nov izraz, četudi stara ideja« (Mandela 2010, 127). Ta politika je namreč v praksi obstajala že prej; zanjo je bilo v gospodarski strukturi in družbeni praksi že vse pripravljeno. S tem, ko je južnoafriška unija izstopila iz britanskega Commonwealtha, je bila leta 1961 z referendumom razglašena republika (Južnič 1982, 1022). »V dekolonizirani skupnosti apartheid namreč ni bil mogoč, saj ga večina ne bi mogla podpirati, zlasti še ne njene članice, ki so pretežno iz vrst dekoloniziranih nekdanjih britanskih posesti, ki ne poznajo več internega kolonializma, temelječega na rasizmu.« S tem so si utrli prsto pot za celovito oblikovanje apartheida kot politike »ločenega razvoja«, ne zgolj na podlagi razredne inferiornosti, ampak tudi izločevanja z vseh področij državljskih pravic (Južnič 1982, 1023). Ločevanje je temeljilo na treh postavkah: temeljita ločitev ras, odvzem političnih in socialnih pravic temnopoltih in strog policijski sistem, na podlagi katerega je manjšina nadvladala večino (Jaenecke 1979, 203).

V splošnem so veljali represivni zakoni apartheida, temeljne zakonske osnove pa so bile postavljene že v prvi polovici 20. stoletja. Omenila bom nekaj najbolj zloglasnih primerov. Prvi zakon, ki je začel veljati, je bil sprejet leta 1950. To je *bil Zakon o popisu prebivalstva* (The Population Registration Act), ki je določal, da mora vsak po dopolnjenem 16. letu starosti nositi raso osebno legitimacijo in jo na zahtevo pokazati (Chanaiwa 1993, 258). Prebivalce so delili na naslednje skupine: belci (osebe evropskega izvora), Bantujci ali Afričani (priladniki domačih afriških ras in plemen), Azijci (pretežno Indijci in Pakistanci) in obarvani (osebe mešanega rasnega izvora). Od te razvrstitve je bil odvisen obseg posameznikovih pravic in svoboščin (Združeni narodi 1973, 5). Dve leti zatem je bil sprejet *Zakon o prepustnicah* (Pass Law), ki je predpisoval, da mora vsak Afričan od 16. leta starosti dalje nositi »knjižico o podatkih«. To je bil dokument, ki je poleg osnovnih podatkov vseboval prstne odtise, fotografijo, podatke o zaposlitvi, potrdilo o plačanih davkih in dovoljenje, da se lahko giblje na določenem območju (Združeni narodi 1973, 6). Prav tako so

z zakonom prepovedali sklepanje zakonske zveze med belci in nebelci, ki je bila do takrat še dovoljena. Še več, *Zakon o nemoralnosti* iz leta 1950 je prepovedoval tudi spolne odnose med osebama različnih ras (Združeni narodi 1973, 12). Ločevanje je omejevalo skoraj vse življenjske okoliščine Afričanov.

Rase na primer živijo na ločenih področjih in potujejo v različnih avtobusih in vlakih. Obiskujejo različne šole, cerkve, restavracije, kinematografe, plaže, društva in športne prireditve. Poslužujejo se različnih vhodov, sedijo na ločenih klopih v parkih, uporabljajo ločene telefonske govornice in postajališča za taksije. Zdravijo se v ločenih bolnišnicah, pokopljejo jih na različnih pokopališčih. Za nebelce so določene celo različne ure obiskov v živalskih vrtovih, galerijah, muzejih in parkih (Združeni narodi 1973, 6–7).

Afričanom črne polti so izrecno prepovedali tudi izobraževanje in z »utrditvenim zakonom« izdajali ali odvzemali dovoljenje za delo. »Bela manjšina se je pred povsem logičnim uporom črnske večine še posebej zavarovala s celo vrsto omejitev in prepovedi organiziranja. V prvi vrsti se je seveda bala organiziranja delavstva in tako je leta 1953 izšel zakon, ki je Afričanom prepovedoval stavke in sindikalno organizacijo« (Južnič 1982, 1023). Politične pravice za Afričane praktično niso obstajale. Parlament so v celoti sestavljali belci, in to je verjetno eden izmed tragičnih vidikov rasizma v Južni Afriki, saj je večina belega delavstva podpirala politiko vlade zoper črnsko večino, ker ji je ta politika omogočala položaj specifične vrste delavske aristokracije. Tukaj se kaže politika transfera razrednega boja na področje rasnega konflikta. Prav ta temeljni razredni vidik je treba posebej izpostaviti (Južnič 1982, 1024). Bela vlada je za izvedbo apartheida v vsej svoji represivnosti uporabila vsa možna sredstva (Južnič 1982, 1027).

Kljub temu je v režimu tako popolne in totalne represije obstajalo nasprotovanje. Afričani so vse bolj zahtevali enakost in konec belega gospostva v Južni Afriki. Začeli so izgubljati manjvrednostne predsodke, vse bolj se je dvigala črnska nacionalna zavest, ki je jasno začrtala novo protirasistično pot. Nasprotovanje apartheidu je bilo v posameznih izbruhih skorajda silovito (Južnič 1982, 1027). V okviru osvobodilnega gibanja je treba omeniti tudi Afriški narodni kongres, ki je nastal že januarja 1912 in si vse do konca 40. let minulega stoletja prizadeval izboljšati življenje Afričanov, vendar brez rezultatov. Preobrat za črnsko opozicijo je bil dogodek v Sharpevillu, to je bil povod, da se je kongres podal v oboroženi boj. 21.

marca 1960 so namreč začeli protestno kampanjo proti prepustnicam, ki so bile simbol apartheida. Več tisoč črncev se je javilo na policijskih postajah brez prepustnic in se dalo aretirati. Takrat so policisti streljali na neoborožene črnce. To je bil v zgodovini apartheida do tedaj najbolj krvav pokol. Že pred tem dogodkom se je od Afriškega narodnega kongresa odcepilo militaristično krilo in se združilo v Panafriški kongres. Njegovo geslo je bilo: Afriko Afričanom! (Jaenecke 1979, 223–224). Pol leta po dogodku v Sharpevillu so v Južni Afriki razpisali volitve, saj je bil zaradi pokola položaj napet. Na referendumu so volili za apartheidsko državo ali proti njej. To je pomenilo začetek razvoja in rasti, saj so dosegli svoj cilj. Tukaj se začne vloga Mandele. Ker so prejšnjega voditelja Sobukweja obsodili, so črnci izbrali novega, Mandelo. Ta je ustanovil vojno organizacijo Umkhonto we Sizwe (Kopje naroda). Velja za najpopularnejšega protiapartheidovskega voditelja, ki je začetek svojega boja označil z naslednjimi besedami: »Petdeset let smo mirno čakali. Ta leta so nam prinesla le še bolj zatiralsko zakonodajo in še manj pravic. V življenju vsakega naroda pride čas, ko ima na izbiro le dve možnosti, podrediti ali boriti se. Za Južno Afriko je prišel tak čas.« (Jaenecke 1979, 227). Uporniško gibanje so belci kmalu zatrli in že osem mesecev po prvi akciji so Mandelo zaprli. Leto zatem so odkrili centralno organizacijo, Mandelo in njegovih sedem sodelavcev pa obsodili na smrtno ječo, vendar se Mandelova pot k spravi s tem ni končala. Belci so se na to odzvali še bolj represivno in uvedli nove kazenske zakone, ki so Južno Afriko spremenili v deželo z največ zaporniki na svetu (Jaenecke 1979, 228–229). Sčasoma je bela moč vendar doživela nekaj udarcev. Med drugim upor študentov v Sowetu (1976), ki se ne more primerjati z nobenim, odkar je v Afriki zavladal kolonializem, in kar je še posebej pomembno, pritisk mednarodne javnosti, predvsem pa Združenih narodov (Južnič 1982, 1028). V 60. letih je apartheid postal eden izmed pomembnejših problemov, s katerim so se ukvarjali Združeni narodi. Že takoj na začetku so začeli nasprotovati rasistični politiki. Organi Združenih narodov so iskali rešitev, ki bo zagotovila uresničitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin za vse prebivalce Južne Afrike, ne glede na raso, barvo kože ali veroizpoved (Združeni narodi 1973, 31). Zaradi določenih sankcij, ki jih je leta 1985 uvedel Varnostni svet Združenih narodov, je Afriški narodni kongres znova postal legalen, oboroženi boji pa so se končali. Mandelo so februarja 1990 po 27 letih izpustili iz zapora. Pod njegovim vodstvom se je Afriški narodni kongres oblikoval v socialistično usmerjeno stranko. Februarja 1994 so tako potekale prve demokratične volitve v zgodovini Južne Afrike, na katerih je zmagal Mandela in postal prvi temnopolti predsednik. To je bila pravzaprav protirasistična zmaga, saj je njegova vizija postala realnost. Mandelova osrednja os je vseskozi bila sprava črncev in belcev, boj za enakopravnost in temeljne človekove pravice.

Celoten proces sprave in rekonstrukcije v Južni Afriki je trajal še dve desetletji in še danes ni popolnoma končan. Izjemno je, da je tako močno razdeljena in zatirana država razvila lastno ustavo, ki varuje ne samo človekove pravice, ampak tudi pravice manjšin in samoodločbo kulturnih skupnosti. Temeljni ustavni sistem je bil podlaga za enakopravno obravnavo tako močne populacijske raznolikosti, vendar je šele implementacija tisti ključni dejavnik, ki je prinesel in še prinaša spremembe (Henrard 2003, 49). Učinke apartheida v Južni Afriki najdemo še danes. Čeprav je položaj Afričanov veliko boljši kot v času apartheida, to še zdaleč ne pomeni konca ekonomskih in socialnih problemov; problem migracij in brezposelnosti je alarmanten. Veliko ljudi še zmeraj živi v revnih ruralnih predelih, velika večina še zmeraj opravlja nižje plačana dela. Vlada je zasnovala različne programe za tiste, ki jih je zaznamoval apartheid. Kljub težavam pa ima Južna Afrika še zmeraj močno ekonomijo in je ena izmed najstabilnejših demokracij na celini (Clarke 1997).

4.3 Vprašanje človekovih pravic in enakopravnosti

»Zagotavljanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin je eden od stebrov vsake demokratične družbe, ki spoštuje, zagotavlja in izpolnjuje ustavne ali mednarodnopravne obveznosti na področju človekovih pravic.« Če država želi doseči učinkovito uresničevanje vseh človekovih pravic, mora obravnavati državljanske, politične, ekonomske, socialne in kulturne pravice kot enakopravne in nedeljive, torej kot celoto (Letnar Černič 2011, 279). V času apartheida so bile kršene vse temeljne človekove pravice in svoboščine, kar je bil temeljni problem Južne Afrike in kar je odpiralo pereča vprašanja rasne diskriminacije. Bela vlada je gradila sistem ekstremnega zatiranja in ločevanja ter ga poglobila s številnimi zakoni, ki so temnopolto prebivalstvo postavljali v podrejeni položaj.

Nedvomno je bil Mandelov boj boj za človekove pravice. Vse dotedanje vlade so to področje zanemarjale tudi v svoji zunanji politiki, vse dokler ni Mandela leta 1993, še pred nastopom predsedstva, izpostavil temeljnih stebrov južnoafriške demokracije, ki so odsev zgodovinskega dogajanja in želja po spremembah. Področje človekovih pravic je bilo tako osrednje izhodišče Južne Afrike, njegove razsežnosti so nad politično, ekonomsko, socialno in okoljsko sfero. Pravične in dolgotrajne rešitve temeljnih problemov pa so poskušali doseгти zgolj z uveljavljanjem demokracije. Mandela je izpostavljal, da bi morali vsi narodi stremeti k svetovnemu miru, in ko se ta poruši, ga je treba vzpostaviti z nenasilnimi mehanizmi in z učinkovitim nadzornim režimom nad orožjem (Maluwa 2000).

Mandela je področju človekovih pravic in promociji Južne Afrike posvečal veliko pozornosti. Njihovo uresničevanje pa ni bilo odvisno zgolj od državnih organov, temveč od vseh državljanov, ki so si morali prizadevati za njihovo uresničevanje v vsakodnevnem okolju (Letnar Černič 2011, 279). Na podlagi vseh prizadevanj je Mandela 10. decembra 1996, na mednarodni dan človekovih pravic, v Sharpevillu simbolično podpisal južnoafriško ustavo. Sharpeville je bil namreč sinonim za brutalni pokol in kršenje človekovih pravic v nedavni zgodovini Južne Afrike. Ustava je stopila v veljavo 4. februarja 1997 in je zamenjala začasno ustavo iz leta 1993, ki so ji sledile prve demokratične volitve, ko je Mandela prisegel kot predsednik. Ustava je zasidrala temeljne človekove pravice, ki jih je bilo mogoče sodno obravnavati. Je temelj pravnega in političnega okolja, ki si prizadeva za varovanje celotnega področja mednarodno priznanih človekovih pravic. Mandelov osnovni cilj je bil dosežen, postavili so ustavne in pravne temelje, ki slonijo na človekovih pravicah (Maluwa 2000), vendar šele dolgo po tem, ko je Generalna skupščina Združenih narodov sprejela in razglasila Splošno deklaracijo o človekovih pravicah (10. december 1948). »Univerzalnost človekovih pravic pomeni, da je pojem človekovih pravic mogoče najti v vseh oziroma v večini družb na tem svetu.« Čeprav govorimo o univerzalnosti Splošne deklaracije o človekovih pravicah, njeno sprejetje ni bilo univerzalno, saj je zanjo glasovalo le 48 držav. Zanj so glasovale le tri afriške države, saj je bila večina takrat še pod okovi kolonialnih oblastnikov (Letnar Černič 2011, 282). Splošna deklaracija o človekovih pravicah določa vse ključne človeške temelje, ki so bili v času apartheida spodkopani. Preambula dokumenta med drugim pojasni vzroke za njegov nastanek.

»Ker pomeni priznanje prirojenega človeškega dostojanstva vseh članov človeške družbe in njihovih enakih in neodtujljivih pravic temelj svobode, pravičnosti in miru na svetu; ker sta zanikanje in teptanje človekovih pravic pripeljala do barbarskih dejanj, žaljivih za človeško vest, in ker je bila stvaritev sveta, v katerem bi imeli vsi ljudje svobodo govora in verovanja in v katerem ne bi živeli v strahu in pomanjkanju, spoznana za najvišje prizadevanje človeštva« (Splošna deklaracija o človekovih pravicah 1948).

Pomembno je poudariti, da temeljne človekove pravice izhajajo iz nacionalnih in mednarodnih vrednostnih sistemov, iz pomena, ki ga posamezna družba pripisuje vrednotam človekovega življenja in dostojanstva. »Vrednote utemeljujejo normativno varstvo človekovih pravic, pri čemer priznavajo vsako človeško bitje kot dragocenega člana vsakokratne

družbene skupnosti« (Letnar Černič 2011, 283). Iz tega je izhajal tudi Mandela, ki je spoštovanju človekovega življenja in dostojanstva posvetil celo življenje. Veljavnost kateregakoli pravnega reda temelji na načelih človekovega dostojanstva, enakosti in svobode. Univerzalne moralne vrednote in temeljne človekove pravice se medsebojno prekrivajo. Skupne vrednote so pri tem podlaga za človekove pravice, ki so skupne vsem družbam sveta, na primer prepoved suženjstva, rasne diskriminacije, prisilnega dela, genocida in hudodelstva zoper človeka (Letnar Černič 2011, 284).

Mandela je znotraj in zunaj meja Južne Afrike posebej idealne človekovih pravic in pravičnosti. Pomembna je njegova vloga mediatorja v civilnih afriških konfliktih, saj sta mu že njegov položaj in pojava omogočila, da je spregovoril o kršitvah človekovih pravic, ne le v Južni Afriki, ampak po vsej celini. Svetovna pričakovanja so bila v duhu novega demokratičnega reda. Južna Afrika se je skozi Mandelo zavzemala za človekove pravice v Afriki in preostalih državah tretjega sveta (Maluwa 2000).

4.4 Proces sojenja v Rivonii

Sojenje v Rivonii je bilo tretje po vrsti v nizu sojenj, ki so Mandelo bremenila političnih zločinov. Mandela je v svoji avtobiografiji zapisal, da je bil sodni sistem najbrž edino sredstvo, ki je Južnoafričanom omogočalo pošteno obravnavo, temelječo na pravnih zakonih (Mandela 2010).

Sojenje se je začelo 9. oktobra 1964, ko so obtožence odpeljali v Palačo pravice, kjer je zasedalo vrhovno sodišče, na odprtje primera Država proti nacionalnemu vrhovnemu poveljstvu in drugim, kar je bolje znano pod imenom sojenje v Rivonii (Mandela 2010). Primer je bil znan kot Država proti Nelsonu Mandeli in drugim. Na uvodni obravnavi je sodnik sodišču predložil obtožnico. Obtoženci in njihovi zagovorniki so takrat dokument videli prvič, tožilstvo ga je pred njimi skrivalo, čeprav so jo pred tem že posredovali časopisu Rand Daily Mail (Broun 2012). Ker so bili obtoženci pred obravnavo izolirani v samici, niso mogli sodelovati pri načrtovanju obrambe. Po drugi strani je imela država na voljo tri mesece, da se pripravi za primer, v katerem je sodelovalo tudi ministrstvo za pravosodje (Broun 2012).

Mandela je bil v zadevi Rivonia edini obtoženec, ki je že služil zaporno kazen. Preostale obtožene, ki so bili ugledni voditelji Afriškega narodnega kongresa in osvobodilnega gibanja,

so zaprli na podlagi dokazov, ki so jih našli na kmetiji Lilieslief, kjer so imeli svoje zatočišče. Zaradi njihove pomembnosti, senzacionalne narave pridržanja, hudih kazni v primeru obsodbe in očitne politične dimenzije je primer pritegnil nacionalno in mednarodno pozornost (Kaplan 2014, 64). V obtožnici je bilo vseh 11 obtoženih sokrivde v več kot dvesto dejanjih sabotaže, katerih cilj je bilo omogočanje nasilne revolucije in oborožene invazije na državo. Država je trdila, da sodelujejo v zaroti za strmoglavljenje vlade. Pri veleizdaji mora država brez upravičenega dvoma dokazati svoje obtožbe, zato so morali obtoženi na podlagi Zakona o sabotaži dokazati, da so nedolžni. 29. oktobra so znova stopili v Palačo pravice, kjer je sodnik de Wet zaradi določenih navedb, za katere se je izkazalo, da niso resnične, razveljavil obtožnico in končal zasedanje. Država je znova sestavila obtožnico in na začetku decembra so bili znova na sodišču. Nova obtožnica jih je domnevno krivila rekrutiranja ljudi za sabotažo in gverilsko vojskovanje, da bi začeli nasilno revolucijo. Prav tako naj bi skovali zaroto, da bi pomagali tujim vojaškim enotam osvojiti republiko, in podpirali komunistično revolucijo, sredstva pa naj bi dobili od tujih držav (Mandela 2010, 382–387). Da so bili v večji meri obtoženi sabotaže in zarote, ne veleizdaje, je bilo premišljeno, saj zakon za sabotažo in zaroto ne zahteva dolgega uvodnega zaslišanja (ki je za obrambo zelo uporabno). Tako primer ni zajemal predhodne preiskave in zaslišanj, na podlag katerih bi obramba zbrala dokaze za nadaljevanje postopka. Najnižja kazen na podlagi Zakona o sabotaži je določala pet let zaporu, najvišja pa smrtno obsodbo. V tem primeru je bilo to zagotovo vprašanje smrtne kazni. Zakon je določal tudi, da zadevo vodi zgolj en sodnik, kršenje zakona pa se lahko dokaže na podlagi pričanja ene same osebe. Prav tako primer ni vključeval porote, ki je obramba niti ne bi izbrala, saj so bili predvideni belopoltni prebivalci (Broun 2012).

V naslednjih treh mesecih je država pozvala 173 prič in v zapisnik vpisala na tisoče dokumentov in fotografij. Niso vedeli, kakšne dokaze ima država, da dokaže Mandelovo krivdo, saj je bil ta med tem, ko je potekala večina načrtovanja v Rivonii, v tujini ali zaporu. Ključni dokaz za državo je tako bil šest strani obsegajoč akcijski načrt, ki so ga zaplenili v raciji v Rivonii. Mandela je v operaciji Mayibuye, v okviru katere so načrtovali sabotažo, na splošno orisal načrt za morebiten začetek gverilskih operacij in način, kako bi to lahko podžgalo množično oboroženo vstajo proti vladi. Predvidel je začetno pristajanje majhnih gverilskih vojsk na štirih območjih Južne Afrike in napad na vnaprej določene tarče. Dokument je določal cilj okoli 7.000 rekrutov, ki bi se združili z začetno zunanjo silo 120 izurjenih gverilcev. To je bil najbolj obremenilen dokument zoper njega. Primer se je nadaljeval decembra 1963 in končal 29. februarja 1964. Mandela je imel skupaj s preostalimi

obtoženimi nekaj več kot mesec dni časa, da preučijo dokaze in pripravijo zagovor. Sojenja niso nameravali uporabiti za preizkus zakona, temveč kot podlago za svoja prepričanja. Niso želeli zanikati, da so bili odgovorni za dejanja sabotaže. Njihov glavni cilj je bil, da sojenje okrepi prizadevanja, za katera so se vsi borili, pa naj jih stane, kar hoče. Niso se želeli braniti toliko v pravnem kot v moralnem smislu. Na sojenje so gledali kot na nadaljevanje boja z drugimi sredstvi (Mandela 2010, 387–392).

Obtoženi so bili na sodišču fizično ločeni glede na raso. Sedeli so na posebej zgrajenih zatožnih klopeh, javne galerije pa so bile rasno ločene. Zapisali so imena in naslove vseh gledalcev ter jih fotografirali, ko so zapuščali sodno dvorano. Prisotni so bili nacionalni in mednarodni mediji, skupaj s predstavniki tujih vlad. Ambiciozni in oportunistični Percy Yutar je bil glavni tožilec v zadevi, ki je postala znana kot Država proti Nelsonu Mandeli in drugim. Bram Fischer je bil vodilni zagovornik obtoženih, za katerim je stala odlična ekipa odvetnikov. Obtožene, ki so jih zajeli na kmetiji Lilledleaf, so nemudoma zaprli na podlagi novospregtega Zakona o splošnih spremembah zakona, ki je dovoljeval 90-dnevno pridržanje in zasliševanje vsakogar, ki so ga sumili političnega kriminala. Poleg tega je bilo zakon možno po hitrem postopku posodobiti. Obdolženi v zadevi Rivonia v nasprotju s sojenjem med letoma 1956 in 1961, ki je privedlo do oprostilne obsodbe, niso bili obtoženi izdaje, ampak so bili obsojeni na podlagi Zakona o sabotaži, saj je bilo sabotažo lažje preganjati kot izdajstvo. Posameznik je lahko obtožen sabotaže zgolj na podlagi ene priče, razsoja pa lahko en sam sodnik. V obeh primerih pa se kaznivo dejanje kaznuje s smrtjo. Sojenje v Rivonii je bilo zelo specifično politično sojenje. Obe strani, tako državno tožilstvo kot obramba, sta zavestno in aktivno pristopili k sojenju kot sojenju o legitimnosti režima, integritete političnih in pravosodnih institucij nacionalne vlade in politike prava. Pravzaprav so sodili samemu sistemu apartheida, ki ga je država zagovarjala, obtoženci pa zavračali. Torej je bila obramba tudi v vlogi obtožbe. Obtoženci in njihovi zagovorniki so razvili obrambno strategijo, ki je bila hkrati pravna in politična. V okviru kazensko-pravnih zadev je bila sabotaža najhujša oblika kriminala. Obtoženci so bili prepričani, da bodo obsojeni, vendar niso vedeli, kakšna bo obtožba. Obstajala je velika možnost za smrtno obsodbo. Kar se tiče politične razsežnosti, je bilo sojenje kot neke vrste nastop na nacionalnem in mednarodnem prizorišču. Kot tako je predstavljalo neprimerljivo priložnost, da javno izpostavi brutalno zatiranje apartheida (Kaplan 2014, 64–66).

V Mandelovem primeru je imelo sodišče dovolj dokazov za obsodbo. Dokumenti so bili zapisani z njegovo pisavo in so kazali, da je nezakonito zapustil državo, urejal zadeve za vojaško urjenje in stal za ustanovitvijo Umkhonta we Sizwe. Mandela je bil prva priča in je tako določil, v kakšnem tonu bo potekala obramba. Odločil se je, da bo namesto pričanja podal izjavo z zatožne klopi, preostali pa so pričali in prestali navzkrižno zasliševanje. Izjava z zatožne klopi namreč nima enake pravne teže kakor običajno pričanje, Mandela pa se je želel izogniti navzkrižnemu zasliševanju. Njegova izjava je bila uvod v obrambo o stališčih in idealih ter je vzpostavila kontekst za vse, kar je sledilo (Mandela 2010, 492). Bili so enotni, da mora obramba v svojem temelju izražati njihovo prepričanje. Sodišče je torej predstavljalo platformo za boj proti apartheidu. Zavedali so se, da bo treba priznati dejanje sabotaže, vendar so odločno zanikali, da je bil gverilski boj na samem začetku izvajanja. Namesto tega je bilo treba razložiti, zakaj so se odločili za oboroženi spopad. Načrt je služil zgolj za primer, če z drugimi sredstvi nikakor ne bi dosegli cilja (Elleke 2008, 48). Primer je odmeval na nacionalni in mednarodni ravni. Ko se je sojenje bližalo koncu, se je vmešal Varnostni svet Združenih narodov, soglasno sprejel Resolucijo 190 in južnoafriško vlado pozval, naj takoj konča sojenje, ki je potekalo v okviru zakonov apartheida (Kaplan 2014, 66).

Na rabsodbo so čakali vse do 12. junija 1964, ko so skupaj z obtoženci še zadnjič stopili na sodišče. Sodnik se je v sklopu obtožnice vprašal, ali so bili obtoženi altruistično motivirani v želji, da bi izboljšali krivice temnopolte populacije. Izpostavil je, da je pravica osrednji temelj sodišča, saj je funkcija v katerikoli državi uveljavljanje reda in miru ter upoštevanje državne zakonodaje (Kaplan 2014, 66). Dejal je tudi, da je veliko slišal o stiskah afriškega prebivalstva, obtožene pa naj bi motivirala želja po izboljšanju teh stisk. Obtoženi so bili veleizdaje, vendar se je država odločila, da ne bo sodila zločinu v tej obliki. Kazen za vse obtožene je bila dosmrtni zapor, saj je bila to v skladu z njegovo dolžnostjo edina prizanesljivost, ki jo je lahko pokazal. Mandela je za rešetkami preživel 27 let, na začetku v zaporu Pretoria Local, nato pa na otoku Robben Island (Mandela 2010, 407).

4.5 Analiza govora: »To je ideal, za katerega sem pripravljen umreti«

»Bral sem več kot štiri ure. Ura je bila nekaj čez 4 popoldne, ko se je običajno sojenje zaključilo. Toda takoj, ko je na sodišču spet zavladal red, je sodnik de Wet vprašal po naslednji priči. Odločen je bil zmanjšati učinek moje izjave. Ni hotel, da bi bilo to zadnje in edino pričanje tistega dne. Vendar ni mogel storiti ničesar, da bi zmanjšal njegov učinek. Ko

sem končal nagovor in sedel, je bilo to zadnjič, ko me je sodnik de Wet pogledal v oči»
(Nelson Mandela 2010, 400).

Govor na sodišču v Rivonii je eden izmed Mandelovih najvplivnejših govorov, saj vsebuje postavke, ki se oddaljujejo od rasizma in kličejo k moralnemu odobravanju spornega dejanja tako na nacionalni kot mednarodni ravni (Elleke 2008, 50). Govor je korak za korakom vse od pripovedovanja o zgodovini Afriškega narodnega kongresa in oboroženega boja, ki je v občinstvu vzbudil zavedanje o pomembnosti zgodovinskega konteksta, pa do njegovih sklepnih besed temeljil na viziji in fantaziji svobode afriškega naroda (Elleke 2008, 130). Na eni strani je opravičeval svoja dejanja, na drugi pa močno kritiziral in dramatiziral podvrženost temnopoltega prebivalstva krivici, ki je plod sistema belcev. S tem je želel poudariti neskladnost sistema tukaj in zdaj ter spodbuditi premik k boljši prihodnosti (Elleke 2008, 132). Mandelov govor ni temeljil zgolj na diskurzu obrambe, ampak je imel širše cilje. Sojenje je želel izkoristiti predvsem za širjenje sporočila o zatiralnem sistemu apartheida na nacionalni in svetovni ravni, hkrati pa za širjenje politične ideologije – svoboda in enakopravnost Afričanov. Njegova retorika je protirasistična. Predvsem pa je sodišču želel izpostaviti, da je bilo načrtovanje in izvajanje nasilja zadnja možnost, da se uprejo vladnemu zatiranju.

Kot izhodišče analize je smiselno navesti osnovni oris njegove argumentacije. Dejstvo je, da je država Mandelo obtoževala nasilnega rušenja južnoafriške ureditve – sabotaže in trdila, da je Afriški narodni kongres komunistična organizacija. Mandela je v govoru trdil, da na boj v Južni Afriki niso vplivali tujci ali komunisti, kot je trdila država. Prav tako sabotaža ni bila načrtovana na podlagi nepremišljenosti ali privrženosti nasilju. Izpostavljal je, da se je Afriški narodni kongres zmeraj zavzemal za nerasistično demokracijo, državljanska vojna bi namreč pomenila uničenje tega, za kar se je kongres zavzemal. Njihov miroljubni upor je vladi ponudil možnosti, da pobija afriške ljudi, zato so čutili dolžnost, da se pripravijo na morebitno uporabo sile. Odločili so se za gverilsko vojskovanje, ki je pomenilo najmanj tveganja za izgubo življenj za obe strani. Ker so morali vsi belci opraviti vojaško urjenje, je bilo pomembno, da tudi oni vzpostavijo jedro izurjenih mož. Mandela je vseskozi izpostavljal, da je prepričanje Afriškega narodnega kongresa temeljilo na afriškem nacionalizmu, torej konceptu svobode v lastni deželi. Niso zagovarjali sprememb v gospodarski strukturi, ampak so si zgolj prizadevali uskladiti razredne razlike. Glavna cilja sta bila enotnost in polnopravne politične pravice. Mandela ni zanikal, da sta Afriški narodni kongres in Komunistična partija

tesno sodelovala, a je poudaril, da sta sodelovala za skupni cilj – boj proti rasizmu. Dejstvo je, da so bili komunisti edina politična skupina, ki je Afričane obravnavala kot sebi enake. Zanimal je, da je komunist. V nadaljevanju je razlagal, da je južnoafriška država dežela velikih nasprotij – Afričani živijo v revščini in bedi, belo prebivalstvo pa ima najvišjo življenjsko raven v svetovnem merilu. Izpostavil je pomanjkanje človeškega dostojanstva in revščino, kot posledico pa nasilje in nezakonita dejanja. Na koncu je poudaril, da Afričani zahtevajo pravičen delež v Južni Afriki, varnost in enake politične pravice, saj je to resnično nacionalni boj. Sklenil je z besedami, da je to ideal, za katerega je pripravljen tudi umreti³ (Mandela 1964).

Najprej se postavlja vprašanje, kako je Mandelov govor možno interpretirati v okviru žanrov klasične retorike. Retorična situacija je namreč bistveno določena tudi z žanrom govora. Mandelov govor je hkrati usmerjen na preteklost, sedanost in prihodnost. Govori o velikih preteklih zločinih, ki še trajajo. Ker gre za diskurz obrambe v okviru sojenja, je neizogibno dejstvo, da primarno govorimo o žanru sodne retorike. Po drugi strani Mandela kritizira sistem apartheida in belo nadvlado ter poudarja svojo vizijo svobodne in enakopravne afriške družbe. Retorični žanri se v govorih pogosto prepletajo, in to je razvidno tudi v tem primeru. Mandelov govor kaže razsežnosti pravne, politične in slavlne retorike. Na tej točki v analizo vključujem formulo stasis, ki je sistem za podporo pri identifikaciji osrednjih vprašanj v polemičnih situacijah, še posebej v sodnem diskurzu. Formula zajema vprašanje dejstev, definicije, vrednotenja in postopkov spornega dejanja. Iz govora je razvidno, da dejstva in dokazi niso toliko v ospredju, saj gre v osnovi za definicijo dejstev in okoliščine. Dokazi se nanašajo zgolj na to, da obstaja neposreden dokaz za pripravo nasilne vstaje, to je Mandelov rokopis, ki opisuje celotno organizacijo nasilnega boja in je najbolj obremenilen dokaz. Kazal je na to, da je Mandela urejal zadeve za vojaško urjenje in stal za ustanovitvijo Umkhonta we Sizwe. Obstajal je tudi dokument z naslovom »Kako biti dober komunist«, za katerega je država trdila, da dokazuje, da je bil vnet komunist.⁴ Obtožnica ga je bremenila sabotaže in komunistične usmerjenosti, torej je imelo sodišče na podlagi obtožnice dovolj dokazov za obsodbo.⁵ Prav tako so bile obremenilne nekatere izjave državne priče, ki je bil eden izmed

³ Govor je v svoji izvorni obliki v Prilogi.

⁴ V resnici je bil naslov vzet iz dela nekega kitajskega teoretika, Mandela pa ga je napisal, da bi nekaj dokazal enemu izmed političnih kolegov. Mandela je namreč vztrajal, da je bila komunistična literatura večinoma dolgočasna, medtem ko bi morala biti bolj preprosta in jasna. Kolega je trdil, da to ni mogoče. Da bi Mandela dokazal svoj prav, je esej priredil za afriške množice (Mandela 2010).

⁵ Obtožnica je temeljila na Zakonu o sabotaži in Zakonu o zatiranju komunizma, na podlagi katerega je imel pravosodni minister proste roke proti nasprotnikom ideologije apartheida. Posameznika, ki je bil obtožen

pomembnejših mož Afriškega narodnega kongresa. Pravna retorika, ki se v okviru diskurza obtožbe in obrambe ukvarja z vprašanjem Mandelove krivde ali nedolžnosti, se nanaša predvsem na definicijo dejstev v danih okoliščinah. Poraja se vprašanje, ali so bile priprave na oboroženi boj upravičene ali ne. Po zakonskih določilih gotovo niso bile zakonite, glede na ekstremno nadvlado belcev pa so bile moralno upravičene in legitimne. Črnici so se pravzaprav soočali z odsotnostjo vsakršnih pravic, tako v političnem kot ekonomskem in socialnem smislu, skratka na vseh področjih življenja. Mandelov diskurz obrambe je temeljil na pojasnjevanju situacije skrajne neenakosti. Eksplicitno je pokazal na brezpravno stanje črncev, s čimer je na eni strani opravičil svoj protirasistični politični aktivizem, na drugi pa politični aktivizem Afriškega narodnega kongresa. Politični aktivizem je utemeljil na dveh elementih. Na patriotizmu, ki izhaja iz ljubezni do domovine, afriškega naroda in države, ter na nacionalizmu, ki je bil v ospredju v postopnem procesu dekolonizacije. Mandela je skozi celoten govor razvil retorično vizijo Južne Afrike, ki temelji na enakopravnosti vseh, tako črncev kot belcev. Vendar je bila njegova vizija zgolj retorična fantazija in hkrati politična ideologija, saj v takratnih razmerah ni imela realnih možnosti za svojo uresničitev. V osnovi se prepletata pravna in politična retorika, vendar lahko na podlagi vrednot, ki jih izpostavlja Mandela, identificiramo tudi elemente slavlne retorike. Ta namreč izrazito temelji na vrednotah. Mandela prikazuje črno-belo podobo Južne Afrike, kjer se črna razsežnost nanaša na negativno podobo realnega stanja Afričanov, bela podoba pa pomeni podobo svetle prihodnosti, v kateri rasizma ne bo več. Na eni strani je izredno kritično poudaril realnost črncev, na drugi pa boj prikazuje v skrajno pozitivnih vrednotah, tako kot tudi sam Afriški narodni kongres. To pomeni, da slavi svojo vizijo, ki jo brani z vsemi sredstvi, dejansko stanje pa kritizira in govori vse najslabše o nadvladi belcev. Gre za specifičen primer slavlne retorike, ki ima politično in ideološko dimenzijo. V praksi je namreč slavlina retorika velikokrat del političnega diskurza, kjer se pokaže prava ideološka razsežnost.

Iz retorične perspektive diskurza je na podlagi ideoloških razsežnosti smiselno potegniti vzporednice s pristopom kritične analize diskurza, ki je hkrati teoretski in metodološki okvir za preučevanje odnosa med diskurzom ter družbenimi in kulturnimi procesi znotraj določenih družbenih področij. Kritična analiza diskurza se osredotoča na povezavo med lastnostmi besedila, družbenimi procesi in razmerji moči. Fairclough kot njena glavna načela navaja povezanost z družbenimi problemi; diskurzivna razmerja moči; družbeno, kulturno in

komunizma, so lahko zaprli brez sojenja. Po tem zakonu so zaprli tudi Mandelo in Afriškemu narodnemu kongresu prepovedali delovanje.

ideološko razsežnost diskurza, in kar je najpomembnejše, izpostavlja zgodovinsko pogojenost diskurza kot oblike družbene akcije (Fairclough 1995, 55). Ta načela lahko v celoti apliciramo na Mandelov govor, saj služijo kot podlaga za identifikacijo posameznih značilnosti diskurza, ki opredeljujejo pomen in določeno perspektivo.

Preden se lotim interpretacije, je treba izpostaviti tudi določene zgodovinske procese, ki so se dogajali vzporedno z bojem proti sistemu apartheida in so bili hkrati Mandelov vir inspiracije boja proti rasizmu. Pomembno dejstvo, ki leži v ozadju procesa sojenja v Rivonii, je proces dekolonizacije, saj je konec druge svetovne vojne prinesel novo priložnost za neodvisnost afriških ozemelj. To je bil čas najbolj intenzivnega procesa osvobajanja izpod kolonialnih imperijev, številne države tretjega sveta, med njimi afriške, so se borile proti kolonialistični nadvladi.⁶ Pa vendar so se kljub nastanku Južnoafriške unije (po burski vojni), ko Južna Afrika ni bila več kolonija, države srečevale z nasiljem in avtoriteto,⁷ saj je zavladata nadvlada belcev in njihove rasistične politike (Crowder 1984). Ideologija protikolonialne revolucije je temeljila na nacionalizmu in obračanju k preteklosti, ko so predniki že bojevali vojne v obrambi svoje domovine in so afriška plemena bivala v svobodi. Na drugi strani gre tukaj tudi za iskanje samoidentifikacije za prihodnost. Tudi Mandela svojo identiteto opredeli na podlagi afriškega patriotizma. Mandela je nacionalist in hkrati eden izmed vodilnih teles Afriškega narodnega kongresa, vodja ljudstva in borec za pravice afriškega ljudstva. Ko omeni svoje junaške prednike, ne črpa zgolj iz svoje kulturne dediščine, ampak poudarja tudi vizijo prednikov, ki se povezuje z njegovo. Pri tem je pomembno izpostaviti, da je imel takrat nacionalizem bistveno bolj pozitivno konotacijo, kot jo ima danes, saj so se nanj sklicevali kot na pozitivno vrednoto.

Tudi proces dekolonizacije je hkrati v neposredni povezavi s hladno vojno, zmago nad fašizmom in nacizmom, ki je utrdilo prepričanje ljudi, da je treba napraviti konec kolonialnim imperijem. S tem se je začelo gibanje neuvrščenih držav, ki so si prizadevale za mir in mednarodno sodelovanje. V sklopu konference azijskih in afriških držav so se sestali indijski premier Nehru, egiptovski predsednik Naser in jugoslovanski predsednik Tito. Sprejeli so dokument, na podlagi katerega so se zavezali k reševanju mednarodnih sporov, ne zgolj znotraj azijsko-afriškega območja, ampak tudi zunaj njega (Ajdič 1983, 14). Gibanje je

⁶ *Afriki so namreč vladale Portugalska, Francija, Belgija in Velika Britanija (Crowder 1984).*

⁷ *Vzrok za to je bil umik Velike Britanije iz notranje politike britanskih kolonij na jugu Afrike (Marks 1984, 443–444).*

odigralo pomembno vlogo pri dekolonizaciji. Ti dogodki so precej povezani z ozadjem zgodovinskega konteksta apartheida, saj predstavljajo isto vizijo, kot jo je imel Mandela – osvoboditev izpod kolonialne nadvlade in uresničitev enakopravnosti. Posebnost se kaže v načelu nenasilnega boja. Mandela se je namreč zavzemal za nenasilno vstajo, v čemer se kažejo podobnosti z Gandhijem, ki je bil indijski borec za človekove pravice in prav tako zagovornik nenasilnega protesta. Njegovo načelo je bilo navdih Mandelovega protirasističnega aktivizma, ki je predstavljalo pomembno vrednoto boja. Mandela Gandhija⁸ v govoru omeni v kontekstu inspiracije nad marksistično mislijo, ki je navdihnili prenekaterega vodjo novih neodvisnih držav (Mandela 1964).

Razsežnost njegove pozitivne *identitete* na podlagi patriotizma in sodobnega nacionalizma je pomemben temelj za upravičevanje spornega dejanja. Hkrati se skozi patriotizem in nacionalizem kaže njegov etos, saj tako predstavi sebe in svoj položaj. Z etosom prav tako upravičuje sodelovanje s komunisti. To kaže na določeno držo. Na podlagi te identitete oblikuje svoje stališče posameznika v odnosu do tega, česar ga obtožujejo, utrjuje svojo pozicijo aktivista. Na eni strani se loči od komunista, hkrati pa pove, zakaj so bili na strani komunistov. Na tem mestu pride v ospredje Burkov koncept identifikacije, saj poskuša to stališče prenesti tudi na občinstvo.⁹ *»Res je, da sta ANC in Komunistična partija vedno tesno sodelovala, toda sodelovanje je zgolj dokaz za skupni cilj – v tem primeru odstranitev belske nadvlade – in ne dokazuje popolne skladnosti interesov. /.../ Komunisti so bili več desetletij edina politična skupina v Južni Afriki, ki je bila pripravljena obravnavati Afričane kot človeška bitja in sebi enake«* (Mandela 2010, 398). Morda je belim Južnoafričanom, Pove, kakšno je njegovo politično razmišljanje, in se opredeli kot demokrat, saj so ga obsodili, da je komunist, vendar prizna, da ga je pod vplivom marksistične misli privlačila brezrazredna družba. *»Zanikam, da sem komunist, in glede na okoliščine sem prisiljen pojasniti svoja politična prepričanja. /.../ Nase sem zmeraj gledal kot na afriškega patriota. /.../ Privlači me ideja o brezrazredni družbi, to je privlačnost, ki delno izhaja iz prebiranja marksistične literature in delno iz občudovanja struktur in organizacije zgodnjih afriških družb te države. Zemlja je v smislu proizvodnje pripadala plemenu. Ni bilo revnih in bogatih, ni bilo izkoriščanja* (Mandela 1964). Zanj je britanski parlament ideal najbolj demokratične ustanove na svetu, občuduje njihovo sodno neodvisnost in nepristranskost, tako kot občuduje ameriški

⁸ Poleg Gandhija Mandela omeni imena, kot so Nehru, Naser, Nkrumah, ki so sledili nenasilju in določeni obliki socializma, da bi dohiteli napredne države sveta in premagali dediščino skrajne revščine (Mandela 1964).

⁹ Občinstvu daje vtis nekega skupnega ozadja, kar je pomembna stična točka za ustvarjanje občutka identifikacije.

kongres in njihovo državno doktrino delitve oblasti. Prav tako izpostavi pomembne demokratične dokumente, ki temeljijo na enakopravnosti. *»Velika listina svoboščin, Peticija pravic in Listina pravic so dokumenti, ki jih častijo demokrati po vsem svetu. Močno spoštujem britanske politične ustanove in njihov pravosodni sistem. Na britanski parlament gledam kot na najbolj demokratično ustanovo na svetu, neodvisnost in nepristranskost njihove sodne veje oblasti pa mi vsakič vzbudita občudovanje. Ameriški kongres, državna doktrina delitve oblasti, pa tudi neodvisnost sodstva v meni vzbujajo podobne občutke«* (Mandela 2010, 398-399). Poudari, da želi Afriški narodni kongres zmanjšati neenakost med belci in črnci, torej zmanjševanje neenakosti v tem smislu ni komunizem. Bistvo je v tem, da je Mandela proti nadvladi belih in črnih, zavzema se za demokratično harmonijo, in po padcu apartheida se je trudil, da bi tako tudi ostalo.¹⁰ *»ANC ni nikoli, v nobenem obdobju svoje zgodovine, zagovarjal revolucionarne spremembe v gospodarski strukturi države, niti ni, kolikor se spominjam, nikoli obsodil kapitalistične družbe. /.../ Njegov glavni cilj je bil in je še vedno, da afriško ljudstvo doseže enotnost in polnopravne politične pravice. /.../Komunistična partija si je prizadevala ohraniti razredne razlike, medtem ko si jih je ANC prizadeval uskladiti«* (Mandela 2010, 397–398). Mandela prefinjeno uravnava privrženost različnim pogledom, med tradicijo in sodobnostjo, nacionalizmom in komunizmom ter zahodnim svetom in Afriko. Vsaka preiščljena beseda konotira krivico, ki so jo utrpeli Afričani, hkrati pa močno dramatizira podvrženost temnopoltega prebivalstva krivici, ki je plod sistema belcev. S tem želi poudariti neskladnost sistema tukaj in zdaj, predvsem pa svojo protirasistično pozicijo (Elleke 2008, 132).

Naslednja razsežnost Mandelovega govora je razsežnost *obrambe* pred obtožbo, ki ga bremeni priprav na uporabo nasilja. Mandela pravzaprav opravičuje priprave na oboroženi boj, in sicer na temeljih takratne situacije, saj so belci poleg drugih oblik nasilja izvajali tudi fizično nasilje, ki se je nemalokrat končalo s smrtnimi žrtvami.¹¹ Še posebej izpostavi, da je nasilje nad črnci zahtevalo, da se pripravijo na morebitno uporabo sile. *»Trdna dejstva so kazala, da petdeset let nenasilja afriškemu ljudstvu ni prineslo ničesar razen še več zatiralske*

¹⁰ Gre za pozitiven primer sprave, edinstveno situacijo, kjer se črnci niso maščevali belcem, ampak je boj izhajal iz nenasilja, čeprav so konflikti na ljudeh pustili globoke in tragične posledice. Mandela je po odpravi apartheida kot prvi izvoljeni demokratični predsednik ustanovil tako imenovano Komisijo za resnico in spravo (Truth and Reconciliation Commission.).

¹¹ Mandela v govoru navede tudi primere smrtnih žrtev. *»Do leta 1961 so zaradi rasnih trenj umrli številni Afričani. Leta 1920, ko so slavnega voditelja Masabalala pridržali v zaporu v Port Elizabethu, je policija skupaj z belimi civilisti ubila 24 Afričanov, ki so zahtevali njegov izpust. Več kot 100 Afričanov je umrlo v zadevi Bulhoek. 1. maja 1950 je med policijskim streljanjem med stavko umrlo 18 Afričanov. 21. marca 1960 je v sklopu dogodka v Sharpevillu umrlo 69 neoboroženih Afričanov«* (Mandela 1964).

zakonodaje ter vedno manj pravic. /.../ Izkušnje so nas prepričale, da bi upor vladi ponudil neomejene možnosti, da brez razločkov pobija naše ljudi. Vendar smo ravno zato, ker je naša zemlja prežeta s krvjo nedolžnih Afričanov, čutili za svojo dolžnost, da se dolgoročno gledano pripravimo na uporabo sile, da bi se pred silo ubranili. Če bi bila vojna neizogibna, smo hoteli, da boj poteka ob pogojih, ki so najugodnejši za naše ljudstvo. Oblika boja, v kateri so bili izidi za nas videti najugodnejši in ki je pomenila najmanj tveganja izgube življenj za obe strani, je bila gverilsko vojskovanje. Zato smo se odločili, da v svojih pripravah na prihodnost upoštevamo možnost gverilskega vojskovanja» (Mandela 2010, 396–397). Rasna neenakost se je kazala tudi v tem, da so se belci urili v vojski, črnici pa ne. To implicira dejstvo, da so belci pripravljene na uporabo sile, črnici pa so brez vsakršne obrambe. Afriški narodni kongres je želel izuriti črnice za uporabo sile, za morebitno gverilsko vojskovanje, vendar le, če bi to bilo potrebno, ker so silo nad črnici uporabljali belci. »Vsi belci morajo opraviti obvezno vojaško urjenje, Afričani pa niso deležni nobenega takega urjenja. Po našem mnenju je bilo bistveno, da vzpostavimo jedro izurjenih mož, ki bi bili sposobni izoblikovati vodstvo, ki bi ga potrebovali v primeru, da bi se začelo gverilsko vojskovanje« (Mandela 2010, 397). Vendar je bil Mandela kljub pripravam na uporabo sile prepričan v nenasilni upor.¹² »Potrebovali smo prilagodljiv načrt, ki bi nam dopuščal delovanje v skladu s potrebami časa, predvsem pa smo morali v načrtu predvideti državljansko vojno kot zadnje sredstvo in prihodnosti prepustiti, ali bo to res potrebno« (Antič 2009, 304). Čeprav je nasilje v vsakem političnem sistemu nezakonito, Mandela s svojo argumentacijo upravičuje pozicijo nasilja kot legitimno. Čeprav dejanje ni bilo zakonito, je bilo na podlagi moralnih razsežnosti legitimno. Razrešitev retorične situacije, v kateri se brani pred obtožbo za organizacijo nasilnega dejanja, poteka na podlagi vrednote nenasilja, saj bi silo uporabili zgolj, če bi bilo to nujno potrebno.

Na tej točki se je treba premakniti na njegov *motiv* za pripravo nasilne vstaje. Motiv gradi na argumentu, da pravičen cilj upravičuje sredstva – negativno stanje črncev v južnoafriški družbi. Gre za argument na podlagi logosa. To stanje na črnice vpliva negativno, ker niso svobodni in niso enaki. Izpostavi, da je Južna Afrika dežela nadvlade belcev in nasilja belcev nad črnici, česar rezultat je, da črnici živijo v revščini in nimajo pravic. Južno Afriko označi kot deželo neenakosti in protislovij. Podrobno opiše grozljive neenakosti med življenjem črncev in belcev v Južni Afriki. V izobraževanju, zdravstvu, zaslužku, v vsakem vidiku življenja so bili črnici komaj na ravni obstoja, medtem ko so imeli belci najvišje standarde. Afričani so bili

¹² Tako kot Gandhi, ki je bil njegov navdih nenasilnega upora. Gandhi je v Južni Afriki 20 let tudi živel.

v primerjavi z belci v lastni državi revno prebivalstvo, zakonodaja pa je preprečevala odpravo tega neravnovesja. Mandelov slikoviti opis dejanskih razmer, ki orišejo neenakost, je hkrati primer rabe patosa, ki v občinstvu vzbudi čustva. Tako etos kot patos sta izražena z dramatičnimi opisi. Hkrati so tukaj vzporednice s teorijo simbolnega zблиževanja, saj si Mandelovo dejanje poskušamo razlagati s simboličnega vidika, v smislu, zakaj je to storil in kako je to simbolično prikazano. *»Belo prebivalstvo uživa tisto, čemur bi skoraj lahko rekli najvišja življenjska raven na svetu, nasprotno pa Afričani živijo v revščini in bedi. Štirideset odstotkov Afričanov biva v brezupno nagnetenih in v nekaterih primerih tudi povsem izsušenih rezervatih, v katerih erozija in pretirana izčrpanost zemlje ljudem onemogočata, da bi od nje dostojno živeli. Trideset odstotkov teh ljudi je delavcev, najetih delavcev in naseljencev na kmetijah, ki so v lasti belcev, in živijo v razmerah, podobnih razmeram tlačanov v srednjem veku. Preostalih trideset odstotkov jih živi v mestih, v katerih so razvili ekonomske in družbene navade ter se s tem v številnih pogledih približali standardu belcev. A tudi Afričani iz te skupine so v veliki večini revni, zlasti zaradi nizkih plač in visokih življenjskih stroškov«* (Antič 2009, 304–305). Poudari, da so črnici hlapci belih gospodarjev in živijo v razmerah, podobnih srednjeveškemu tlačanstvu, takšne razmere in revščina pa privedejo do moralnega zloma. *»Pomanjkanje človeškega dostojanstva, ki ga izkušajo Afričani, je neposredna posledica politike belske nadvlade. Belska vlada pomeni manjvrednost črncev. Zakonodaja, ki je zasnovana tako, da ohranja belsko nadvlado, utrjuje to pojmovanje. Služabniška dela v Južni Afriki brez izjeme opravljajo Afričani. /.../ Revščina in zlom družinskega življenja imata drugotne učinke. Otroci tavajo po ulicah mestnih predelov, ker nimajo šole, v katero bi hodili, ali denarja, da bi sploh lahko hodili v šolo, ali staršev doma, ki bi poskrbeli, da bi hodili v šolo, saj morata oče in mati (če sploh sta oba) delati, da lahko preživljata družino. To privede do zloma moralnih standardov, do strašljivega povečanja nezakonitosti in naraščajočega nasilja, ki izbruhne, ne samo v političnem smislu, tem več v vseh pogledih«* (Mandela 2010, 399).

Mandelov glavni cilj je torej ideal demokratične družbe, ki temelji na tem, da južnoafriško ljudstvo doseže enotnost in polnopravne politične pravice na podlagi miroljubnega boja proti rasizmu. Pravzaprav je to boj ljudstva za pravico do dostojnega življenja. Cilj predstavlja Mandelova fantazija, ki se v dani situaciji kaže kot *retorična vizija*. Gre za ideal demokratične in svobodne družbe z enakimi možnostmi za vse, ne glede na raso. V političnem smislu vizija ni nič drugega kot ideologija. Ta ideologija je ideologija Afriškega narodnega kongresa, ki

temelji na afriškem nacionalizmu, svobodi in uresničitvi interesov afriškega ljudstva.¹³ Po drugi strani predstavlja ideologija apartheida uzakonjeno neenakost, zato je v konfliktu z Mandelovo retorično vizijo. Mandelov govor izpostavlja vizijo svobode in enakopravnosti, medtem ko država s svojim diskurzom to vizijo izključuje. Mandela na koncu govora izpostavi, kakšne so zahteve afriškega ljudstva – pravičen delež v družbi, enake politične pravice in varnost. Cilj, ki je v celoti nacionalistični in patriotski, je boj afriškega ljudstva, ki ga motivira trpljenje črncev. Za razrešitev problema retorične situacije, ki temelji na nasprotju konfliktov, uporablja različne sile prepričevanja, predvsem v obliki vrednot, prepričanj, dejstev in motivov. Mandelova vizija je tukaj pravzaprav le določen pogled na retorični problem, ki za občinstvo predstavlja najboljši možen način njegove razrešitve. Občinstvo čustveno izziva, da se dejavno vključijo vanjo. *»Predvsem želimo enake politične pravice, kajti brez njih bo naša brezpravnost trajna. Zavedam se, da belcem v tej državi to zveni revolucionarno, saj bodo Afričani predstavljali večino volivcev. Zaradi tega se belec boji demokracije«* (Antič 2009, 305). *»To je torej tisto, za kar se bori ANC. Njegov boj je resnično nacionalni. To je boj afriškega ljudstva, ki je navdahnjeno z lastnim trpljenjem in lastnimi izkušnjami. To je boj za pravico do življenja«* (Mandela 2010, 399). Mandelova vizija pravzaprav v celoti upravičuje motiv na pripravo nasilne vstaje in sodelovanja s komunisti. Njegova argumentacija prikaže protikolonialni politični boj kot legitimnega.¹⁴ Vendar je bil njegov protirasistični aktivizem glede na zakonodajo¹⁵ nezakonit, zato ga obtožijo in mu dodelijo dosmrtni zapor. Po drugi strani je njegova neomajna vera v nenasilni odpor in resnično družbeno stanje, ki ga je prikazal, del olajševalnih okoliščin in hkrati podargument.¹⁶ Navsezadnje je Mandela svoj govor končal s sklepom, da je za ideal enakopravnosti pripravljen tudi umreti. *»Vse svoje življenje sem se boril za pravice afriškega ljudstva. Boril sem se proti belski nadvladi in boril sem se proti črnski nadvladi. Častil sem ideal demokratične in svobodne družbe, v kateri vsi ljudje živijo skupaj v harmoniji in z enakimi*

¹³ Demokracija, svoboda, enakopravnost, varnost so topike, ki temeljijo na evokacijah vrednot in predstavljajo tisto, zaradi česar je boj vreden. Nasprotno so nedemokracija, zatiranje, neenakost, nevarnost topike, ki predstavljajo pretnjo.

¹⁴ Kot sem že omenila, je to čas globalnega procesa dekolonizacije, ki je zanj nekakšen vzor.

¹⁵ Zakon o sabotaži, Zakon o zatiranju komunizma.

¹⁶ Mandela v svoji avtobiografiji navaja, da je sodnik v sklopu razglasitve sodbe povedal, da je v sklopu tega primera veliko slišal o stiskah neevropskega prebivalstva, in da je obtožene v celoti motivirala želja po izboljšanju teh stisk. Vendar ni bil prepričan, da so bili motivi obtoženih tako altruistični, kot so želeli prepričati sodišče. Ljudje, ki organizirajo revolucijo, po navadi prevzamejo oblast, zato motiva osebnih prizadevanj ni bilo mogoče izključiti. Ob upoštevanju dejstev in temeljitem razmisleku se je sodnik odločil, da ne dodeli najvišje kazni, vendar je bila v skladu z njegovo dolžnostjo to edina prizanesljivost, ki jo je lahko pokazal (Mandela 2010, 407).

možnostmi. To je ideal, za katerega upam, da bom zanj živel in ga dosegel. Toda če je treba, je to tudi ideal, za katerega sem pripravljen umreti» (Mandela 2010, 400).

Govora se je treba nekoliko dotakniti tudi na področju stilistike. Čeprav je bil napisan vnaprej in reproduciran na sodišču, ni izrazito okrašen s stilističnimi figurami, saj raven visokega stila ne sovпада s sodno argumentacijo, vendar na določenih mestih izstopajo stilistične prvine. Značilnost njegove retorike so predvsem jasnost, natančnost, razumljivost in neposrednost, ki daje vpogled v dolgoletni boj proti sistemu apartheida in pozicionira stališče humanosti. Izpostavila bom nekatere najizrazitejše primere. V govoru zasledimo veliko antitez (temno/svetlo, življenje/smrt, afriško ljudstvo/bela vlada, belci/črnci, svoboda/zatiranje, belska nadvlada/črnska nadvlada). Mandela gradi govor tudi na podlagi retoričnih vprašanj, ki vzbujajo določen čustveni odziv in vpeljejo dramatičnost, občinstvo pa odgovora ne pričakuje, ker je že znan. *»Koliko Sharpevillov se bo še moralo zgoditi v zgodovini naše države? Koliko Sharpevillov lahko naša država še prenese, ne da bi nasilje in teror postala del vsakdana? Kaj se bo zgodilo, ko pridemo do te stopnje? In če se bo to zgodilo, kako bodo črni in beli kadarkoli skupaj živeli v miru in harmoniji?«* Prvi zapisani vprašanja sta tudi primer anafore, ki je ponovitev iste besedne zveze na začetku stavka (*koliko Sharpevillov*). Sharpeville je pri tem sinonim za veliki pokol črncev. Najdemo tudi primere metonimije, na primer *človeška bitja*, besedna zveza, s katero Mandela označi ljudi, in *afriško ljudstvo*, ki so v bistvu črnci. Zelo slikovit primer je alegorija *zemlja prežeta s krvjo*. Omenjene figure so eno izmed razpoložljivih sredstev prepričevanja.

Če sklenemo, je na ravni simbolike z vplivom Mandelovega govora tesno povezana moralna in ideološka dimenzija sojenja, ki ironično postavi na sojenje celotni sistem apartheida. Mandela si je s pomočjo pravnih okvirov zagotovil določeno »medijsko« platformo, na podlagi katere so lahko kristalizirali svoje protirasistične ideje. Sojenje kot tako je kljub obsodbam na dosmrtno ječo, ki so upočasnile celoten proces boja za nekaj desetletij, opredelilo vrednote človekovega dostojanstva, enakosti, nerasizma, nadvlado ustave in univerzalnost volilne pravice. S tem, ko so si zamislili svobodno postapartheidsko družbo, so ne zgolj temnopoltemu prebivalstvu, ampak tudi belemu prebivalstvu Južne Afrike, pravzaprav celotnemu svetu, vcepili moralne parametre, ki so bili politično korektni in legalni (Motlanthe 2013, 14). Postopoma so nastale spremembe v dojetju enakopravnosti, svobode in človekovih pravic. Afričani so dosegli svoje prve demokratične volitve, ustanovili so Komisijo za resnico in spravo, sprejeli so Afriško listino človekovih pravic in pravic

ljudstev, ki je temeljila na Splošni deklaraciji o človekovih pravicah. S prvimi demokratičnimi volitvami se je uresničila tudi Mandelova retorična vizija svobode.

Zgodovinske vrednosti sojenja v Rivonii ni mogoče zanikati, saj je zagotovo definiralo prihodnost Južne Afrike. Sojenja prav tako ne moremo obravnavati izolirano od zgodovinskega in političnega dogajanja, ki temelji na rasizmu (Motlanthe 2013, 14). Sojenje v Rivonii je pripeljalo do moralnega, političnega, gospodarskega, ekonomskega in družbenega odmika od sistema apartheida. Obsodba Mandele dejansko niti ni pomenila koraka nazaj, temveč je navdihnila veliko mladih aktivistov (a ne samo mladih aktivistov), ki so sledili njihovi viziji. Pojmovanje vrednot človeškega dostojanstva in enakopravnosti je v celoti dobilo nove razsežnosti. Mandelov govor z zatožne klopi je predstavljal začetek postopnega osvobajanja izpod okovov rasističnega sistema in humanizacije Južne Afrike, kar je bila njegova retorična vizija in vizija, ki jo je bilo v tistem času nemogoče udejanjiti. Proces dekolonizacije se je pravzaprav končal šele s prvimi demokratičnimi volitvami leta 1994, ko je bil Mandela izvoljen za prvega demokratično izvoljenega predsednika Južne Afrike.

5 SKLEP

Resnica je ta, da še nismo svobodni, temveč smo zgolj dosegli svobodo, da lahko postanemo svobodni, svobodo, da nismo zatirani. Nismo še naredili zadnjega koraka v svojem popotovanju, temveč le prvi korak na daljši in celo težji poti. Kajti biti svoboden ne pomeni zgolj odvreči okove, temveč živeti na način, ki spoštuje in spodbuja svobodo drugih. Resnični preizkus naše predanosti svobodi je šele začetek (Nelson Mandela 2010, 670).

S temi besedami Mandela zaključuje misli v svoji avtobiografiji z naslovom *Dolga pot do svobode*. Sam je prehodil to dolgo pot in se trudil, da ne bi odnehal. Svoboda je v tem kontekstu sinonim za prve demokratične volitve v južnoafriški zgodovini, kjer Mandelo leta 1994 izvolijo za predsednika, kar je cilj njegove retorične vizije, v političnem smislu ideologije. Čeprav je bil zmeraj zagovornik nenasilne in miroljubne sprave, so ga razmere, v katerih so živeli črnci, v moralnem smislu silile k načrtovanju nasilnega boja. Pravzaprav so bile razmere tiste, ki so ga naredile »zločinca«, ne zaradi tega, kar je storil, ampak zaradi tega, za kar se je zavzemal, zaradi njegovih prepričanj in vesti.

V magistrskem delu sem s pomočjo analitičnih okvirov retorične kritike kot metode, ki združuje sistem klasične in sodobne retorične teorije, analizirala Mandelov govor z zatožne klopi pretorijskega sodišča, s čimer sem želela izpostaviti njegove retorične značilnosti in diskurzivne učinke. Ker je govor primer sodne retorike s specifičnimi razsežnostmi politične in slavlne retorike, me je zanimalo, kakšen vpliv je imel v procesu boja črncev proti ideologiji apartheida, kje se kažejo čustvene in moralne razsežnosti govora ter kako je zgodovinski kontekst vplival na pojmovanje vrednot človeškega dostojanstva in enakopravnosti.

Mandela ni pripravljajl zgolj diskurza obrambe, ampak je imel širše cilje. Sojenje je želel izkoristiti predvsem za širjenje sporočila o zatiralnem sistemu apartheida na nacionalni in mednarodni ravni, hkrati pa za širjenje svoje vizije, ki je predstavljala svobodo in enakopravnost Afričanov. Predvsem pa je sodišču želel izpostaviti, da je načrtovanje in izvajanje nasilja bila zadnja možnost, da se uprejo vladnemu zatiranju. Natančno je vedel, kdaj prevzeti vlogo bojovníka ali mučenca, predvsem pa je občinstvo izzval k moralnemu razmisleku. Tega ne bi mogli doseči na noben drug način, zato je sodišče izkoristil kot platformo za dosego namena.

Mandelov govor je korak za korakom vse od pripovedovanja o zgodovini Afriškega narodnega kongresa in oboroženega boja, ki v občinstvu vzbudi zavedanje o pomembnosti zgodovinskega konteksta, pa do njegovih sklepnih besed temeljil na viziji in fantaziji svobode afriškega naroda. Vpliv njegovega govora se pokaže predvsem v političnem prepričanju, ki temelji na močni pripadnosti afriškemu izvoru, še posebej na egalitarnih strukturah afriške predkolonialne družbe (Elleke 2008, 130). Na podlagi situacije skrajne neenakosti črncev in njegovega cilja, ki je v celoti patriotski in nacionalistični ter temelji na uresničitvi svobode in enakopravnosti afriškega ljudstva, upravičuje svoj motiv za pripravo nasilne vstaje in sodelovanja s komunisti. Njegova argumentacija prikaže njegov politični aktivizem kot moralno legitimnega, zato proces v Rivonii pomeni temeljni premik v boju proti sistemu apartheida ter pojmovanju vrednot človeškega dostojanstva in enakopravnosti. Mandela je verjel, da so dejstva premalo, da so fantazije pomembnejše od dejstev, da fantazije ljudem lajšajo dostop do dejstev in resnice, da resnice ni brez dobre naracije in da ljudje, ki jih poskušaj mobilizirati, nujno potrebujejo zgodbo (Marcel Štefančič v Carlin 2009).

Osvobodjena Afrika v celoti predstavlja retorično vizijo in politično ideologijo, ki je pravzaprav zgolj fantazija, saj sistem apartheida še zdaleč ni omogočal pogojev za njeno uresničitev. Demokratična in svobodna družba z enakimi možnostmi za vse, ne glede na raso, je bila ideal, ki je bil postopoma tudi dosežen. Zakoni apartheida so namreč Afričane prikrajšali za temeljne človekove pravice, ki jih družba pripisuje na podlagi vrednot človekovega življenja in dostojanstva. Mandelov boj je bil torej nedvomno boj za človekove pravice.

6 LITERATURA

1. Ajdič, Vladimir. 1983. *Neuvrščeni in neuvrščenost*. Ljubljana: Delavska enotnost.
2. Anderson, Floyd Douglas, Andrew King in Kevin McClure. 2012. Kenneth Burke's Dramatic Form Criticism. V *Rhetorical Criticism*, ur. Jim A. Kuypers, 143–163. Lanham (etc.): Lexington Books.
3. Antič, Igor. 2009. *Znameniti govori*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
4. Anti-Apartheid Movement. 1974. *Racism and Apartheid in Southern Africa: South Africa and Namibia*. Unesco Press: Paris.
5. Aristotel. 2011. *Retorika*. Ljubljana: Šola retorike Zupančič&Zupančič.
6. Benoit, William. 2009. Generic Elements in Rhetoric. V *Rhetorical Criticism*, ur. Jim A. Kuypers, 77–95. Lanham (etc.): Lexington Books.
7. Bitzer, Lloyd F. 1968. The Rhetorical Situation. *Philosophy & Rhetoric* 1 (1). 1–14.
8. Bormann, Ernest G. 1972. Fantasy and Rhetorical Vision: The Rhetorical Criticism of Social Reality. *Quarterly Journal of Speech* 4 (58): 396–407.
9. --- 1982. The Symbolic Convergence Theory of Communication: Applications and Implications for Teachers and Consultants. *Journal of Applied Communication Research* 10 (1): 50–61.
10. --- 1985. *The Force of Fantasy: Restoring the American Dream*. Carbondale: Southern Illinois Press.
11. Brockett, Mary A. 2005. Nelson Mandela and F. W. de Klerk: A Comparative Rhetorical Analysis of their Visions of a New South Africa. *Intercultural Communication Studies* 14 (1): 66–81.

12. Broun, Kenneth S. 2012. *Saving Nelson Mandela: The Rivonia Trial and the Faith of South Africa*. New York: Oxford University Press.
13. Browne, Stephen Howard. 2009. Close Textual Analysis: Approaches and Applications. V *Rhetorical Criticism*, ur. Jim A. Kuypers, 63–76. Lanham (etc.): Lexington Books.
14. Burns, Robert P. 2004. Rhetoric in the Law. V *A Companion to Rhetoric and Rhetorical Criticism*, ur. Walter Jost in Wendy Olmsted, 442–456. Blackwell Publishing.
15. Carlin, John. 2009. *Nepremagljiv: Nelson Mandela in igra, ki je ustvarila narod*. Bled: Produkcijnska hiša RED, Zavod za užitke branja.
16. Chanaiwa, David. 1993. Southern Africa since 1945 V. *General History Of Africa Vol. 8, Africa since 1935*, ur. Ali A. Mazrui in C. Wondji, 249–281. Heinemann, California: Unesco.
17. Cicero, Marcus Tullius. 1954. *Rhetorica ad Herrenium*. Cambridge, Mass: Harvard University Press; London: W. Heinemann.
18. --- 1988. *De Oratore*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
19. Clarke, Nancy L. 1997. The Society and Its Environment. V *South Africa: a country study*, ur. Rita M. Byrnes, 171–246. Washington, D.C.: Federal Research Division, Library of Congress.
20. Corbett, Edward P. J. in Robert J. Connors. 1999. *Classical Rhetoric for the Modern Student*. New York; Oxford: Oxford University Press.
21. Crowley, Sharon in Debra Hawhee. 2004. *Ancient Rhetorics for Contemporary Students*. Boston (etc.): Allyn and Bacon.

22. Denton, R. E. in G. C. 1990. Woodward. *Political Communication in America*. New York: Praeger.
23. Crowder, Michael. 1984. The Second World War: prelude to decolonisation in Africa. V *The Cambridge History Of Africa: Vol 8: From 1940–1975*, ur. Michael Crowder, 8–51. New York: Cambridge University Press.
24. Elleke, Boehmer. 2008. *Nelson Mandela: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
25. Fairclough, Norman. 1995. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London, New York: Logman.
26. Foss, Sonja K. 2009. *Rhetorical Criticism: Exploration and Practice*. Long Grove (Ill.): Waveland.
27. Foss, Sonja, Karen Foss in Robert Trapp. 1991. *Contemporary Perspective on Rhetoric*. Second edition: Illinois: Waveland Press.
28. Hauser, Gerard A. 2010. *Introduction to Rhetorical Theory*. Long Grove (Ill.): Waveland, 2010, cop. 2002.
29. Henrard, Kristin. 2003. Post-Apartheid South Africa: Transformation and Reconciliation. *World Affairs* 166 (1): 37–55.
30. Herrick, James A. 2006. *The History and Theory of Rhetoric: An Introduction*. Boston: Allyn and Bacon.
31. Hohmann, Hans. 2001. Stasis. V *Encyclopedia of Rhetoric*, ur. Thomas Sloane, 741–745. Oxford: Oxford University Press.
32. Iversen, Stefan. 2014. *Narratives in Rhetorical Discourse*. Hamburg: Hamburg University. Dostopno prek: <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/narratives-rhetorical-discourse> (30. julij 2015).

33. Jaenecke, Heinrich. 1979. *Beli gospodarji: tristo let vojne in nasilja v Južni Afriki*. Ljubljana: Borec.
34. Jasinski, James. 2001. The Status Of Theory and Method in Rhetorical Criticism. *Western Journal of Communication* 65 (3): 249–270.
35. Južnič, Stane. 1982. Apartheid v Južnoafriški republiki. *Teorija in praksa* 18 (7/8): 1020–1028.
36. Kaplan, Howard. 2014. Apartheid on Trial: Mandela's Rivonia Speech from The Dock, Half a Century Later. *Social Education* 78 (2): 63–67.
37. Kennedy, George A. (ur.) 1991. *On Rhetoric: A Theory of Civil Discourse*. Oxford: Oxford University Press.
38. Klumpp, James F. in Thomas A. Hollihan. 1989. Rhetorical Criticism as Moral Action. *Quarterly Journal of Speech* (75): 84–97.
39. Kuypers, Jim A. 2009. *Rhetorical criticism: Perspectives in Action*. Lanham (etc.): Lexington Books.
40. Lee, Ronald. 2009. Ideographic Criticism. V *Rhetorical Criticism*, ur. Jim A. Kuypers, 285–319. Lanham (etc.): Lexington Books.
41. Letnar Černič, Jernej. 2011. Od izvorov človekovih pravic k njihovemu uresničevanju. *Phainomena: Horizonti svobode*. 76–77–78 (september): 279–291.
42. Lilleker, Darren G. 2006. *Key Concepts in Political Communication*. Sage Publications: London, Thousand Oaks, New Delhi.
43. Mandela, Nelson. 1964. *I am prepared to die*. Dostopno prek: http://db.nelsonmandela.org/speeches/pub_view.asp?pg=item&ItemID=NMS010&txts tx=rivonia (22. junij 2015).
44. --- 2010. *Dolga pot do svobode: avtobiografija Nelsona Mandele*. Ljubljana: Sanje.

45. Maluwa, Tiyanjana. 2000. Human rights and foreign policy in post-apartheid South Africa. V *Human Rights and Comparative Foreign Policy: Foundations of Peace*, ur. David P. Forsythe, United Nations University. Dostopno prek: <http://www.corteidh.or.cr/tablas/27531.pdf> (17. avgust 2015).
46. Marks, Shula. 1984. Southern and Central Africa, 1886–1910. V *The Cambridge History Of Africa: Vol 6: From 1870–1905*, ur. J. D. Fage in Roland Oliver, 422–492. New York: Cambridge University Press.
47. McGee, Michael Calvin. 1980. The Ideograph: A Link Between Rhetoric and Ideology. *The Quarterly Journal of Speech* 66 (1): 1–16.
48. McNair, Brian. 2009. *An Introduction to Political Communication*. London, New York: Routledge.
49. Motlanthe, Kgalema. 2013. The Philosophical, Political and Moral Obligations Imposed on us by the Rivonia Trial. *The Thinker: Liliesleaf and The Rivonia Trial 50 Years later*. June (52): 10–15.
50. Rowland, Robert. 2012. The Narrative Perspective. V *Rhetorical Criticism*, ur. Jim A. Kuypers, 117–142. Lanham (etc.): Lexington Books, 2012, cop. 2009.
51. Scott, Robert L. 1999. On Viewing Rhetoric as Epistemic. V *Contemporary Rhetorical Theory*, ur. J. L. Lucaites, C. M. Condit in S. Caudill, 131–140. New York: Guilford Press.
52. *Splošna deklaracija o človekovih pravicah*. 1948. Dostopno prek: http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zunanja_politika/CP/Zbornik/SPLOSNA_DEKLARACIJA_O_CLOVEKOVIH_PRAVICAH_-_F.pdf (17. avgust 2015).
53. Škerlep, Andrej. 1997. *Komunikacija v družbi, družba v komunikaciji*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica.

54. ---2001. Retorične razsežnosti institucionalnega diskurza. *Teorija in praksa* 38 (4): 543–559.
55. --- 2004. Retorika, javno razpravljanje in spor o racionalnosti. *Javnost* 11: (issue pos.) 29–46.
56. --- 2009. Retorika sprave v postkomunistični Sloveniji: analiza govora predsednika Kučana v Kočevskem rogu julija 1990. *Teorija in praksa* 46 (6): 839–856.
57. van Dijk, Teun A. 1997. What is political discourse analysis? *Political linguistics*: 11-52. Amsterdam: Benjamins. Dostopno prek: <http://www.discourses.org/OldArticles/What%20is%20Political%20Discourse%20AnAnalys.pdf> (10. avgust 2015).
58. --- 1998. *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. Sage Publications: London.
59. --- 2001. *Political Discourse and Ideology*. Dostopno prek: <http://www.discourses.org/OldArticles/Political%20Discourse%20and%20Ideology.pdf> (25. junij 2015).
60. Združeni narodi. 1973. *Zločin proti človeštvu: vprašanja in odgovori o apartheidu v Južni Afriki*. Informacijski center Združenih narodov: Beograd.

Priloga: Transkript Mandelovega govora na sodišču v Pretorii (20. april 1964)

My Lord, I am the First Accused.

I hold a Bachelor's Degree in Arts and practised as an attorney in Johannesburg for a number of years in partnership with Mr. Oliver Tambo, a co-conspirator in this case. I am a convicted prisoner serving five years for leaving the country without a permit and for inciting people to go on strike at the end of May 1961.

I admit immediately that I was one of the persons who helped to form Umkhonto we Sizwe, and that I played a prominent role in its affairs until I was arrested in August 1962. In the statement which I am about to make, I shall correct certain false impressions which have been created by State witnesses; amongst other things I will demonstrate that certain of the acts referred to in the evidence were not, and could not have been committed by Umkhonto. I will also deal with the relationship between the African National Congress and with the part which I personally have played in the affairs of both organisations. I shall deal also with the part played by the Communist Party. In order to explain these matters properly, I will have to explain what Umkhonto set out to achieve; what methods it prescribed for the achievement of these objects, and why these methods were chosen. I will also have to explain how I came, I became involved in the activities of these organisations.

At the outset, I want to say that the suggestion made by the state in its opening that the struggle in South Africa is under the influence of foreigners or communists is wholly incorrect. I have done whatever I did, both as an individual and as a leader of my people, because of my experience in South Africa and my own proudly felt African background, and not because of what any outsider might have said.

In my youth in the Transkei I listened to the elders of my tribe telling stories of the old days. Amongst the tales they related to me were those of wars fought by our ancestors in defence of the fatherland. The names of Dingane and Bambatha, Hintsa and Makana, Squngathi and Dalasile, Moshoeshoe and Sekhukhune, were praised as the pride and the glory of the entire African nation. I hoped then that life might offer me the opportunity to serve my people and make my own humble contribution to their freedom struggle. This is what has motivated me in all that I have done in relation to the charges made against me in this case.

Having said this, I must deal immediately and at some length with the question of sabotage. Some of the things so far told to the Court are true and some are untrue. I do not however, deny that I planned sabotage. I did not plan it in a spirit of recklessness, nor because I have any love for violence. I planned it as a result of a calm and sober assessment of the political situation that had arisen after many years of tyranny, exploitation, and oppression of my people by the whites.

I deny that Umkhonto was responsible for a number of acts which clearly fell outside the policy of the organisation, but which have been charged in the indictment against us. I do not know what justification there was for these acts, or who committed them, but to demonstrate that they could not have been authorised or committed by Umkhonto, I want to refer briefly to the roots and policy of the organisation.

I have already mentioned that I was one of the persons who helped to form Umkhonto. I, and the others who started the organisation, did so for two reasons. Firstly, we believed that as a

result of Government policy, violence by the African people had become inevitable, and that unless responsible leadership was given to canalise and control the feelings of our people, there would be outbreaks of terrorism which would produce an intensity of bitterness and hostility between the various races of the country which is not produced even by war.

Secondly, we felt that without sabotage there would be no way open to the African people to succeed in their struggle against the principle of white supremacy. All lawful modes of expressing opposition to this principle had been closed by legislation, and we were placed in a position in which we had either to accept a permanent state of inferiority, or to defy the Government. We chose to defy the Government. We first broke the law in a way which avoided any recourse to violence; when this form was legislated against, and when the Government resorted to a show of force to crush opposition to its policies, only then did we decide to answer violence with violence.

But the violence which we chose to adopt was not terrorism. We who formed Umkhonto were all members of the African National Congress, and had behind us the ANC tradition of non-violence and negotiation as a means of solving political disputes. We believed that South Africa belonged to all the people who lived in it, and not to one group, be it black or white. We did not want an inter-racial war, and tried to avoid it to the last minute. If the Court is in doubt about this, it will be seen that the whole history of our organisation bears out what I have said, and what I will subsequently say, when I describe the tactics which Umkhonto decided to adopt. I want, therefore, to say something about the African National Congress.

The African National Congress was formed in 1912 to defend the rights of the African people which had been seriously curtailed by the South Africa Act, and which were then being threatened by the Native Land Act. For thirty-seven years - that is until 1949 - it adhered strictly to a constitutional struggle. It put forward demands and resolutions; it sent delegations to the Government in the belief that African grievances could be settled through peaceful discussion and that Africans could advance gradually to full political rights. But white governments remained unmoved, and the rights of Africans became less instead of becoming greater. In the words of my leader, Chief Luthuli, who became President of the ANC, and who was later awarded the Nobel Peace Prize, I quote:

"Who will deny that thirty years of my life have been spent knocking in vain, patiently, moderately, and modestly at a closed and barred door? What have been the fruits of moderation? The past thirty years have seen the greatest number of laws restricting our rights and progress, until today we have reached a stage where we have almost no rights at all", unquote.

Even after 1949, the ANC remained determined to avoid violence. At this time, however, there was a change from the strictly constitutional means of protest which had been employed in the past. The change was embodied in a decision which was taken to protest against apartheid legislation by peaceful, but unlawful, demonstrations against certain laws. Pursuant to this policy the ANC launched the Defiance Campaign, in which I was placed in charge of volunteers. This campaign was based on the principles of passive resistance. More than 8,500 people defied apartheid laws and went to jail. Yet there was not a single instance of violence in the course of this campaign. I, and nineteen colleagues, were convicted for the role and this conviction was under the Suppression of Communism Act although our campaign had nothing to do with communism, but our sentences were suspended, mainly because the Judge found that discipline and non-violence had been stressed throughout. This was the time when

the volunteer section of the ANC was established, and when the word 'Amadelakufa' was first used; this was the time when the volunteers were asked to take a pledge to uphold certain principles. Evidence dealing with volunteers and their pledges has been introduced into this case, but completely out of context. The volunteers were not, and are not, the soldiers of a Black army pledged to fight a civil war against whites. They were, and are, dedicated workers who are prepared to lead campaigns initiated by the ANC to distribute leaflets, to organise strikes, or to do whatever the particular campaign required. They are called volunteers because they volunteer to face the penalties of imprisonment and whipping which are now prescribed by the legislature for such acts.

During the Defiance Campaign, the Public Safety Act and the Criminal Law Amendment Act were passed. These statutes provided harsher penalties for offences committed by way of protests against laws. Despite this, the protests continued and the ANC adhered to its policy of non-violence.

In 1956, 156 leading members of the Congress Alliance, including myself, were arrested on a charge of High Treason and charges under the Suppression of Communism Act. The non-violent policy of the ANC was put in issue by the State, but when the Court gave judgement some five years later, it found that the ANC did not have a policy of violence. We were acquitted on all counts, which included a count that the ANC sought to set up a Communist State in place of the existing regime. The Government has always sought to libel, to label all its opponents as communists. This allegation has been repeated in the present case, but as I will show, the ANC is not, and never has been, a communist organisation.

In 1960 there was the shooting at Sharpeville, which resulted in the proclamation of a State of Emergency and the declaration of the ANC as an unlawful organisation. My colleagues and I, after careful consideration, decided that we would not obey this decree. The African people were not part of the Government and did not make the laws by which they were governed. We believed in the words of the Universal Declaration of Human Rights, that “the will of the people shall be the basis of authority of the Government”, and for us to accept the banning was equivalent to accepting the silencing of the African people for all time. The ANC refused to dissolve, but instead went underground. We believed it was our duty to preserve this organisation which had been built up with almost fifty years of unremitting toil. I have no doubt that no self-respecting white political organisation would disband itself if declared illegal by a government in which it had no say.

I now want to deal, My Lord, with evidence which misrepresents the true position in this case. In some of the evidence the M-Plan has been completely misrepresented. It was nothing more than a method of organising planned in 1953, and put into operation with varying degrees of success thereafter. After April 1960 new methods had to be devised, for instance, by relying on smaller committees. The M-Plan was referred to in evidence at the Treason Trial but it had nothing whatsoever to do with sabotage or Umkhonto we Sizwe, and was never adopted by Umkhonto. The confusion, particularly by certain witnesses from the Eastern Cape is, I think, due to the use of the word or the phrase “High Command”. This term was coined in Port Elizabeth during the Emergency, when most of the ANC leaders were gaoled, and the Gaoled Committee set up to deal with complaints, was called the High Command. After the Emergency this phrase stuck, and was used to describe certain of the ANC Committees in that area. Thus we have had witnesses talking about the West Bank High Command, and the Port Elizabeth High Command. These so-called “High Commands” came into existence before Umkhonto was formed, and were not concerned in any way with sabotage. In fact, as I will

subsequently explain, Umkhonto, as an organisation, was, as far as possible, kept separate from the ANC. This explains, My Lord, why persons like Bennett Mashiyane and Reginald Ndube heard nothing about sabotage at the meetings they attended. But, as has been mentioned the use of the phrase “High Command” caused some dissension in ANC circles in the Eastern Province.

I travelled there in 1961, because it was alleged that some of these so-called High Commands were using duress in order to enforce the new Plan. I did not find evidence of this but nevertheless forbade it, and also insisted that the term “High Command” should not be used to describe any ANC committee. My visit and the discussions which took place have been described by Zizi Njikelane, and I admit his evidence in so far as it relates to me. Although it does not seem to have much relevance, I deny that I was taken to the meeting by the taxi driver John Tshingane, and I also deny that I went to the sea with him.

My Lord, I would like now to deal with the immediate causes. In 1960 the government held a referendum which led to the establishment of the Republic. Africans, who constituted approximately 70 per cent of the population of South Africa, were not entitled to vote, and were not even consulted about the proposed constitutional change. All of us were apprehensive of our future under the proposed white republic, and a resolution was taken to hold an All-In African Conference to call for a National Convention, and to organise mass demonstrations on the eve of the unwanted Republic, if the Government failed to call the Convention. The conference was attended by Africans of various political persuasions. I was the Honorary Secretary of the Conference, and undertook to be responsible for organising the national stay-at-home which was subsequently called to coincide with the declaration of the Republic. As all strikes by Africans are illegal, the person organising such a strike must avoid arrest. I was chosen to be this person, and consequently I had to leave my home and my family and my practice and go into hiding to avoid arrest.

The stay-at-home, in accordance with ANC policy, was to be a peaceful demonstration. Careful instructions were given to organisers and members to avoid any recourse to violence. The Government's answer was to introduce new and harsher laws, to mobilize its armed forces, and to send Saracens, armed vehicles, and soldiers into the townships in a massive show of force designed to intimidate the people. This was an indication that the Government had decided to rule by force alone, and this decision was a milestone on the road to Umkhonto.

Some of this may appear irrelevant to this trial. In fact, I believe none of it is irrelevant because it will, I hope, enable the Court to appreciate the attitude towards Umkhonto eventually adopted by the various persons and bodies concerned in the National Liberation Movement. When I went to gaol in 1962, the dominant idea was that loss of life should be avoided. I now know that this was still so in 1963.

I must return however, My Lord to June 1961. What were we, the leaders of our people, to do? Were we to give in to the show of force and the implied threat against future action, or were we to fight it out and, if so, how?

We had no doubt that we had to continue the fight. Anything else would have been abject surrender. Our problem, My Lord, was not whether to fight, but was how to continue the fight. We of the ANC had always stood for a non-racial democracy, and we shrank from any

action which might drive the races further apart than they already were. But the hard facts were that fifty years of non-violence had brought the African people nothing but more and more repressive legislation, and fewer and fewer rights.

It may not be easy for this Court to understand, but it is a fact that for a long time the people had been talking of violence – of the day when they would fight the white man and win back their country, and we, the leaders of the ANC, had nevertheless always prevailed upon them to avoid violence and to pursue peaceful methods. When some of us discussed this in June of 1961, it could not be denied that our policy to achieve a non-racial state by non-violence had achieved nothing, and that our followers were beginning to lose confidence in this policy and were developing disturbing ideas of terrorism.

It must not be forgotten, My Lord, that by this time violence had, in fact, become a feature of the South African political scene. There had been violence in 1957 when the women of Zeerust were ordered to carry passes; there was violence in 1958 with the enforcement of Bantu Authorities and cattle culling in Sekhukhuneland; there was violence in 1959 when the people of Cato Manor protested against pass raids; there was violence in 1960 when the Government attempted to impose Bantu Authorities in Pondoland. Thirty-nine Africans died in these Pondoland disturbances. In 1961 there had been riots in Warmbaths, and all this time, My Lord, the Transkei had been a seething mass of unrest. Each disturbance pointed clearly to the inevitable growth amongst Africans of the belief that violence was the only way out – it showed that a Government which uses force to maintain its rule teaches the oppressed to use force to oppose it. Already small groups had arisen in the urban areas and were spontaneously making plans for violent forms of political struggle. There now arose a danger that these groups would adopt terrorism against Africans, as well as whites, if not properly directed. Particularly disturbing was the type of violence engendered in places such as Zeerust, Sekhukhuneland, and Pondoland amongst Africans. It was increasingly taking the form, not of struggle against the Government – though this is what prompted it – but of civil strife between pro-government chiefs and those opposed to them conducted in such a way that it could not hope to achieve anything other than a loss of life, and bitterness.

At the beginning of June 1961, after a long and anxious assessment of the South African situation, I, and some colleagues, came to the conclusion that as violence [in this country – inaudible] was inevitable, it would be unrealistic and wrong for African leaders to continue preaching peace and non-violence at a time when the Government met our peaceful demands with force.

This conclusion, My Lord, was not easily arrived at. It was when all, only when all else had failed, when all channels of peaceful protest had been barred to us, that the decision was made to embark on violent forms of struggle, and to form Umkhonto we Sizwe. We did so not because we desired such a course, but solely because the Government had left us with no other choice. In the Manifesto of Umkhonto published on the 16th of December 61, which is Exhibit AD, we said', I quote:

"The time comes in the life of any nation when there remain only two choices – submit or fight. That time has now come to South Africa. We shall not submit and we have no choice but to hit back by all means in our power in defence of our people, our future, and our freedom", unquote

This was our feeling in June of 1961, when we decided to press for a change in the policy of the National Liberation Movement. I can only say that I felt morally obliged to do what I did.

We, who had taken this decision, started to consult leaders of various organisations, including the ANC. I will not say whom we spoke to, or what they said, but I wish to deal with the role of the African National Congress in this phase of the struggle, and with the policy and objectives of Umkhonto we Sizwe.

As far as the ANC was concerned, it formed a clear view which can be summarised as follows:

a) It was a mass political organisation with a political function to fulfil. Its members had joined on the express policy of non-violence.

b) Because of all this, it could not and would not undertake violence. This must be stressed. One cannot turn such a body into the small, closely knit organisation required for sabotage. Nor would this be politically correct, because it would result in members ceasing to carry out this essential activity: political propaganda and organisation. Nor was it permissible to change the whole nature of the organisation.

c) On the other hand, in view of this situation I have described, the ANC was prepared to depart from its fifty-year-old policy of non-violence to this extent that it would no longer disapprove of properly controlled sabotage. Hence members who undertook such activity would not be subject to disciplinary action by the ANC.

I say “properly controlled sabotage” because I made it clear that if I helped to form the organisation I would at all times subject it to the political guidance of the ANC and would not undertake any different form of activity from that contemplated without the consent of the ANC. And I shall now tell the Court how that form of violence came to be determined.

[Unidentified voice says, ‘came to be determined’]

As a result of this decision, Umkhonto was formed in 1961, in November 1961. When we took this decision, and subsequently formulated our plans, the ANC heritage of non-violence and racial harmony was very much with us. We felt that the country was drifting towards a civil war in which blacks and whites would fight each other. [tape seems to jump] [We viewed] the situation with alarm. Civil war would mean the destruction of what the ANC stood for; with civil war, racial peace would be more difficult than ever to achieve. We already had examples in South African history of the results of war. It has taken more than fifty years for the scars of the South African War to disappear. How much longer would it take to eradicate the scars of inter-racial civil war, which could not be fought without a great loss of life on both sides?

The avoidance of civil war had dominated our thinking for many years, but when we decided to adopt sabotage as part of our policy, we realised that we might one day have to face the prospect of such a war. This had to be taken into account in formulating our plans. We required a plan which was flexible, and which permitted us to act in accordance with the needs of the times; above all, the plan had to be one which recognized civil war as the last resort, and left the decision on this question to the future. We did not want to be committed to civil war, but we wanted to be ready if it became inevitable.

Four forms of violence are possible. There is sabotage, there is guerrilla warfare, there is terrorism, and there is open revolution. We chose to adopt the first method and to test it fully before taking any other decision.

In the light of our political background the choice was a logical one. Sabotage did not involve loss of life, and it offered the best hope for future race relations. Bitterness would be kept to a minimum and, if the policy bore fruit, democratic government could become a reality. This is what we felt at the time, and this is what we said in our Manifesto, Exhibit AD, I quote:

"We of Umkhonto we Sizwe have always sought to achieve liberation without bloodshed and civil clash. We hope, even at this late hour, that our first actions will awaken everyone to a realisation of the disastrous situation to which Nationalist policy is leading. We hope that we will bring the Government and its supporters to their senses before it is too late, so that both the Government and its policies can be changed before matters reach the desperate state of civil war", unquote

The initial plan was based on a careful analysis of the political and economic situation of our country. We believed that South Africa depended to a large extent on foreign capital and foreign trade. We felt that planned destruction of power plants, and interference with rail and telephone communications would tend to scare away capital from the country, make it more difficult for goods from the industrial areas to reach the seaports on schedule, and would in the long run be a heavy drain on the economic life of the country, thus compelling the voters of the country to reconsider their position.

Attacks on the economic life lines of the country were to be linked with sabotage on Government buildings and other symbols of apartheid. These attacks would serve as a source of inspiration to our people and encourage them to participate in non-violent mass action such as strikes. In addition, they would provide an outlet for those people who were urging the adoption of violent methods and would enable us to give concrete proof to our followers that we had adopted a stronger line, and we were fighting back against Government violence.

In addition, if mass action were successfully organised, and mass reprisals taken, we felt that sympathy for our cause would be roused in other countries, and that greater pressure would be brought to bear on the South African Government.

This then, My Lord was the plan. Umkhonto was to perform sabotage, and strict instructions were given to its members right from the start, that on no account were they to injure or kill people in planning or carrying out operations. These instructions have been referred to in the evidence of "X" and "Z".

The affairs of Umkhonto were controlled and directed by a National High Command, which had powers of co-option and which could, and did, appoint Regional Commands. The High Command was the body which determined tactics and targets and was in charge of training and finance. Under the High Command there were Regional Commands which were responsible for the direction of the local sabotage groups. Within the framework of the policy laid down by the National High Command, the Regional Commands had authority to select the targets to be attacked. They had no authority whatsoever to go beyond the prescribed framework and thus had no authority to embark upon acts which endangered lives, or which did not fit into the overall plan of sabotage. For instance, Umkhonto members were forbidden ever to go armed into operation. Incidentally, the terms High Command and Regional

Command were an importation from the Jewish national underground organization the Irgun Zvai Leumi, which operated in Israel between 1944 and 1948.

Umkhonto had its first operation on the 16th of December 1961, when Government buildings in Johannesburg, Port Elizabeth and Durban were attacked. The selection of targets is proof of the policy to which I have referred. Had we intended to attack life, we would have selected targets where people congregated and not empty buildings and power stations. The sabotage which was committed before the 16th of December 1961 was the work of isolated groups and had no connection whatsoever with Umkhonto. In fact, My Lord, some of these and a number of later acts were claimed by other organisations.

Now My Lord, at this stage I would like to refer very briefly to a number of newspaper cuttings.

Justice De Wet: Yes well before you get there [inaudible] I will take the adjournment.

I was just about to refer Your Lordship to a number of newspaper cuttings. [Judge: Yes] It's not my intention, My Lord, to hand them in [Judge: Yes] but I merely wish to use them [Judge: Yes] to illustrate the point I had made, that before December 1961 it was common knowledge in the townships and throughout the country that there existed a number of bodies other than Umkhonto which planned and carried out acts of sabotage, and that some of the acts which took place during the period of the indictment were in fact claimed by some of these organisations.

The first newspaper cutting I wish to refer Your Lordship to is the Rand Daily Mail of the 22nd of December 1961. An article that appears on the front page – the caption, My Lord, reads as follows :

“We bombed two pylons, group claims”

And then I just wish to refer Your Lordship just to two passages:

“The bombing of two power pylons at Rembrandt Park, Johannesburg, on Wednesday night was claimed as the work of the National Committee for Liberation in a typewritten document on a sheet of common writing paper, put into the Rand Daily Mail Christmas Fund Jackpot box during Wednesday night or early yesterday.”

And then the penultimate passage in the article reads as follows:

“The statement said that the NCL was not aligned with [“the Assegai of the Nation” – inaudible] – I presume My Lord, that it is the Spear of the Nation, which is the translation of Umkhonto we Sizwe.

“The group claims responsibility for the bomb outrages during the weekend, although both supported the liberatory movement, the NCL was non-racial, it was stated.”

That's the first cutting I wish to refer to My Lord. Then the second one is also a copy of the Rand Daily Mail of 15th of April 1963, and the article I wish to refer to is on page 2. It's a very short article, My Lord, I will read it. The caption is:

“Forty-three held in petrol bomb incident. Forty-three Africans are now being held by Johannesburg police in connection with the petrol bomb attack last week on a store in Pritchard Street, Johannesburg. Most of the Africans were arrested in Johannesburg’s South-Western townships. They were alleged to have threatened a watchman, after telling him they wanted to steal garments from the shop. Police said that five more Africans had been arrested in the vicinity of King William’s Town after last week’s attack on the town’s police station. This brings the total number of arrests to forty-one. Africans arrested after the two incidents are alleged members of the Poqo organisation. Although it is believed that a number of other Poqo members were arrested on the Reef and in other areas, no figures were available last night. The police [apparent jump in the recording] [are still continuing their investigation] and the final figure of the total number of Poqo suspects arrested yet so far cannot yet be given.”

Then the third one, My Lord, is again a copy of the Rand Daily Mail of the 9th November 1963. And the particular article appears, My Lord, on page ten. Your Lordship will probably remember this matter. It was referred to during the argument on the second application to quash the indictment. Reference was made, both the State and the defence, to the judgment of Mr Justice van Heerden of the Cape Provincial Division. The accused in this case, My Lord, were arrested on the 12th of July 1963, according to the report and presumable for acts which are, were alleged to have been committed during the period prior to the 12th of July 1963. And I assume that that will cover the period of the indictment. This relates to what is known as the Yu Chi Chan Guerilla Warfare Club. And according to this report, I will not read it My Lord, but just to mention that they were preparing a revolution and guerrilla warfare.

I wish to refer to a photostatic copy of the Rand Daily Mail of the 29th of November 1962. We couldn’t get the actual copy of the Mail itself. And the article which I want to refer to appears on the first page. I just want to refer, again, just to two passages. The caption reads:

“Police put on strict guard after Rand blast. Security Police yesterday threw a light, tight cordon around an Eskom power pylon which was dynamited in the early hours of the morning disrupting train services in Germiston and Pretoria. A senior police spokesmen said, quote ‘there is no doubt it was sabotage’”, unquote.

Then the last paragraph read as follows:

“A woman telephoned the Rand Daily Mail last night and said, quote: “the explosion at Putfontein last night was the work of the National Committee of Liberation” unquote, then she put down the telephone”.

In other words, My Lord, there were a number of bodies which, during the period of indictment planned and carried out acts of sabotage.

Now My Lord the Manifesto of Umkhonto was issued on the day that operations commenced. The response to our actions and Manifesto among the white population was characteristically violent. The Government threatened to take strong action, and called upon its supporters to stand firm and to ignore the demands of the Africans. The whites failed to respond by suggesting change; they responded to our call by retreating behind the laager.

In contrast, the response of the Africans was one of encouragement. Suddenly there was hope again. Things were happening. People in the townships became eager for political news. A

great deal of enthusiasm was generated by the initial successes, and people began to speculate on how soon freedom would be obtained.

But we in Umkhonto weighed up the whites' response with anxiety. The lines were being drawn. The whites and blacks were moving into separate camps, and the prospects of avoiding a civil war were diminishing. The white newspapers carried reports that sabotage would be punished by death. If this was so, how could we continue to keep Africans away from terrorism?

I now wish, My Lord, to turn to the question of guerrilla warfare and how it came to be considered. By 1961 scores of Africans had died as a result of racial friction. In 1920 when the famous leader, Masabalala, was held in Port Elizabeth jail, twenty-four of a group of Africans who had gathered to demand his release were killed by the police and white civilians. More than one hundred Africans died in the Bulhoek affair. In 1924 over two hundred Africans were killed when the Administrator of South-West Africa led a force against a group which had rebelled against the imposition of dog tax. On the 1st of May 1950, eighteen Africans died as a result of police shootings during the strike. On the 21st of March 1960, sixty-nine unarmed Africans died at Sharpeville.

How many more Sharpevilles would there be in the history of our country? And how many more Sharpevilles could the country stand without violence and terror becoming the order of the day? And what would happen to our people when that stage was reached? In the long run we felt certain we must succeed, but at what cost to ourselves and the rest of the country? And if this happened, how could black and white ever live together again in peace and harmony? These were the problems that faced us, and these were our decisions.

Experience convinced us that rebellion would offer the Government limitless opportunities for the indiscriminate slaughter of our people. But it was precisely because the soil of South Africa is already drenched with the blood of innocent Africans that we felt it our duty to make preparations as a long-term undertaking to use force in order to defend ourselves against force. If war became inevitable, we wanted to be ready when the time came, and for the fight to be conducted on terms most favourable to our people. The fight which held out the best prospects for us and the least risk of life to both sides was guerrilla warfare. We decided, therefore, in our preparations for the future, to make provision for the possibility of guerrilla warfare.

All whites undergo compulsory military training, but no such training is given to Africans. It was in our view essential to build up a nucleus of trained men who would be able to provide the leadership which would be required if guerrilla warfare started. We had to prepare for such a situation before it became too late to make proper preparations. It was also necessary to build up a nucleus of men trained in civil administration and other professions, so that Africans would be equipped to participate in the government of this country as soon as they were allowed to do so.

At this stage, My Lord, the ANC decided that I should attend the Conference of the Pan-African Freedom Movement for Central, East, and Southern Africa, which was to be held in 1962 in Addis Ababa, and, it was also decided that, after the conference, I would undertake a tour of the African States with a view to soliciting support for our cause and obtaining scholarships for the higher education of matriculated Africans. At the same time the MK decided I should investigate whether facilities were available for the training of soldiers which

was the first stage in the preparation for guerrilla warfare. Training in both fields would be necessary, even if changes in South Africa came about by peaceful means. As I have just explained, administrators would be necessary who would be willing and able to administer a non-racial state and so men, and so would men be necessary to control the army and police force of such a state.

It was on this note that I left South Africa to proceed to Addis Ababa as a delegate of the ANC. My tour was successful beyond all our hopes. Wherever I went I met sympathy for our cause and promises of help. All Africa was united against the stand of white South Africa, and even in London I was received with great sympathy by political leaders, such as the late Mr. Hugh Gaitskell and Mr. Grimond. In Africa I was promised support by such men as Julius Nyerere, now President of Tanganyika; Mr. Kawawa, then Prime Minister of Tanganyika; Emperor Haile Selassie of Ethiopia; General Abboud, President of the Sudan; Habib Bourguiba, President of Tunisia; Ben Bella, now President of Algeria; Modibo Keita, President of Mali; Leopold Senghor, President of Senegal; Sekou Toure, President of Guinea; President Tubman of Liberia; and Milton Obote, Prime Minister of Uganda and Kenneth Kaunda, now Prime Minister of Northern Rhodesia. It was Ben Bella who invited me to visit Oujda, the Headquarters of the Algerian Army of National Liberation, the visit which is described in my diary, one of the exhibits.

I had already started to make a study of the art of war and revolution and, whilst abroad, underwent a course in military training. If there was to be guerrilla warfare, I wanted to be able to stand and fight with my people and to share the hazards of war with them. Notes of lectures which I received in Ethiopia and Algeria are contained in exhibits produced in evidence. Summaries of books on guerrilla warfare and military strategy have also been produced. I have already admitted that these documents are in my writing, and I acknowledge that I made these studies to equip myself for the role which I might have to play if the struggle drifted into guerrilla warfare. I approached this question as every African nationalist should do. I was completely objective. The Court will see that I attempted to examine all types of authority on the subject – from the East and from the West, going back to the classic work of Clausewitz, and covering such a variety as Mao Tse Tung, Che Guevara on the one hand, and the writings on the Anglo-Boer War on the other. Of course, these notes, My Lord, are merely summaries of the books I read and do not contain my personal views.

I also made arrangements for our recruits to undergo military training. But here, My Lord, it was impossible to organise any scheme without the co-operation of the ANC offices in Africa. I consequently obtained the permission of the ANC in South Africa to do this. To this extent then there was a departure from the original decision of the ANC that it would not take part in violent methods of struggle, but it applied outside South Africa only. The first batch of recruits actually arrived in Tanganyika when I was passing through that country on my way back to South Africa.

I returned to South Africa and reported to my colleagues on the results of my trip. On my return I found that there had been little alteration in the political scene save that the threat of a death penalty for sabotage had now become a fact. The attitude of my colleagues in Umkhonto was much the same as it had been before I left. They were feeling their way cautiously and felt that it would be a long time before the possibilities of sabotage were exhausted. The ANC had also not changed its attitude. In fact, My Lord, the view was expressed by some that the training of recruits was premature. This is recorded by me in the document which is Exhibit R14 which are very rough notes of comments made by others on

my report back meeting after a full discussion, however, it was decided to go ahead with the plans for military training because of the fact that it would take many years to build up a sufficient nucleus of trained soldiers to start a guerrilla campaign, and whatever happened the training would be of value.

I want to deal now with some of the evidence of the Witness "X". Immediately before my arrest in August 1962, I met members of the Regional Command in Durban. This meeting has been referred to in "X"'s evidence. Much of his account is substantially correct, but much of it is slanted and is distorted, and in some important respects untruthful. I want to deal with the evidence as briefly as possible.

a) I did say that I had left the country early in the year to attend the PAFMECSA Conference, that the Conference was opened by the Emperor Haile Selassie who attacked the racial policies of the South African government, and who pledged support to the African people in this country. I also informed them of the unanimous resolution condemning the ill treatment of the African people here and promising support. I did tell them that the Emperor sent his warmest felicitations to my leader Chief Luthuli.

b) But I never told them of any comparison made between Ghanaians and South African recruits, and could not have done so for very simple reasons. By the time I left Ethiopia the first South African recruits had not yet reached that country. And Ghanaian soldiers, as far as I am aware, received training in the United Kingdom. This being the fact and my understanding I could not possibly have thought of telling the Regional Command that the Emperor of Ethiopia thought our trainees were better than the Ghanaians.

c) These statements, therefore, are sheer invention unless they were suggested to "X" by someone wishing to create a false picture.

d) I did tell them of financial support received in Ethiopia and in other parts of Africa. I certainly did not tell him that certain African states had promised us one percent of their budgets. These suggestions of donating one percent never arose during my visit. It arose for the first time, as far as I am aware, at the Conference in May 1963 by which time I had been in jail for ten months.

e) Despite "X"'s alleged failure to remember this I did speak of scholarships promised in Ethiopia. Such general education of our people has always, as I have pointed out, been an important aspect of our plan.

f) I did tell them I had travelled through Africa and had been received by a number of Heads of State, mentioned them all by name. I also told them of President Ben Bella's invitation to me to go to Oujda where I met officers of the Algerian army including their Commander in Chief Colonel Boumediene. I also said that Algerians had promised assistance with training and arms. But I certainly did not say they must hide the fact that they were communists because I did not know whether they were communists or not. What I did say was that no communist should use his position in Umkhonto for communist propaganda, neither in South Africa nor beyond the borders because unity of purpose was essential for achieving freedom. What we aimed at was the vote for all and on this basis we could appeal to all social groups in South Africa, and expect the maximum support from the African states. "X" denies that I could not have suggested any other than the true objective nor could there have been any possible reason for hiding it.

g) It was in this context that I discussed New Age and its criticism of the Egyptian government. In speaking of my visit to Egypt, I said that my visit had coincided with that of Marshal Tito, and that I had not been able to wait until General Nasser was free to interview me. I said that the officials whom I had seen had expressed criticism of articles appearing in New Age which had dealt with General Nasser's attacks on communism. But that I told them that New Age did not necessarily express the policy of our movement, and that I will take up this complaint with New Age and try and use my influence to change their line because it was not our duty to say in what manner any state should achieve its freedom.

h) I told the Regional Committee that I had not visited Cuba but that I had met that country's ambassadors in Egypt, Morocco and Ghana. I spoke of the warm affection with which I was received at these embassies. And that we were offered all forms of assistance including scholarships for our youth. In dealing with the question of white and Asian recruits, I did say that as Cuba was a multi-racial country, it would be logical to send such persons to this country as these recruits would fit in more easily there than with black soldiers in African states.

i) But I never discussed Eric Mtshali at the meeting for the simple reason that I did not know him until I heard his name mentioned by "X" in this case. On my return to Tanganyika after touring the African continent I met about thirty South African young men, who were on their way to Ethiopia for training. I addressed them on discipline and good behaviour while abroad. Eric Mtshali may have been amongst these young men, but in any event, if he was, this must have been before he visited any African state other than Tanganyika. And in Tanganyika he would not have starved or been in difficulties since our office there would have looked after him. It would be absurd to suggest that the South African office in Dar es Salaam would discriminate against him on the ground that he was a communist.

j) Of course, I referred to Umkhonto we Sizwe, but it cannot be true to say that they heard from me for the first time that this was the name or that it was the military wing of the ANC – a phrase much used by the State in this trial. A proclamation had been issued by Umkhonto on the 16th December 1961 announcing the existence of the body and its name had been known for seven months before the time of this meeting. And I had certainly never referred to it as the military wing of the ANC. I always regarded it as a separate organisation and endeavoured to keep it as such.

k) I did tell them that the activities of Umkhonto might go through two phases, namely: acts of sabotage and possible guerrilla warfare, if that became necessary. I dealt with the problems relating to each phase but I did not say that people were scouting out areas suitable for guerrilla warfare because no such thing was being done at the time, at that time. I stressed, just as he said, that the most important thing was to study our history – our own history and our own situation. We must of course, study the experiences of other countries also. And in doing so we must study not only the cases where revolutions were victorious but also cases where revolutions were defeated. But I did not discuss the training of people in East Germany as testified by "X".

i) – I did not produce any photograph in Spark or New Age as testified to by "X". These photos were only published on the 21st of February 1963 after I was in jail. While referring to "X"'s evidence there is one other fact that I want to mention, "X" said that the sabotage which was committed on the 15th of October 1962 was in protest against my conviction and that the decision to commit such sabotage had been taken between the date of conviction and the date

of sentence. He also said that the sabotage was held over for a few days because it was thought that the police would be on their watch on the day that I was sentenced. All this must be untrue. I was convicted, My Lord, on the 7th of November 1962, and was sentenced on the same day to five years imprisonment with hard labour. The sabotage in October 1962 could therefore not have had anything to do with my conviction and sentence.

My Lord, I wish now to turn to certain general allegations made in this case by the State. But before doing so, I wish to revert to certain occurrences said by witnesses to have happened in Port Elizabeth and East London. I am referring to the bombing of private houses of pro-government persons during December, during September, October and November 1962. I do not know what justification there was for these acts, nor what provocation had been given. But if what I have said already is accepted, then it is clear that these acts had nothing to do with the carrying out of the policy of Umkhonto.

One of the chief allegations in the indictment is that the ANC was a party to a general conspiracy to commit sabotage. I have already explained why this is incorrect but how externally there was a departure from the original principle laid down by the ANC. There have, of course, My Lord, been overlapping of functions internally as well because there is a difference between a resolution adopted in the atmosphere of a committee room and the complete difficulties that arise in the field of practical activity. At a later stage the position was further affected by bannings and house arrests and by persons leaving the country to take up political work abroad. This led to individuals having to do work in different capacities. But though this may have blurred the distinction between Umkhonto and the ANC, it by no means abolished that distinction. Great care was taken to keep the activities of the two organisations in South Africa distinct. The ANC remained a mass political body of Africans only carrying on the type of political work they have conducted prior to 1961. Umkhonto remained a small organisation recruiting its members from different races and organisations, and trying to achieve its own particular objectives. The fact that members of Umkhonto recruited from the ANC, and the fact that persons served both organisations, like Solomon Mbanjwa, did not in our view change the nature of the ANC or give it a policy of violence. This overlapping of officers, however, was more the exception than the rule. This is why, My Lord, persons such as "X" and "Z" who were on the Regional Command of their respective areas did not participate in any of the ANC committees or activities, and why people such as Bennett Mashiyane and Reginald Ndube did not hear of sabotage at their ANC meetings.

Another of the allegations in the indictment is that Rivonia was the headquarters of Umkhonto. This is not true of the time when I was there. I was told, of course, and knew that certain of the activities of the Communist Party were carried on there. But this was no reason, as I shall presently explain, why I should not use the place.

I came there in the following manner:

a) As already indicated, early in April 1961 I went underground to organise the May general strike. My work entailed travelling throughout the country, living now in African townships, then in country villages and again in cities. During the second half of the year I started visiting the Parktown home of Mr. Arthur Goldreich, where I used to meet my family privately. Although I had no direct political association with him, I had known Mr. Goldreich socially since 1958.

b) In October, Mr. Goldreich informed me that he was moving out of town and offered me a hiding place there. A few days thereafter, he arranged for Mr. Michael Harmel, another co-conspirator in this case, to take me to Rivonia. I naturally found Rivonia an ideal place for the man who lived the life of an outlaw. Up to that time I had been compelled to live indoors during the daytime and could only venture out under cover of darkness. But at Liliesleaf I could live differently and work far more efficiently.

c) For obvious reasons, I had to disguise myself and I assumed the fictitious name of David. In December, Mr. Goldreich and his family also moved in. I stayed there, My Lord, until I went abroad on the 11th January 1962. As already indicated, I returned in July 1962 and was arrested in Natal on the 5th August.

d) Up to the time of my arrest, Liliesleaf farm was the headquarters of neither the African National Congress nor Umkhonto. With the exception of myself, none of the officials or members of these bodies lived there, no meetings of the governing bodies were ever held there, and no activities connected with them were either organised or directed from there. On numerous occasions during my stay at Liliesleaf farm I met both the Executive Committee of the ANC, as well as the National High Command, but such meetings were held elsewhere and not on the farm.

e) Whilst staying at Liliesleaf farm, I frequently visited Mr. Goldreich in the main house and he also paid me visits in my room. We had numerous political discussions covering a variety of subjects. We discussed ideological and practical questions, the Congress Alliance, Umkhonto and its activities generally, and his experiences as a soldier in the Palmach, the military wing of the Haganah. Haganah was the political authority of the Jewish National Movement in Palestine.

f) Because of what I had got to know of Mr. Goldreich, I recommended on my return to South Africa that he should be recruited to Umkhonto. I do not know, of my personal knowledge whether this was done.

g) Before I went on my tour of Africa, I lived in the room marked twelve on Exhibit A. On my return in July 1962 I lived in the thatched cottage. The evidence of Joseph Mashefane that I lived in room number twelve during the period that he was there, at the farm, is incorrect.

Another of the allegations made by the State is that the aims and objects of the ANC and the Communist Party are the same. I wish to deal with this and with my own political position. The allegation as to the ANC is false. This is an old allegation which was disproved at the Treason Trial, and which has again reared its head. But since the allegation had been made again I shall deal with it as well as with the relationship between the ANC and the Communist Party and Umkhonto and that Party.

The ideological creed of the ANC is, and always has been, the creed of African Nationalism. It is not the concept of African Nationalism expressed in the cry, 'Drive the White man into the sea'. The African Nationalism for which the ANC stands is the concept of freedom and fulfilment for the African people in their own land. The most important political document ever adopted by the ANC is the Freedom Charter. It is by no means a blueprint for a socialist state. It calls for redistribution, but not nationalisation, of land; it provides for nationalisation of mines, banks, and monopoly industry, because monopolies, big monopolies are owned by one race only, and without such nationalisation racial domination would be perpetuated

despite the spread of political power. It would be a hollow gesture to repeal the Gold Law prohibitions against Africans when all gold mines are owned by European companies. In this respect the ANC's policy corresponds with the old policy of the present Nationalist Party which, for many years, had as part of its programme the nationalisation of the gold mines which, at that time, were controlled by foreign capital. Under the Freedom Charter, nationalisation would take place in an economy based on private enterprise. The realisation of the Freedom Charter would open up fresh fields for a prosperous African population of all classes, including the middle class. The ANC has never at any period of its history advocated a revolutionary change in the economic structure of the country, nor has it, to the best of my recollection, ever condemned capitalist society.

As far as the Communist Party is concerned, and if I understand its policy correctly, it stands for the establishment of a State based on the principles of Marxism. Although it is prepared to work for the Freedom Charter, as a short term solution to the problems created by white supremacy, it regards the Freedom Charter as the beginning, and not the end, of its programme.

The ANC, unlike the Communist Party, admitted Africans only as members. Its chief goal was, and is, for the African people to win unity and full political rights. The Communist Party's main aim, on the other hand, was to remove the capitalists and to replace them with a working-class government. The Communist Party sought to emphasise class distinctions whilst the ANC seeks to harmonise them. This is, My Lord, a vital distinction.

It is true that there has often been close co-operation between the ANC and the Communist Party. But co-operation is merely proof of a common goal – in this case the removal of white supremacy – and is not proof of a complete community of interests.

My Lord, the history of the world is full of similar examples. Perhaps the most striking illustration is to be found in the co-operation between Great Britain, the United States of America, and the Soviet Union in the fight against Hitler. Nobody but Hitler would have dared to suggest that such co-operation turned Churchill or Roosevelt into communists or communist tools, or that Britain and America were working to bring about a communist world.

My Lord, I give these illustrations because they are relevant to the allegation that our sabotage was a communist plot or the work of so-called agitators. Because, My Lord, another instance of such co-operation is to be found precisely in Umkhonto. Shortly after Umkhonto was constituted, I was informed by some of its members that the Communist Party would support Umkhonto, and this then occurred. At a later stage the support was made openly.

I believe that communists have always played an active role in the fight by colonial countries for their freedom, because the short-term objects of communism would always correspond with the long-term objects of freedom movements. Thus communists, My Lord, have played an important role in the freedom struggles fought in countries such as Malaya, Algeria, and Indonesia, yet none of these states today are communist countries. Similarly in the underground resistance movements which sprung up in Europe during the last World War, communists played an important role. Even General Chiang Kai-Shek, today one of the bitterest enemies of communism, fought together with the communists against the ruling class in the struggle which led to his assumption of power in China in the 1930s.

This pattern of co-operation between communists and non-communists has been repeated in the National Liberation Movement of South Africa. Prior to the banning of the Communist Party, joint campaigns involving the Communist Party and the Congress movements were accepted practice. African communists could, and did, become members of the ANC, and some served on the National, Provincial, and local committees. Amongst those who served on the National Executive are Albert Nzula, a former Secretary of the Communist Party, another former Secretary, Edwin Mofutsanyana and J. B. Marks, a former member of the Central Committee of the Communist Party.

I joined the ANC in 1944, and in 1952 I became Transvaal President and Deputy National President. In my younger days I held the view that the policy of admitting communists to the ANC, and the close co-operation which existed at times on specific issues between the ANC and the Communist Party, would lead to a watering down of the concept of African Nationalism. At that stage I was a member of the African National Congress Youth League, and was one of a group which moved for the expulsion of communists from the ANC. This proposal was heavily defeated, and amongst those who voted against the proposal were some of the most conservative sections of African political opinion. They defended the policy on the ground that from its inception the ANC was formed and built up, not as a political party with one school of political thought, but as a Parliament of the African people accommodating people of various political views –convictions, all united by the common goal of national liberation. I was eventually won over to this point of view and I have upheld it ever since.

It is perhaps difficult for white South Africans, with an ingrained prejudice against communism, to understand why experienced African politicians so readily accept communists as their friends. But to us the reason is obvious. Theoretical differences, amongst those fighting against oppression, is a luxury which cannot be afforded. What is more, for many decades communists were the only political group in South Africa who were prepared to treat Africans as human beings and as their equals; who were prepared to eat with us; talk with us, live with us, and work with us. They were the only political group which was prepared to work with the Africans for the attainment of political rights and a stake in society. Because of this, there are many Africans who today tend to equate freedom with communism. They are supported in this belief by a legislature which brands all exponents of democratic government and African freedom as communists and banned many of them, who are not communists, under the Suppression of Communism Act. Although My Lord I am not a communist and I have never been a member of the Communist Party, I myself have been banned, have been named under that pernicious Act because of the role I played in the Defiance Campaign. I have also been banned and convicted under that Act.

It is not only in internal politics that we count communists as amongst those who support our cause. In the international field, communist countries have always come to our aid. In the United Nations and other Councils of the world the communist bloc has supported the Afro-Asian struggle against colonialism and often seems to be more sympathetic to our plight than some of the Western powers. Although there is a universal condemnation of apartheid, the communist bloc speaks out against it with a louder voice than most of the western world. In these circumstances, it would take a brash young politician, such as I was in 1949, to proclaim that the Communists are our enemies.

Judge: Well Mandela it is time for the court to adjourn.

My Lord, I wish now to turn to my own position. I have denied that I am a communist, and I think in the circumstances I am obliged to state exactly what my political beliefs are in order to explain what my position in Umkhonto was, and what my attitude towards the use of force is.

I have always regarded myself, in the first place, as an African patriot. After all, I was born in Umtata, forty-six years ago. My guardian was my cousin, who was the acting paramount chief of Thembuland, and I am related both to Sabata Dalindyebo, the present paramount chief, and to Kaiser Matanzima, the Chief Minister for the Transkei.

Today I am attracted by the idea of a classless society, an attraction which springs in part from Marxist reading and, in part, from my admiration of the structure and organisation of early African societies in this country. The land, then the main means of production, belonged to the tribe. There was no rich or poor and there was no exploitation.

It is true, as I have already stated that I have been influenced by Marxist thought. But this is also true of many of the leaders of the new independent states. Such widely different persons as Gandhi, Nehru, Nkrumah, and Nasser all acknowledge this fact. We all accept the need for some form of socialism to enable our people to catch up with the advanced countries of the world and to overcome their legacy of extreme poverty. But this does not mean we are Marxists.

Indeed, My Lord, for my own part, I believe it is open to debate whether the Communist Party has any specific role to play at this particular stage of our political struggle. The basic task at the present moment is the removal of race discrimination and the attainment of democratic rights on the basis of the Freedom Charter, and a struggle which can best be led by a strong ANC. In so far, My Lord, as that Party furthers this task, I welcome its assistance. I realise that it is one of the main means by which people of all races can be drawn into our struggle.

But from my reading of Marxist literature and from conversations with Marxists, I have gained the impression that communists regard the parliamentary system of the work - of the West as undemocratic and reactionary. But, on the contrary, I am an admirer of such a system.

The Magna Carta, the Petition of Rights, the Bill of Rights are documents which are held in veneration by democrats throughout the world.

I have great respect for British political institutions, and for the country's system of justice. I regard the British Parliament as the most democratic institution in the world, and the independence and impartiality of its judiciary never fail to arouse my admiration.

The American Congress, that country's doctrine of separation of powers, as well as the independence of its judiciary, arouse in me similar sentiments.

I have been influenced in my thinking by both West and East. All this has led me to feel that in my search for a political formula, I should be absolutely impartial and objective. I should tie myself to no particular system of society other than that of socialism. I must leave myself free to borrow the best from West and from the East.

I wish now to deal with some of the exhibits. Many of the exhibits are in my handwriting. It has always been my custom to reduce to writing the material which I have been studying.

Exhibits R20, 21 and 22 are lectures drafted in my own hand but they are not my original work. They came to be written in the following circumstances:

For several years an old friend [unidentified person coughs] whom I worked very closely on ANC matters and who occupied senior positions both in the ANC and the Communist Party had been trying to get me to join the Communist Party. I had had many debates with him on the role the Communist Party can play at this stage of our struggle. And I advanced to him the same views in regard to my political beliefs which I have described earlier in my statement. In order to convince me that I should join the Communist Party, she from time to time gave me Marxist literature to read, though I did not have – always find time to do this. Each of us always stuck to our guns in our arguments as to whether I should join the Communist Party. She [sic] maintained that on achieving freedom we would be unable to solve our problems of poverty and inequality without establishing a communist state and we would require trained Marxists to do this. I maintained my attitude that no ideological differences should be introduced until freedom had been achieved. I saw him on several occasions at Liliesleaf farm, and on one of the last of these occasions he was busy writing with books around him. When I asked him what he was doing he told me that he was busy writing lectures for use in the Communist Party, and suggested that I should read them. There were several lectures in draft form. After I had done so I told him that they seemed far too complicated for the ordinary reader.

Judge: I didn't catch the name – who do you say this man is you were talking to?

Mandela: I beg your pardon, My Lord

Judge: Who is the man you are referring to?

Mandela: My Lord, as a matter of principle

Judge: No, I thought you had mentioned his name

Mandela: I didn't mention his name

Judge: Well go on then Mandela: and that was done

Judge: Yes

Mandela: deliberately

Judge: Yes

Mandela: I was saying, My Lord, after I had read I told him that they seemed far too complicated for the ordinary reader in that the language was obtuse and they were full of usual communistic clichés and jargon. If the court will look at some of the standard works of Marxism, my point will be demonstrated. He said it was impossible to simplify the language without losing the effect of what the author was trying to stress. I disagreed with him and then he asked me to see whether I could redraft the lectures in the simplified form suggested by me. I agreed to help him and set to work in an endeavour to do this but I never finished the task as I later became occupied with other practical work which was more important. I never

again saw the unfinished manuscript until it was produced at this trial. I wish to state that it is not my handwriting which appears on Exhibit R23 which was obviously drafted by the person who prepared the lectures.

My Lord, there are certain exhibits which suggest that we received financial support from abroad, and I wish now to deal with this question. [audio interference throughout the previous sentence]

[audio interference] Our political struggle has always been financed from internal sources – from funds raised by our own people and by our own supporters. Whenever we had a special campaign or an important political case we received financial assistance from sympathetic individuals and organisations in the Western countries. We have never felt it necessary to go beyond these sources.

But when in 1961 the Umkhonto was formed, and a new phase of struggle introduced, we realised that these events would make a heavy call on our slender resources, and that the scale of our activities would be hampered by lack of funds. One of my instructions, as I went abroad in January 1962, was to raise funds from the African states.

I must add that whilst abroad, I had discussions with leaders of political movements in Africa and discovered that almost every single one of them, in areas which had still not attained independence, had received all forms of assistance from the socialist countries, as well as from the West, including that of financial support. I also discovered that some well-known African states, all of them non-communists, and even anti-communists, had received similar assistance.

On my return to the Republic, I made a strong recommendation to the ANC that we should not confine ourselves to Africa and the Western countries, but that we should also send a mission to the socialist countries to raise the funds which we so urgently needed.

I have been told that after I was convicted such a mission was sent.

As I understand the State case, and in particular the evidence of “X”, Umkhonto was the inspiration of the Communist Party which sought, by playing upon imaginary grievances, to enrol the African people into an army which ostensibly was to fight for African freedom, but in reality was fighting for a communist state. Nothing could be further from the truth. In fact the suggestion is preposterous. Umkhonto was formed by Africans to further their struggle for freedom. Communists and others supported the movement, and we only wish that more sections of the community would join us.

Our fight is against real and not imaginary hardships or, to use the language of the State Prosecutor, 'so-called hardships'. Basically, My Lord, we fight against two features which are the hallmarks of African life in South Africa and which are entrenched by legislation which we seek to have repealed. These features are poverty and lack of human dignity, and we do not need communists or so-called 'agitators' to teach us about these things.

South Africa is the richest country in Africa, and could be one of the richest countries in the world. But it is a land of extremes and remarkable contrasts. [audio interference] The whites enjoy what may well be the highest standard of living in the world, whilst Africans live in poverty and misery. Forty per cent of the Africans live in hopelessly overcrowded and, in

some cases, drought-stricken reserves, where soil erosion and the overworking of the soil makes it impossible for them to live properly off the land. Thirty per cent are labourers, labour tenants, and squatters on white farms and work and live under conditions similar to those of the serfs of the Middle Ages. The other thirty per cent live in towns where they have developed economic and social habits which bring them closer in many respects to white standards. Yet most Africans, even in this group, are impoverished by low incomes and the high cost of living.

The highest-paid and the most prosperous section of urban African life is in Johannesburg. Yet their actual position is desperate. The latest figures were given on the 25th of March 1964 by Mr. Carr, Manager of the Johannesburg Non-European Affairs Department. The poverty datum line for the average African family in Johannesburg, according to Mr. Carr's department, is R42.84 per month. He showed that the average monthly wage is R32.24 and that forty-six per cent of all African families in Johannesburg do not earn enough to keep them going.

Poverty goes hand in hand with malnutrition and disease. The incidence of malnutrition and deficiency diseases is very high amongst Africans. Tuberculosis, pellagra, kwashiorkor, gastro-enteritis, and scurvy bring death and destruction of health. The incidence of infant mortality is one of the highest in the world. According to the Medical Officer of Health for Pretoria, it is estimated that tuberculosis kills forty people a day, almost all Africans, and in 1961 there were 58,491 new cases reported. These diseases, My Lord, not only destroy the vital organs of the body, but they result in retarded mental conditions and lack of initiative, and reduce powers of concentration. The secondary results of such conditions affect the whole community and the standard of work performed by Africans.

The complaint of Africans, however, is not only that they are poor and whites are rich, but that the laws which are made by the whites are designed to preserve this situation.

There are two ways to break out of poverty. The first is by formal education, and the second is by the worker acquiring a greater skill at his work and thus higher wages. As far as Africans are concerned, both these avenues of advancement are deliberately curtailed by legislation.

I ask the Court to remember that the present Government has always sought to hamper Africans in their search for education. One of their early acts, after coming into power, was to stop subsidies for African school feeding. Many African children who attended schools depended on this supplement to their diet. This was a cruel act.

There is compulsory education for all white children at virtually no cost to their parents, be they rich or poor. Similar facilities are not provided for the African children, though there are some who receive such assistance. African children, however, generally have to pay more for their schooling than whites. According to figures quoted by the South African Institute of Race Relations in its 1963 journal, approximately forty per cent of African children in the age group between seven and fourteen do not attend school. For those who do attend school, the standards are vastly different from those afforded to white children. In 1960-61 the per capita Government spending [someone coughs] on African students at State-aided schools was estimated at R12.46. In the same years, the per capita spending on white children in the Cape Province (which are the only figures available to me) was R144.57. Although there are no figures available to me, it can be stated, without doubt, that the white children on whom

R144.57 per head was being spent all came from wealthier homes than African children on whom R12.46 per head was being spent.

The quality of education is also different. According to the Bantu Educational Journal, only 5,660 African children in the whole of South Africa passed their Junior Certificate in 1962, and in that year only 362 passed matric. This is presumably consistent with the policy of Bantu Education about which the present Prime Minister said, during the debate on the Bantu Education Bill in 1953 when he was Minister of Native Affairs, I quote:

"When I have control of Native Education I will reform it so that Natives will be taught from childhood to realise that equality with Europeans is not for them. People who believe in equality are not desirable teachers for Natives. When my Department [audio interference] controls Native education it will know for what class of higher education a Native is fitted, and whether he will have a chance in life to use his knowledge," unquote.

The other main obstacle to the economic advancement of the African is the Industrial Colour Bar under which all the better paid, better jobs of industry are reserved for whites only. Moreover, [audio interference] Africans in the unskilled and semi-skilled occupations which are open to them are not allowed to form trade unions which have recognition under the Industrial Conciliation Act. This means that strikes of African workers are illegal, and that they are denied the right of collective bargaining which is permitted to the better-paid white workers. The discrimination in the policy of successive South African Governments towards African workers is demonstrated by the so-called 'civilized labour policy' under which sheltered, unskilled Government jobs are found for those white workers who cannot make the grade in industry, at wages far, which far exceed the earnings of the average African employee in industry.

The Government often answers its critics by saying that Africans in South Africa are economically better off than the inhabitants of the other countries in Africa. I do not know whether this statement is true and doubt whether any comparison can be made without having regard to the cost-of-living index in such countries. But even if it is true, as far as African people are concerned, it is irrelevant. Our complaint is not that we are poor by comparison with people in other countries, but that we are poor by comparison with white people in our own country, and that we are prevented by legislation from altering this imbalance.

The lack of human dignity experienced by Africans is the direct result of the policy of white supremacy. White supremacy implies black inferiority. Legislation designed to preserve white supremacy entrenches this notion. Menial tasks in South Africa are invariably performed by Africans. When anything has to be carried or cleaned the white man will look around for an African to do it for him, whether the African is employed by him or not. Because of this sort of attitude, whites tend to regard Africans as a separate breed. They do not look upon them as people with families of their own; they do not realise that we have emotions - that we fall in love like white people do; that we want to be with our wives and children like white people want to be with theirs; that we want to earn money, enough money to support our families properly, to feed and clothe them and send them to school. And what 'house-boy' or 'garden-boy' or labourer can ever hope to do this?

Pass laws, which to the Africans are among the most hated bits of legislation in South Africa, render any African liable to police surveillance at any time. I doubt whether there is a single African male in South Africa who has not at some stage had a brush with the police over his

pass. Hundreds and thousands of Africans are thrown into jail each year under pass laws. Even worse than this is the fact that pass laws keep husband and wife apart and lead to the breakdown of family life.

Poverty and the breakdown of family life have secondary effects. Children wander about the streets of the townships because they have no schools to go to, or no money to enable them to go to school, or no parents at home to see that they go to school, because both parents, if there be two, have to work to keep the family alive. This leads to a breakdown in moral standards, to an alarming rise in illegitimacy, and to growing violence which erupts not only politically, but everywhere. Life in the townships is dangerous. There is not a day that goes by without somebody being stabbed or assaulted. And violence is carried out of the townships into the white living areas. People are afraid to walk alone in the streets after dark. Housebreakings and robberies are increasing, despite the fact that the death sentence can now be imposed for such offences. Death sentences cannot cure the festering sore.

The only cure is to alter the conditions under which Africans are forced to live and to meet their legitimate grievances. Africans want to be paid a living wage. Africans want to perform work which they are capable of doing, and not work which the Government declares them to be capable of. We want to be allowed to live where we obtain work, and not be endorsed out of an area because we were not born there. We want to be allowed and not to be obliged to live in rented houses which we can never call our own. We want to be part of the general population, and not confined to living in our ghettos. African men want to have their wives and children to live with them where they work, and not to be forced into an unnatural existence in men's hostels. Our women want to be with their men folk and not to be left permanently widowed in the reserves. We want to be allowed out after eleven o'clock at night and not to be confined to our rooms like little children. We want to be allowed to travel in our own country and to seek work where we want to, where we want to and not where the Labour Bureau tells us to. We want a just share in the whole of South Africa; we want security and a stake in society.

Above all, My Lord, we want equal political rights, because without them our disabilities will be permanent. I know this sounds revolutionary to the whites in this country, because the majority of voters will be Africans. This makes the white man fear democracy.

But this fear cannot be allowed to stand in the way of the only solution which will guarantee racial harmony and freedom for all. It is not true that the enfranchisement of all will result in racial domination. Political division, based on colour, is entirely artificial and, when it disappears, so will the domination of one colour group by another. The ANC has spent half a century fighting against racialism. When it triumphs as it certainly must, it will not change that policy.

This then is what the ANC is fighting for. Our struggle is a truly national one. It is a struggle of the African people, inspired by our own suffering and our own experience. It is a struggle for the right to live. [someone coughs]

During my lifetime I have dedicated my life to this struggle of the African people. I have fought against white domination, and I have fought against black domination. I have cherished the ideal of a democratic and free society in which all persons will live together in harmony and with equal opportunities. It is an ideal for which I hope to live for and to see realised. But, My Lord, if it needs be, it is an ideal for which I am prepared to die.